

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇOCUK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMLARININ SEKTÖR BAZLI
NİTEL ANALİZİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esmâ GÜÇ ÇINAR

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyal Hizmet

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ

TEMMUZ – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇOCUK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMLARININ SEKTÖR BAZLI
NİTEL ANALİZİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esmâ GÜÇ ÇINAR

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyal Hizmet

**“Bu tez sınavı 22/07/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Özden GÜNEŞ	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Beyza ERKOÇ	BAŞARILI

	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU		Sayfa : 1/1
	Öğrencinin		
Adı Soyadı :	ESMA GÜÇ ÇINAR		
Öğrenci Numarası :	Y176059005		
Enstitü Anabilim Dalı :	SOSYAL HİZMET		
Enstitü Bilim Dalı :	SOSYAL HİZMET		
Programı :	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA		
Tezin Başlığı :	ÇOCUK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMLARININ SEKTÖR BAZLI NİTEL ANALİZİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ		
Benzerlik Oranı :	%5		
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,			
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim. 18/06/2020 İmza			
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.			
Bilgilerinize arz ederim. /...../20..... İmza			
Uygundur			
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ Tarih: 19.06.2020 İmza: 			
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:		Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

“Çocuk İşçilerin Çalışma Yaşamlarının Sektör Bazlı Nitel Analizi: Manisa İli Örneği” adlı çalışmamda akademik bilgisi ile bana destek sağlayan sevgili tez danışmanın Prof. Dr. Mehmet Zafer DANIŞ’a teşekkür ederim.

Araştırmamın her aşamasında bana koşulsuz destek sağlayan, beni sürekli motive eden, hedeflediğim noktaya attığım her adımda en büyük katkısı olan hayattaki en büyük şansım annem Latife GÜÇ ve babam Bedrettin GÜÇ’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Esmâ GÜÇ ÇINAR

22.07.2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. Çocuk İşçiliği Kavramı	7
1.1.1. Çocuk Kavramı	7
1.1.2. Çocuk İşçi Kavramı.....	9
1.1.3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi	11
1.1.4. Çalışan Çocuk- Çocuk İşçi Ayrımı	14
1.1.5. Çalışma Hayatında Zararlı İş- Zararlı Olmayan İş.....	17
1.2. Çocuk İşçiliğinin Çocuk Üzerindeki Etkisi	18
1.2.1. Bedensel Etkisi.....	20
1.2.2. Zihinsel Etkisi	21
1.2.3. Psikolojik Etkisi	22
1.2.4. Sosyal Etkisi.....	24
1.2.5. Toplumsal Etkisi	24
1.3. Çocuk İşçiliğinin Türleri.....	25
1.3.1. Çalışma Biçimlerine Göre Çocuk İşçiliği Türleri	25
1.3.2. Çocuk Emeginin Sektörel Yapısı	26
1.3.2.1. Tarımda Çalışan Çocuk	26
1.3.2.2. Sanayide Çalışan Çocuk	29

1.3.2.3. Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuk.....	33
1.3.2.4. Sokakta Çalışan Çocuk.....	34
1.4. Çocukları Çalışmaya İten Nedenler.....	37
1.4.1. Yoksulluk.....	39
1.4.2. İşsizlik.....	42
1.4.3. Göç.....	43
1.4.4. Hızlı ve Çarpık Kentleşme.....	44
1.4.5. Nüfus.....	45
1.4.6. Eğitim Düzeyi.....	45
1.4.7. Geleneksel Bakış.....	46
1.4.8. Çocuk İşgücüne Olan Talep.....	47
1.5. Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliğinde Mevcut Durum.....	48
1.5.1. Dünyada Mevcut Durum.....	48
1.5.2. Türkiye’de Mevcut Durum.....	50
1.6. Ekolojik kuram.....	53
1.7. Sosyal Hizmet Mesleği ve Çocuk İşçiliği.....	55
BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	60
2.1. Araştırmanın Modeli.....	60
2.2. Evren ve Örneklem.....	60
2.3. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları.....	61
2.4. Veri Analizi.....	62
2.5. Araştırmanın Süresi, Sınırlılıkları ve Olanakları.....	63
BÖLÜM 3: BULGULAR VE YORUM.....	64
3.1. Çocuk İşçilerin Sosyo-Demografik Özellikleri.....	64
3.1.1. Yaş ve Cinsiyete İlişkin Bilgiler.....	64
3.1.2. Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler.....	66

3.1.3. Kardeş Sayısı ve Kardeşlerinin Çalışma Durumları	71
3.1.4. Ebeveynlerin Eğitim Durumu, İş Durumu ve Kazançları	74
3.1.5. Yaşadıkları Yer ve Göç Deneyimleri	79
3.2. Katılımcıların İş Durumları	80
3.2.1. Çalıştıkları İş	80
3.2.2. Çalışmaya Başlama Yaşı	84
3.2.3. Çalıştığı İş Tercih Etme Nedeni	87
3.2.4. İşe girme süreci	90
3.2.5. Çocukların iş yaşamına girmesine ailelerinin tepkisi.....	93
3.2.6. Çalışma Saatleri ve Sonrası	96
3.2.7. Kazanç Durumu.....	103
3.2.8. Çalışmak istediği iş	109
3.2.9. İşinden memnun olma durumu.....	112
3.2.10. Geleceğe İlişkin Beklentileri	116
3.3. Çalışırken Karşılaştığı/ Karşılaşabileceği Riskler	121
3.3.1. Herhangi Bir Şiddet Olayına Maruz Kalma Durumu.....	121
3.3.2. Resmi Kurumlarla İlişki Durumu.....	125
3.3.3. İş Kazası Geçirme Durumları.....	128
3.3.4. Çalışırken Başlarına Gelebilecek En Kötü Şey Algısı	131
3.4. Çocukların Çalışmaya İlişkin Düşünceleri	135
3.4.1. Çalışıyor Olmanın Hissettirdikleri	135
3.4.2. Çalışmanın Kazandırdığı ve Kaybettirdiğine Yönelik Düşünceleri.....	138
3.4.3. Çocukların Çalışmasına Bakışı	143
3.4.4. Çalışmayan Yaşlılarının Kendisini Nasıl Gördüğüne Yönelik Algısı	149
SONUÇ VE ÖNERİLER	154
KAYNAKÇA.....	165

EKLER	181
ÖZGEÇMİŞ	184

KISALTMALAR

Akt	: Aktaran
ASDEP	: Aile Sosyal Destek Personeli
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
IFSW	: Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
SED	: Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb	: ve benzeri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Görüşmeye Katılan Çocukların Yaş ve Cinsiyeti.....	64
Tablo 2: Çocukların Eğitim Durumları.....	66
Tablo 3: Kardeş sayıları.....	72
Tablo 4: Kardeşlerinin Çalışma Durumu.....	72
Tablo 5: Çocukların Çalıştıkları İşler.....	81
Tablo 6: Çocukların Çalıştığı İş Tercih Etme Nedenleri.....	87
Tablo 7: Çocukların Çalışmak İsteddiği İşler.....	109
Tablo 8: Geleceğe İlişkin Beklentiler.....	116
Tablo 9: Herhangi Bir Şiddet Olayına Maruz Kalma Durumu.....	121
Tablo 10: Resmi Kurumlarla İlişki Durumu.....	126
Tablo 11: Çocuk İşçilerin Başlarına Gelebilecek En Kötü Şey Algısı.....	131
Tablo 12: Çalışmanın Kazandırdıkları ve Kaybettirdikleri.....	138
Tablo 13: Çocukların Çalışmasına Bakışı.....	144
Tablo 14: Çalışmayan Yaşlılarının Kendisini Nasıl Gördüğüne Yönelik Algısı.....	149

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Çocuk İşçilerin Çalışma Yaşamlarının Sektör Bazlı Nitel Analizi: Manisa İli Örneği			
Tezin Yazarı: Esmâ GÜÇ ÇINAR Danışman: Prof. Dr. Mehmet Zafer DANIŞ			
Kabul Tarihi: 22/07/2020		Sayfa Sayısı: viii(ön kısım)+ 180(tez)+ 4(ek)	
Anabilimdalı: Sosyal Hizmet		Bilimdalı:	
Çocuk işçiliği tarihin her döneminde varlığını koruyan bir sosyal sorun olmakla beraber yoksulluk, işsizlik, göç gibi birtakım köklü sorunların çıktısı niteliğindedir. Çocuk işçiliği kavramı, çocukların fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkileyen işlerde çalışmasını içermektedir. Çocukların çalışma yaşamına atılması çocukluk döneminin olağan gelişim evrelerini sekteye uğratmasının yanı sıra pek çok fiziksel, psikolojik ve sosyal riski getirmektedir. Dolayısıyla çocukların çalışma yaşamlarının detaylı araştırılması, böyle önemli bir sorunun çözüme kavuşması açısından elzemdir. Bu noktada çocukların tek bir sektör üzerinde çalışmadığı, birçok farklı çalışma alanına sahip olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmada çocuklar çalıştıkları sektörlerle göre sokak, tarım, sanayi ve hizmet sektörü başlığı altında gruplandırılmıştır. Çocukların çalışma yaşamlarının detaylı irdelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırma, çocukların iş hayatlarını kategorize ederek sektörel anlamda çalışma yaşamlarının farklılaşıp farklılaşmadığını, sektörlerin benzeşen ve ayrışan yönlerinin neler olduğu noktasına açıklık getirme amacı taşımaktadır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma verileri yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Söz konusu görüşme formunda çocuk işçilerin demografik bilgileri, iş durumları, çalışma koşulları, çalışırken karşılaşılabileceği riskler ile geleceğe yönelik beklentilerine dair sorular yer almıştır. Araştırmanın nitel alan araştırması kapsamındaki veri toplama faaliyeti gözlem ve derinlemesine mülakat suretiyle gerçekleştirilmiştir. Çocuk işçiler sokak, tarım, sanayi ve hizmet sektöründe çalışmasına göre kategorilere ayrılmıştır. Örneklem büyüklüğü Manisa ilinde çalışan her gruptan yaşları 11 ile 17 arasında olan 10’ar çocuk olmak üzere 40 çocuk olarak belirlenmiştir. Örneklem alınırken “Kartopu Örneklem Yöntemi” kullanılmış olup veri analizi aşamasında betimsel analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda çocuk işçilerin çalışma yaşamlarının sektör bazlı farklılaştığı sonucuna ulaşılmış olup çocuk işçiliğinin tek bir çalışma alanı üzerinden konumlandırılmayacağı ve çocuk işçiliği sorununun çözümüne yönelik yapılacak çalışmaların bu hususu göz ardı etmemesi gerektiği sonuçları ortaya çıkmıştır.			
Anahtar Kelimeler: çocuk, çocuk işçiliği, çalışma alanları, sektör			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Sector Based Qualitative Analysis of the Working Life of Child Workers: The Case of Manisa Province			
Author of Thesis: Esma GÜÇ ÇINAR		Supervisor: Professor. Dr. M. Zafer DANIŞ	
Accepted Date: 22/07/2020		Number of Pages: viii(pre text)+180(Main Body)+4(App.)	
Department: Social Work		Subfield:	
Although child labor is a social problem that preserves its existence in every period of history, it is the outcome of some fundamental problems such as poverty, unemployment and migration. The concept of child labor involves working in jobs that affect children's physical, spiritual and mental development negatively. Putting children into working life brings a lot of physical, psychological and social risks as well as interrupting the usual developmental stages of childhood. Therefore, a detailed investigation of the working life of children is essential to solve such an important problem. At this point, it is seen that children do not work on a single sector and have many different working areas. In the research, children were grouped under the title of street, agriculture, industry and service sectors according to the sectors they work in. The research, carried out with the concern of examining the working lives of children in detail, aims to clarify whether the working lives differ in sectoral sense by categorizing the work lives of children and what the similar and diverging aspects of the sectors are. Qualitative research method was preferred in this research. The research data were collected through a semi-structured interview form. The interview form included questions regarding the demographic information, job status, working conditions, risks that may be encountered while working, and their expectations for the future. The data collection activity within the scope of the qualitative field research of the research was carried out through observation and in-depth interview. Child workers are categorized according to their employment in the street, agriculture, industry and service sectors. The sample size was determined as 40 children, 10 children aged between 11 and 17, from each group working in the province of Manisa. While taking the sample, "Snowball Sampling Method" was used and descriptive analysis technique was used in the data analysis phase. As a result of the analysis of the data obtained, it was concluded that the working lives of child workers differed on a sector basis, and it was concluded that child labor cannot be positioned over a single workspace and the studies on the solution of child labor problem, this point should not be overlooked.			
Key Words: child, child labor, fields of study, sector			

GİRİŞ

Konu

Çocukluk dönemi yaşam evresinin değişmez ve doğal halkalarından biridir. Çocukluk, gelişimsel periyotların yaşandığı, kimlik oluşturma sürecinin devam ettiği insan hayatının en önemli basamaklarından. Dolayısıyla bu süreç içerisinde çocukların fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz etkileyecek her türlü tehlikeli ve kötü şartlardan uzak tutulması ile bu şartlara karşı korunması, yetişkin birey olma yolunda ilerleyen çocukların gelişimleri açısından hiç kuşkusuz çok önemlidir. Buna rağmen çocukların gelişimlerine engel teşkil eden bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında çocuk işçiliği gelmektedir.

Çocuk işçiliği, henüz gelişim dönemlerini tamamlamamış 18 yaşın altında olan bireylerin gelişimlerini tehlikeye sokacak biçimde yetişkin bireylerin çalıştığı yerlerde çalışmasıdır. Genel kanı olarak çocuk işçi, maddi gelir elde etmek amacı ile çalışma hayatı içerisinde bulunan 18 yaşını doldurmamış kimsedir (ÇSGB, 2007, s.9). Çocukların yetişkinler için dizayn edilmiş iş yerlerinde çalışmaları bulundukları gelişim evresini olumsuz etkileyecek birçok faktörle doludur. Dolayısıyla işçi ve çocuk kelimesinin yan yana kullanılması çocukların geleceğin teminatı olduğu gerçeği göz önüne alındığında önemli bir sosyal sorunun varlığına işaret etmektedir.

Çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerini tehdit eden, eğitimlerini yarıda bırakmalarına neden olan veya okullarıyla birlikte sürdürmesi epey zor olan işler çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilir (Combating Child Labour, 2003, s. 15). Bu ifadeden de anlaşılabileceği üzere çocukların yaptığı her iş çocuk işçiliği kapsamına girmez. Çocukların eğitim ve öğretimlerini aksatmalarına mahal vermeyen, kişisel gelişimlerine zararı dokunmayan, okul vakitlerinden arta kalan zamanları değerlendirmek ve cep harçlıkları edinmek amacı ile yapılan işler çocuk işçiliği olarak görülmez. Aksine bu tarz işler çocuklara çeşitli tecrübe ve yetenekler kazandırmanın yanı sıra üretken bireyler olma yolunda yardımcı olacağı için desteklenir.

Çocuk işçiliği sorunu temelde düzensiz ve düşük gelirden kaynaklanan durum olmakla beraber pek çok sosyal sorunun bir sonucudur. Yoksulluk, işsizlik, göç gibi köklü sosyal

sorunlar çalışan çocuk kavramını ortaya çıkarmaktadır. Çocuk işçiliğinin en önemli faktörü konumunda olan yoksulluk olgusu, ebeveynler iş bulamayınca ya da ailenin geçimini sağlayacak geliri elde edemeyince ortaya çıkmakta ve çocukların çalışmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durumun yanı sıra eğitimin uzun bir süreç gerektirmesi ve tamamen parasız olmaması (okul kıyafeti, kırtasiye masrafları vb.) gibi sebepler çocukları eğitimden uzaklaştırmaktadır. Yoksul aile çocuklarının elde ettikleri geliri ve statüyü artırmanın tek meşru yolunun eğitimden geçtiği göz önüne alındığında eğitim hayatından kopan çocukların yetişkinlik dönemlerinde yoksul olma riski artmaktadır. Bu durum yoksul çocukların, yoksul olmaları dolayısıyla eğitim hayatından kopması, eğitim hayatının dışında kalması sebebi ile de yetişkinlik hayatını yoksul olarak devam ettirmesi riskini doğurmaktadır. Bu kısır döngü içerisinde çocuklar eğitim hayatından uzaklaşarak çalışma hayatına atılmaktadır.

Çocuk işçiliğinin maddi kazanç sağlamak dışındaki önemli bir diğer nedeni ise çocuklara küçük yaşta meslek kazandırma fikridir. Aileler çocuklarının “altın bilezik” sahibi olması için genellikle küçük sanayi işletmelerinde çırak olarak çalışmasını ve meslek öğrenmesini istemektedir. Dolayısıyla bu durum çocuk işçiliğini teşvik etmektedir. Ayrıca kültürel kodlar ve gelenekler çocuklarının sorumluluk bilincine çalışarak ulaşabileceğini öngörmektedir. Toplumdaki bu tarz kültürel kodlar çocukların işçi olmasının önünü açmaktadır. Bahsi geçen sebeplere ek olarak çocukların ucuz ve esnek işgücü olması, haklarını arayamamaları, direnç gösterememeleri gibi nedenlerden ötürü işverenlerin çocuk işgücünü tercih etmesi de çocuk işgücünün oluşmasının sebeplerindendir. Tüm bunlar göz önüne alındığında çocuğun iş yaşamına girmesinin sebebi mikro bakış açısıyla ailenin yapısı ile ilişkiliyken makro yaklaşımla sosyo-ekonomik koşulların neticesidir.

Çocukların iş yaşamına dahil edilmesi beraberinde pek çok fiziksel, psikolojik ve sosyal riski getirmektedir. Çalışan çocuklar çalışmayan çocuklara nazaran daha kısa boylu ve zayıf olmakta, fiziksel gelişim olarak geri kalabilmektedir. Ayrıca çocukların çalışma koşullarından kaynaklanan sebeplerden ötürü iş kazası geçirme ve fiziksel bütünlüğüne zarar gelme ihtimali bulunmaktadır. İş yaşamı çocukların psikolojik gelişimlerini de olumsuz etkilemektedir. Çocuklar kimlik oluşturma süreçlerinde çalışmaktan kaynaklı üstlendikleri sorumluluk ile çocukluk döneminden kaynaklı ihtiyaçları arasında çelişki

yaşayabilmektedir. Ayrıca çocuğun iş hayatında olması döneminin özelliği olan arkadaşları ile oynama fırsatını elinden almaktadır. Bununla birlikte çocuklar güvensizlik, değersizlik duygusu hissedebilmektedir. Bahsedilen riskler haricinde çalışan çocuklar; emek sömürüsüne maruz kalma, cinsel istismar, şiddet, madde bağımlılığı, fuhuş, suça sürüklenme gibi tehlikelerle karşı karşıya gelebilmektedir (UNICEF, 1992).

Çocuk işçiliği sorunu gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. ILO (International Labour Organization) 2012 yılı verilerine göre çalışan çocukların sayısı dünyada yıllar içinde azalma göstermiştir. Bununla birlikte 2012 yılı itibarıyla dünyada 168 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Bu çocuklar içerisinde 85 milyon çocuk, gelişimini, beden ve ruh sağlığını bozabilecek tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Ülkemiz için de oldukça önemli olan çocuk işçiliği resmi incelendiğinde DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketinde çalışan çocukların oranı %10,2 iken 2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarında çalışan çocukların oranı %5,9 olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü üzere çocuk işçiliği azalan bir eğilim göstermektedir. Bu düşüş eğiliminde ülkemizde uzun yıllardır devam eden çocuk işçiliği ile mücadele kültürünün oluşması, politika yapıcılar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum örgütleri gibi çeşitli grupların çocuk işçiliği ile mücadele konusundaki kararlı ve istekli tutumları da önemli rol oynamaktadır. Çocuk işçiliği son yıllarda sayısal anlamda azalsa bile hala önemini koruyan bir sorundur.

Çocuklar genellikle tarım, sanayi ve hizmet sektörü ile sokaklarda çalışmaktadır. Sokağı çalışma mekânı olarak kodlayan çocuklar "sokaktaki çocuklar"(children on the street) ile "sokağın çocukları"(children of the street) ayrımına tabi tutulur. "Sokağın çocuğu" kavramı ile günün yirmi dört saatini sokakta geçiren, aile ile iletişimi kopuk olan çocuklar anlatılırken "sokaktaki çocuk" kavramı ile günün belirli bir saatini sokakta geçiren, ailesi ile bağları kısmen devam eden, sokağı çalışma mekânı olarak kullanan çocuklar ifade edilmektedir. Bu çalışmada çocuklar çalışma alanlarına göre sınıflandırılmış olup sokakta çalışan çocuk ile betimlenmek istenen "sokaktaki çocuk"tur.

Bu çalışma bireyi çevresi içerisinde ele alan, çevresi içindeki birey ile diğer sistemlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini, çevresel faktörlerin insan davranışı üzerinde aktif ve dinamik bir etkiye sahip olduğunu ileri süren ekolojik sistem kuramı çerçevesinde ele

alınmıştır. Bu temelde, çocukların çalışma hayatına girmesini etkileyen faktörler ile çalışma alanları arasındaki etkileşim incelenmiş ve çalışmada bulunan değerlendirme ve tahliller bu çerçevede içinde ele alınmıştır.

Bu araştırmanın problemi: Türkiye’de ve dünyada önemli bir sosyal sorun olan çocukların fiziksel, sosyal, bilişsel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen çocuk işçiliği sorununu çocukların çalışma alanları olan tarım, sanayi, sokak ve hizmet sektörü bağlamında detaylı irdeleyen; çalışma nedenleri, çalıştıkları sektörlerdeki riskler ve her grubun diğerlerinden farklılaşan yönleri çerçevesinde çocukların çalışma yaşamlarını değerlendiren çalışmalarla ilgili çeşitli hizmet modellerine duyulan ihtiyacın artmasıdır.

Önem

Araştırma kapsamında, çocuk işçiliği ile ilgili yapılan çalışmaların genellikle mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliği, sokakta çalışan çocuk veya sanayide çalışan çocuk olarak tek bir alan üzerine yoğunlaşan çalışmalar ile sınırlı olduğu görülmüştür. Ancak çocuk işçiliğinin tek bir alan üzerinden konumlandırılması diğer alanlardaki çocuk işçiliğinin ihmal edilmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada çocukların çalıştığı tüm alanları bir arada barındıran çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan araştırma alanyazındaki bu ihtiyaca cevap vermesi açısından oldukça önemlidir.

Çocukların çalıştığı her alanın kendine özgü çalışma koşulları ve riskleri bulunmaktadır. Dolayısıyla çocuk işçiliği ile ilgili yapılan çalışmaların her sektörü ayrı ayrı değerlendirmesi ve her sektöre özgü çalışma koşullarını ortaya koyması bu konuda verilen mücadelenin amacına ulaşması için elzemdir.

Bu kapsamda çocuk işçiliği sorununu çocukların çalıştıkları tarım, sokak, sanayi ve hizmet sektörü bağlamında detaylı irdeleyerek her grubun kendine özgü dinamikleri ile diğerlerinden farklılaşan yönlerini ortaya koyma kaygısıyla yapılan bu araştırma literatür birikimine katkı sağlama açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma çocukların çalıştıkları alanları sektör bazlı incelemesinin yanı sıra; çocukların sosyo-demografik özellikleri, çalışma yaşamları, aile yapıları, kazançları, kazançlarını değerlendirme biçimleri, çalışma koşulları, çalışırken karşılaşılabileceği riskler, çalışmayı değerlendirme biçimleri, işinden

memnuniyet durumu, geleceğe yönelik beklentileri, çalışmayan çocukların kendilerine yönelik algısını değerlendirme gibi çok boyutlu bir perspektifle ele alması açısından özgün bir çalışmadır.

Yine yapılan literatür incelemesinde genel olarak, ülkemizde çocuk işçiliği ile ilgili yapılan araştırmaların sınırlı olduğu ve bu konudaki araştırmaların daha çok çocuk işçiliğinin nedenlerini irdelemeye yönelik olduğu görülmüştür. Buna karşın alanyazında çocukların çalıştığı işleri seçme nedenlerine ilişkin bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla gerçekleştirilen araştırma bu noktada da özgündür.

Ayrıca çalışmanın politika yapıcılar, kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri gibi çocuk işçiliği konusunda faaliyet gösteren kişi ve kurumlara, çocuk işçiliği ile mücadele anlamında bir perspektif sunacağı umut edilmektedir.

Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, yukarıda bahsedilen problem kapsamında çocukların çalışma alanlarına yönelik ana başlıkları belirleyerek, çalışma yaşamlarının sektörlere göre değerlendirmesini yapmaktır.

İkinci amaç ise; elde edilen bulgulara istinaden çocukların çalıştığı iş alanları üzerinden derin analizler yaparak ve her iş grubunu kendi içerisinde değerlendirerek çocuk işçiliği sorununa politika önerisi ortaya koymaktır.

Araştırmanın amaçlarına ulaşabilmek için oluşturulan soru cümleleri şunlardır:

- Çalışan çocukların sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
- Çocukların çalışmakta olduğu işi seçme nedenleri nelerdir?
- Çocukların çalışma yaşamları ile çalıştıkları sektör arasındaki ilişki nasıldır?

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma niteliksel bir araştırma olduğu için seçilen örneklem büyüklüğünün evrene genellemesi gibi bir kaygı taşımamaktadır. Söz konusu çalışmada veriler yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Belirtilen görüşme formunda çocuk işçilerin demografik

bilgileri, iş durumları, çalışma koşulları, çalışırken karşılaşılabileceği riskler ile geleceğe yönelik beklentilerine dair sorular yer almıştır. Çalışmanın nitel alan araştırması kapsamındaki veri toplama faaliyeti derinlemesine mülakat suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Görüşülen çocukların örneklemini temsil etmesine dikkat edilmiştir. Çocuk işçiler çalışma alanlarına göre sokakta, tarım, sanayi ve hizmet sektöründe çalışmasına göre kategorilendirilmiştir. Örneklem büyüklüğü Manisa ilinde çalışan her gruptan yaşları 11 ile 17 arasında olan 10’ar çocuk olmak üzere 40 çocuk olarak belirlenmiştir. Örneklem alınırken “Kartopu Örnekleme Yöntemi” kullanılmıştır. Veri analizi aşamasında betimsel analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşmeler deşifre edilmiş ve elde edilen veriler temalarına göre gruplandırılıp yorumlanmıştır.

Katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme formuna verdikleri cevaplar ile araştırma sonuçları arasındaki paralellikten dolayı bu araştırma inandırıcıdır. Çalışmada katılımcılar ile tarafsız bir ilişki kurulması bu inandırıcılığını artırmıştır. Bu araştırma çocuk işçilerin çalışma yaşamları hakkında detaylı bilgi verdiği için aktarılabilir. Diğer yandan araştırmacının veri toplama sürecine etkisi olmadığından doğrulanabilirlik düzeyi yüksek bir araştırmadır.

Bu araştırma; kavramsal ve kuramsal çerçevenin anlatıldığı bölüm, araştırmanın metodolojisinin yer aldığı bölüm, araştırma bulgularının gösterildiği bölüm ve sonuç kısmının bulunduğu bölüm olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çocuk İşçiliği Kavramı

1.1.1. Çocuk Kavramı

Çocuk “Küçük yaştaki erkek veya kız” olarak ifade edilmekle birlikte net tanımı olan bir kavram değildir (TDK, 2011, s.556). Çocukluk tanımı üzerindeki bu belirsizlik çocukların gelişim dönemlerinin birbirlerinden farklı olmasından ve bu dönemin başlangıcı ile bitişi hakkındaki görüşlerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır (Ayan, 2010, s.101).

Çocuk kavramını açıklamaya çalışan bilim dallarının bu konuda farklı kıstaslar kullanıyor olması tanım üzerinde uzlaşmaya varmayı güçleştirmektedir. Bazı bilim dalları çocukluğu "toplumsal bir kurgu" olarak değerlendirirken bazıları biyolojik çerçevede "yaş esaslı" değerlendirmeyi baz almaktadır (Ennew, 1998; Postman, 1995). Dolayısıyla çocuk kavramının tanımı bilim dallarına göre de farklılık arz etmektedir. Psikoloji bilimi doğum anından ergenlik dönemine kadar olan süreçte yaşayan kişiyi çocuk tanımının içerisine almaktadır (Akyüz, 2000, s.66). Biyologlar ise bebekliğin son bulduğu 18. ay ile ergenliğin başladığı 12-14 yaş dilimini, çocukluk dönemi olarak isimlendirmektedir (Alper, 1994, s. 62).

Çocukluk tanımının yapılmasında toplumun sosyo-kültürel yapısının önemli etkisi bulunmaktadır. Toplumların siyasi, ekonomik, dini ve kültürel özellikler bakımından birbirinden ayrışıyor olması çocukluk kavramının her toplum için farklı anlam taşımasını açıklamakta ve çocuk kavramının net tanımının yapılmasını epeyce zorlaştırmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çocukluk dönemini geliştirmekte olan ülkelere nazaran daha uzun tutması veya bir toplumda “yetişkin” olarak kabul edilen yaş diliminin öbür toplumda “çocuk” olarak kabul edilmesi bu açıdan tesadüf değildir (Baştaymaz, 1990, s. 10).

Çocukluk kavramı tarihsel süreç içerisinde irdelendiğinde çocuk kavramına ve çocukluk dönemine yüklenen anlamın toplumdan topluma zamandan zamana çocukların lehine olacak şekilde değişikliğe uğradığı görülmektedir (Çöpoğlu, 2018, s. 362-363). İlk zamanlarda çocuk, kendisinin öz bakım ihtiyaçlarını karşılayan kişinin artık bakımını

sağlamasına ihtiyacı kalmadığı andan itibaren yetişkinlik kategorisinde yerini almaktaydı. Yedi yaşına basan bir erkek çocuk savaşma yetisi hariç diğer özellikleri ile yetişkin bir erkek konumundaydı. 17. Yüzyıla gelindiğinde ise matbaanın icadı ile çocukluk kavramı gelişmeye başlamıştır. Yetişkinlik kademeli bir yapı haline bürünmüş ve çocukluk bu kademeli yapının ilk basamaklarından biri olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu şekilde çocuklar yetişkinlerin dünyasından ayrıştırılarak onlara ayrı bir çocukluk dünyası inşa edilmiştir (Postman, 1995). Çocukluk dünyası başkalarına bağımlılık, çaresizlik, zayıflık gibi özellikleri içerisinde barındırdığı gibi çalışma yaşamından uzaklaştırılma, cinsel eğilimlerin azaltılması, okula yönlendirilme şeklindeki faaliyetleri de içermektedir. Süreç içerisinde çocukluk dünyasına geçişler cinsiyet ve toplumsal sınıf yapılarından etkilenmiştir. Çocukluk dünyasına geçen ilk kitle orta sınıfın erkek çocukları olurken kız çocukları bu dünyaya alınmamıştır. Diğer taraftan işçi sınıfın erkek çocukları da ilk zamanlarda bu kategorinin içerisine girememiştir. Sınıf ayrımcılığına tabi tutulan çocuklar zamanla bahsi geçen dünyanın üyeleri arasında yerini almaya başlamıştır (Franklin, 1993).

Görüldüğü üzere çocukluk tarihi süreç içerisinde sürekli anlam değiştirmiştir. Ancak dikkati celbeden başka bir nokta çocuk kavramına yüklenen anlamlar zamanla değişse de çocukluk insanlık tarihinin her aşamasında hayatın belirli özelliklerini içinde barındıran ayrı bir dönem olarak yerini almıştır. Wyness, çocukluğu “çocukların doğası ve toplumun diğer üyeleriyle ilişkilerinin türlerini tanımlayan bir soyutlama, bir fikirler ya da kavramlar takımı olarak görebiliriz” şeklinde ifade etmiştir (Wyness, akt. Onur, 2007, s. 36). Çocuğun toplum ile olan ilişkisinde çocuğu bütün toplumsal süreçlerden etkilenen bir varlık olan görmekten ziyade içine bulunduğu toplumu ve toplumsal ilişkileri de etkileyen bir varlık olarak görmek elzemdir. Bu noktada tarım toplumundan sanayileşmiş topluma geçişle birlikte çocuğu edilgen olarak gören toplum yapısından toplumu etkileme gücü olan etken varlık olarak görmeye doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle sanayileşme ve sonraki dönemde aile yapısında meydana gelen değişimler çocuğun sağlık, hukuk, eğitim gibi farklı alanlarda koruma altına alınmasına ve çocukluğun yeniden tanımlanmasına, çocuğun artık “birey” olarak kabul edilmesine vesile olmuştur (Efe ve Uluoğlu, 2015, s. 48).

Günlük konuşma dilinde çocuk kavramına birçok farklı anlam yüklenmektedir. Çocukluk kavramı, yetişkinden küçüğü ayırmak için yaş ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Başka bir şekliyle yetişkin olmayan kişi çocuk kabul edilmektedir. Burada önemli olan nokta hangi olayın ve yaşın küçüklükten yetişkinliğe geçiş olarak kabul edildiğinde yatmaktadır. Farklı tanımların yol açabileceği kavram karmaşasının önüne geçmek ve karmaşık olan çocuk kavramını daha anlaşılabilir bir zemine oturtmak için hukuk literatürü yaşı baz almıştır. Sözleşme ve kanunlarda esas alınan yaş sınırı da farklılık arz etmektedir. Hukuki anlamda 18 yaşını doldurmuş her birey çocukluk dönemini sonlandırmış olup yetişkinliğe adım atmış sayılmaktadır.

Türk Medeni Kanunu 18 yaşı yetişkinlik döneminin başlangıcı olarak görmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 6. maddesinde bulunan ifadede “henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi” çocuk olarak tanımlanmıştır. ILO'nun 182 sayılı “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nde” ise çocuk tanımı “18 yaşın altındaki her birey” şeklinde ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde “daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” şeklinde tanımlama yapılmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 Sayılı Sözleşmesinde ise 15 yaş altı çocuk olarak, 15 ile 18 yaş arasında olanlar genç olarak kabul edilmiştir (Kucur, 2016, s.57).

1.1.2. Çocuk İşçi Kavramı

Çocuk kavramının net bir tanımının olmaması çocuk işçi kavramının tanımlanmasını da güçleştirmiştir. Çocuk kavramındaki karmaşıklığı gidermek için kullanılan yaş kriteri çocuk işçi kavramını tanımlamak için de kullanılmaktadır. Ancak çocuk işçi kavramında yaş kıstası kadar önemli diğer kriter belirli bir ücret karşılığında işverenin verdiği işleri yapmak anlamına gelen işçi kavramıdır. Dolayısıyla çocuk işçi kavramı 18 yaşın altında olan ve belli bir ücret karşılığında çalışmak zorunda kalan birey olarak tanımlanabilmektedir (TİSK, 1994). Bu tanımlamada ise hangi işlerin çocuk işçiliği kapsamında değerlendirileceği noktasında eksiklik bulunmaktadır. Zira belirli bir ücret almadan aile işletmelerinde veya ev işlerinde çalışan çocukların çocuk işçi kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışmaya açıktır. Bu durum toplumdan topluma değişiklik göstermekte olduğundan çocuk işçi kavramı da toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık arz etmektedir.

Çocuk işgücü, “çocukları çocukluklarından, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakan, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar veren bir çalışma” olarak tanımlanmaktadır (Child Labour, 2004, s.16). Farklı bir ifadeyle çocuk işçiliği 18 yaşından küçük çocukların psikolojik ve bedensel gelişimine zarar veren ve eğitimlerinden geri kalmalarına neden olan, çocukların istismarına imkân sağlayan bir çalıştırma biçimidir (ÇSGB, 2007, s.9).

Çocuk işçi kavramı “sosyo- ekonomik konumları gereği esnaf ve sanatkârlar yanında, sanayi işkolunda, tarım sektöründe, marjinal çalışma alanlarında maddi kazanç elde etmek ya da meslek edinmek amacıyla üretime katılan 18 ve daha küçük yaştaki kimseler” şeklinde tanımlanabilmektedir (TİSK, 1994).

Uluslararası Çalışma Örgütü ILO’nun çocuk işçiliği tanımında ise yaş kistası karşımıza çıkmaktadır. ILO, 15 yaşın altında bulunan hayatını idame ettirmek veya aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışan bireyleri “çocuk işçi”, 15-24 yaş arası çalışan bireyleri ise “genç işçi” olarak adlandırmaktadır. ILO’nun yaptığı ayırım mevzuatımızda da yerini korumuştur. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesine dayanılarak çıkarılan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinde; çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi; genç işçi de 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi olarak tanımlanmaktadır.

Belirli bir yaş diliminin altında bulunan kişilerin çalışmasını önlemeye yönelik kabul edilen ulusal ve uluslararası kanunların amacı henüz zihinsel ve fiziksel gelişme aşamasında bulunan bireylerin ağır çalışma koşulları altında ezilmesini önlemek ve ileride sağlıklı bir birey olmasını sağlamaktır. Bu sebeple çocuk işçiliğine dair yaş kriteri oluşturulurken çocukların fiziksel, zihinsel, psikolojik gelişimlerine en az düzeyde zarar gelecek, işverenlerin sömürüsüne ve meydana gelebilecek meslek hastalıkları ile iş kazalarına karşı kendilerini koruyabilecek bir yaş sınırının belirlenmesi önemlidir. Bu noktada çocukların ülkenin geleceği olduğu, ülke kalkınmasının çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimlerinin gerçekleşmesi ölçüsünde olacağı akıldan çıkarılmamalıdır (Varandani, 1994, s.127).

1.1.3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Çocukların çalıştırılması sorunu çok eskilere dayanmaktadır. Tarihin her döneminde çocuk işçiliğine rastlanıldığını söylemek gerçek dışı kalmayacaktır. Hindman'a göre (2002, s.6) çocuklar her daim çalışmıştır. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarında çocuklar avlanma çalışmalarında, kabileleşme zamanlarında ise tarımda, ormancılıkta, hayvanların bakımında yine çalışmıştır.

Çocuk emeğinin karmaşık geçmişinde Sümerler'de çocukların tam gün çalışıp kadınlara verildiği gibi yarım ücret verildiği anlatılmaktadır. Yine Roma'da çocukların babalarının maden mesleğini zorunlu olarak miras aldığı, proletarya isminin tek mal varlığı çocuklar olan yoksullar için kullanıldığı belirtilmiştir (Alaeddin, 2002; Brizon, 1977; Timuçin, 2002).

Çocuk işçiliğinin tarihsel gelişiminde sanayi devrimi önemli bir sıçrama noktası olmuştur. Bu yüzden tarihin her döneminde karşımıza çıkan çalışan çocuk sorunu sanayi devrimi öncesi dönem ve sanayi devrimi dönemi olarak iki kısımda anlatılmaya çalışılacaktır.

Sanayi devrimi öncesi dönem olarak 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar ise Anadolu'da çocukların çalıştırılması Ahi teşkilatı ile sağlanmıştır. Ahilik teşkilatı esnaf ve sanatkârların işleyiş ve denetimini yapmıştır. Çocuklar bu teşkilat şemasında çırak-kalfa-usta hiyerarşisi içerisinde yamak veya çırak olarak yer almıştır. 10 yaşından küçük olan çocuklar yamak olarak kabul edilmiştir. Çocuklar düzenli bir biçimde iki yıl ücretsiz yamaklık yaptıktan sonra çıraklık statüsüne geçilebilmiştir. Çocuklar çıraklık süresince hiçbir ücret talep edememiş ve bu süreçte işveren işi öğretmekle mesul tutulmuştur (Talas, 1990, s. 79-80).

Orta Çağ'da esnaf sanatkârların mesleki kuruluşlarından olan ahilik teşkilatının uzantıları olarak loncalar bulunmaktadır. Bu loncalar çırak- kalfa-usta şeklinde olan üç basamaklı hiyerarşik yapılanma içerisindedir. Çocuklar için çıraklık bu sistemin ilk basamağı olmaktadır (Centel T. ve Demircioğlu M., 2005, s. 29). Bu çağda çalıştırılan çocukların işverenlere eğitimsel yükümlülük getirdiği düşünülmektedir (Centel, 1982, s.12).

Orta Çağ'da iyi bir şekilde işleyen lonca sistemi çağın sonlarına doğru özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Loncalara girişlere katı kurallar eklenmiş olup bu durum loncaların zamanla topluma kapalı bir hale gelmesine ve ardından tekel durumuna gelmesine sebep olmuştur. Orta Çağ'ın sonlarına doğru gelişen kapitalizmle birlikte loncalar sanayileşmenin önünde engel teşkil etmeye başlayınca 1789 Fransız İhtilalinden sonra yasaklanmıştır. Lonca devrinin sona ermesi ile birlikte kapitalist ilişkilerin ön plana çıktığı bir devir başlamıştır (Centel ve Demircioğlu, 2005, s.29).

Sanayi devrimi, makineleşme ile birlikte buharlı makinelerin icat edilmesi ve büyük fabrika sanayilerinin kurulmaya başlanması olayıdır. 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra İngiltere'de doğan sanayi devrimi oradan tüm dünya ülkelerine yayılmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte demir çelik sanayi ve dokuma ile tekstil sanayisinde önemli gelişmeler yaşanmıştır (Talas,1990, s.79-80). Sanayileşmeyle birlikte sınai yapıda değişiklikler oluşmuş, vasıflı işgücü ve işin tamamının bilgisine sahip ustalar yerini işin bir bölümünü yapmaktan sorumlu olan işçilere bırakmıştır. Dolayısıyla üretim sistemi Orta Çağ'daki usta-çırak ilişkisinden iş bölümüne dayanan işin farklı bölümlerini farklı kişilerin yaptığı bir sisteme evrilmiştir (Ekin, 1989, s.10).

Sanayi devriminin getirmiş olduğu bu yeni sistemle birlikte toplumun ekonomik, siyasal ve sosyal yapılarında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte kadınların ve çocukların üretim sistemine dâhil olması bu devrimin getirdiği en büyük değişiklik olmuştur (Güven, 2001, s.47). Böylelikle tarihin her döneminde bulunan çocuk işçiliği günümüzdeki anlamıyla doğmuştur. Sanayileşme dönemindeki yoğun çocuk işçiliği ile ilgili olarak Hindman; “bu kirli aşama olmaksızın ileri derecede endüstrileşmiş hiçbir ulus yoktur” açıklamasını yapmıştır (2002, s. 5).

Sanayi devriminden önce çocuklar kapasite ve yaşlarına göre aşamalı şekilde ev içi üretime benzer işlerde çalışabilmişlerdi. Çocukların bu tarz çalışmaları eğitimlerini aksatmayacak ve oyun oynamalarına izin verebilecek şekildeydi. Sanayileşme döneminin başlaması ile birlikte el tezgâhı dokumacılar varlıklarını devam ettirebilmek için daha çok çalışmak zorunda kaldı ki bu durum çalışan çocukların bir günlük zaman dilimlerinde hem eğitim hem oyun oynamaya zaman ayıramayacağı anlamına gelmekteydi. 1820'lere gelindiğinde sanayileşme ve fabrikaların rekabet etmeye başlamasıyla birlikte

dokumacılar çocuklarını okula gönderemeyecek kadar yoksul duruma düşmüşler, çocuklar ise ailelerini düştükleri bu durumdan kurtarabilmek için çalışmak zorunda kalmışlardır (Horn, 1994, s. 30).

Çalışılan iş karşılığında alınan ücretlerin çok düşük olduğu dönemde aile reisinin ücretini tamamlayabilmek için çocuklar çalışmak zorunda kalmıştır. Bunun haricinde Orta Çağ'daki gibi çıraklık döneminin olmaması, özel bilgi ve beceri ile uzmanlaşma gerektirmeyen işlerin olması çocukların çalışma hayatına girmesinin önünü açmıştır. Çocuk işgücünün ucuz olması da çocuk işçilerin artmasında önemli bir etken olmuştur. Dolayısıyla çocukların çalışma hayatı içerisinde olması tarihin her döneminde olsa da fiziksel kuvvetlerinin çok üstünde ağır çalışma şartları altında çalıştırılmaları sanayi devrimi ile başlamıştır (Talas, 1997, s.72).

Sanayi devriminde yoğun olarak yaşanan çocuk istismarına birçok emsal gösterilmektedir. Bu örneklerden birkaç tanesi aşağıda gösterilmiştir:

“Kendilerine kurumla dolmuş fabrika bacalarının temizlenmesi görevi verilen çocukların, dar ve pis bacalarda üzerlerine giydirilen paçavra elbiselerle aşağıdan yukarıya doğru çıkmalarını sağlamak amacıyla alttan ateş yakıldığı ve çıkan dumanlardan boğulmamak için yukarıya, temiz havaya ulaşmak üzere kaya- çıka bacaya tırmanan çocukların, bacanın üstüne nefes nefese, yüzü gözü simsiyah ve elleri kan içinde çıktıklarında, bacayı da bu yolla temizledikleri belirtilir. Bunun gibi, Belçika'daki maden ocaklarında çalışan 15 yaşından küçük kız çocuklarının, cinsel yönden istismar edildikleri; bir rapora göre de bir iplik fabrikasında 10- 14 yaşları arasındaki 13 kız işçinin tek bir işveren tarafından kirletildiği ve çalışma yaşamına atılan bir çocuğun, ender olarak bekaretini koruyabildiği açıklanmıştır.” (Centel ve Demircioğlu, 2005, s. 30).

“İngiltere'de bir iplik fabrikasında, satın alınmış 4- 5 yaşlarındaki çocuklar, kaçmalarını engellemek amacıyla zincire bağlı olarak çalıştırılmışlardır. Yine İngiltere'de 1842 yılında, bir kraliyet inceleme kurulunun hazırladığı rapora göre, 6- 10 yaşlarındaki, hatta daha küçük yaştaki çocuklar maden ocaklarının sağlığa zararlı galerilerinde çalıştırılmışlardır” (Akyüz, 2000, s. 524).

Sanayileşme sonrası işverenler hem pazar paylarını genişletmek hem de ürettikleri malları daha ucuza satma eğilimi içerisine girmişlerdir. Bunun çaresini ise işgücü maliyetini azaltmak olarak bulmuşlardır. Yukarıda bahsedilen çocuk istismarı olaylarına ek olarak çocuklar bu noktada da hedef olarak görülmüş olup yetişkinlere ödenen ücretin çok altında ücretler verilerek ekonomik anlamda da istismar edilmiştir (Çöpoğlu, 2001, s.43).

Sanayileşmenin ardından çocukların çalışma yaşı ve çalıştırıldıkları koşullarla ilgili raporlar incelendiğinde çocukların adeta birer esir gibi çalıştırıldıkları görülmektedir. 1842 yılında İngiltere’de Meclis Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan bir raporda; 5 ile 10 yaş arasında bulunan çocukların sabah erken saatlerde maden ocaklarında çalışmaya indirildiği ve akşam geç saatlerde oradan çıkabildikleri belirtilmiştir (Talas, 1967, s. 21). İngiltere’de yayımlanan başka bir raporda ise imalatçıların 5 ile 9 yaş arasındaki çocukları çalıştırdıkları, genellikle çocukların çalışma saatlerinin 14-16 saat arası olduğu, ustaların çocukları dövmelerine izin verildiği belirtilmiştir (Engels,1974, s.246).

Çocuk işçiliği sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan bir olgu olmasa da yukarıda anlatılanlar ışığında çocuk emeğinin ciddi boyutta istismar edilmesi sanayi devrimi ile ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminin getirdiği oldukça ağır çalışma koşulları insan hakları temelinde tartışılmaya başlanmış ve devletin çalışma hayatına müdahale etmesi sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda yasa koyucular çocukları çalışma yaşamında korumak adına birtakım düzenlemeler yapmıştır. Dolayısıyla sanayileşmeyle beraber çocuk işçiliği ülkenin gündemine bir insan hakları sorunu olarak girmiş ve önüne geçilmesi gereken bir durum olduğu vurgulanmıştır. Buna karşın yine sanayileşmeyle birlikte çocuk işçilerin çeşitli sanayi kuruluşlarında çalıştığı da aşikârdır. Dolayısıyla sanayileşme hem çocuk işçiliğinin zararlı olduğunu ön plana çıkarmış hem de çocuk işçileri işletmelerde kullanmıştır (Erbay, 2008, s.33).

1.1.4 Çalışan Çocuk- Çocuk İşçi Ayrımı

Çocuklar tarihin her döneminde tarım, sanayi, hizmet, sokak, ev içi gibi çeşitli alanlarda kimi zaman ücretli, kimi zaman ücretsiz aile işçisi olarak, kimi zaman kendi hesabına, kimi zaman bir işverene bağımlı şekilde çalışma hayatında bulunmuşlardır. Ancak

çocuklar tarafından ifa edilen her iş çocuk işçiliği kategorisine girmemektedir. Bu noktada çalışan çocuk ile işçi çocuk kavramını birbirinden ayırmak gerekmektedir.

Çalışan çocuk kavramı ile çocuklar için zararlı olmayan, eğitim fırsatlarını engellemeyen bir çalışma biçimi algılanmaktadır. Ancak çocuğun eğitim ve diğer haklarını kullanmasını engelleyen, çocuğun fiziksel, zihinsel, psikolojik sağlığını tehdit eden çalışma, çocuk işçiliği olarak ifade edilmektedir (Combating Child Labour, 2003, s. 15). “Çocuk İşçiliği ile Mücadele” adlı çalışmada ise bu durum, çalışmanın tüm biçimlerinin çocuklar için zararlı olmadığı şeklinde açıklanmıştır. Aynı çalışma çocukların küçük yaşlardan itibaren ev işlerine yardımcı olduğunu, babalarının dükkânlarında bazı küçük işler yaptığını ve bu şekilde geleceğin çalışanları olacak becerileri kazandığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla çocuğun çalıştığı hafif işler sosyalleşmesi ve sorumluluk almayı öğrenmesi yönünde gelişim süreci için faydalıdır. Bu işler tamamen risklerden arınmış olmasa bile yine çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilemez (2004, s. 3).

ILO, çocuk işçiliği ile çalışan çocuk ayrımını yukarıdaki görüşe benzer şekilde yapmaktadır. ILO’da çocuklar aracılığıyla yapılan tüm etkinlikleri çocuk işçiliği kapsamına dâhil etmemektedir. ILO çocukların yaptığı faaliyetlerin kendileri üzerindeki etkisini dikkate alarak bir ayırım yapmaktadır. ILO çocuk işçiliğini; kölelik, fuhuş ve pornografi amacıyla kullanılma, silahlı çatışmalarda kullanılmak için zorla askere alınma ile yasa dışı işlerde kullanılma gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak tabir edilen alanlarda çalıştırılan çocuklar, uluslararası belirlenen mevzuatlara uygun olarak ulusal kanunlarda belirtilen yaş sınırının altında çalışan çocuklar ve tehlikeli işlerde çalıştırılan çocuklar olmak üzere üç kısma ayırmaktadır (ILO, 2006, s. 24).

Yapılan tanımlardan hareketle çocuk işçi ile çalışan çocuk ayrımı konusunda çocuk işçilerin çalışan çocukların alt kümesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yapılan çalışmalarda bu ayırım genellikle çocuğun yaptığı iş üzerinden değerlendirilmektedir. Çocukların yapmakta oldukları iş, hayatlarını, fiziksel, zihinsel ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkiliyorsa çocuk işçi olarak kabul edilmekte; işin çocuğa olumsuz bir dönüştü olmadığı takdirde ise çalışan çocuk statüsünde değerlendirilmektedir.

Çalışılan işin niteliğinin kıstas olduğu çalışan çocuk ile çocuk işçiliği ayrımında bazı eksik noktalar bulunmaktadır. Kullanılan bu ölçüt çocuk işçiler için hukuki açıdan gerekli

düzenlemeleri yapmayı olanaklı kılmamaktadır. Çünkü hangi çalışma şekillerinin çocuklar üzerinde olumlu etki hangilerinin olumsuz etki yaratacağını belirlemek oldukça zordur. Bir başka açıdan iş sözleşmesini dayanak alarak çalışan çocuklar arasında iş sağlığı ve güvenlikleri ile çalışma koşullarına ilişkin olarak düzenlenecek olan kuralların hangi çalışan çocuk ile işveren arasında uygulanacağı sorunu bulunmaktadır. Örneğin bir işyerinde ücret konusunda öngörülen norm, işverene bağlı olarak çalışan çocuğa çocuğun yaptığı işin niteliği çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilmediği için uygulanmayacak mıdır sorusunu gündeme getirmektedir. Eğer çocuk işçiliği kapsamında olmadığından dolayı bu normlar çalışan çocuğa uygulanmayacaksa çalışan çocukların bu ve benzeri konularda güvenliklerinin nasıl sağlanacağı da başka bir sorunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla böyle sorunlar çocuk işçi ile çalışan çocuk ayrımını yapabilmek için daha objektif bir ölçüte ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Şahin, 2009, s.12).

Çocuk işçi ile çalışan çocuk ayrımında kullanılabilecek objektif ölçüt bağımsız ve bağımlı çalışma üzerine olmalıdır. Ayrımı yapacak ölçütün bağımlı ve bağımsız çalışma şeklinde olması çocukların İş Hukuku kapsamında değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bir işverene bağlı olarak çalışan çocuklar İş Hukuku'nun kapsamı içine girerek hukuki anlamda korunmaktadır. Ancak bağımsız çalışan çocuklar bu kanun çerçevesinde değerlendirilmemektedir. Bu ölçüt kullanıldığı takdirde işin niteliği ve çocuklar üzerindeki etkisi önemli olmaksızın bir işverene iş sözleşmesiyle bağlı olan çocuk, çocuk işçi kapsama alınacak olup dolayısıyla İş Hukuku'nun etki alanına girecektir. Çocuk çalışırken işverenle arasında bir iş akdi varsa bu durum çocuğu işçi, çalıştıran kişiyi de işveren konumuna getirmektedir. Dolayısıyla çalışılan işin niteliği, çocuğa olumlu ya da olumsuz etkisinin olması, çalıştırmanın kamu ya da özel sektörden olması gibi faktörler önemini yitirmektedir (Süzek, 2005, s. 1-2). Çalışan çocukların bu tarz bir ayrıma tabi tutulması, hem çalışan çocuklar içerisinde hangilerinin çocuk işçi sayılacağı konusunda daha nesnel verilerin olmasını hem de çocuk işçilerin haklarının yasal olarak korunmasını sağlamaktadır. Ayrıca İş Hukuku'na tabii olan çocuk işçiler için işverenler kanunlara ve iş sözleşmelerine göre hareket etmek zorunda bırakılmaktadır. Ancak bu kıstasın kullanılması kırsal alanda çalışan, aile işlerinde ücretsiz çalışan veya sokakta tek başına çalışan çocukların göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Yukarıda anlatılmaya çalışılanlar ışığında çocuk işgücü ile ilgili çeşitli görüşlerin mevcut olduğu, bu durumun ise bir kavram karmaşası doğurduğu açıktır. Bu araştırmada çocuk işçi kavramı; yaptıkları iş dolayısıyla en temel hakları olan eğitim hayatından kopan veya eğitim hayatları zedelenen, hafta içi okula gitse dahi hafta sonunu yoğun şekilde işte çalışarak geçirdiği için hafta içi derslere kendisini tam anlamıyla veremeyen, bu sebeple eğitim hayatı ve ders başarısı olumsuz etkilenen, oyun oynama gibi aktiviteleri ellerinden alınan, uzun çalışma saatlerinden dolayı bedensel, zihinsel veya ruhsal gelişimleri kötü etkilenen çocuklar için kullanılmıştır.

1.1.5. Çalışma Hayatında Zararlı İş- Zararlı Olmayan İş

Çocukların gelişim dönemleri gereği istismar edilmeye açık olması ve çalıştıkları işin fiziksel, zihinsel, psikolojik sağlığına zarar verme riski taşıması sebebiyle çalıştıkları işlerin yaşlarına uygun olmasına ve sağlıklarını olumsuz etkilemeyecek bir iş olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Çocukların tüm çalışma faaliyetlerinin zararlı olmadığı aksine yaşına ve gelişimine uygun işlerin çocuklara bilgi ve deneyim kazandırması açısından önemli olduğundan bahsedilmiştir. Bu noktada çocuklar için zararlı ve zararlı olmayan iş tanımı ortaya çıkmaktadır.

Zararlı iş ve zararlı olmayan iş tanımı mevzuatımızda kanun koyucular tarafından yapılmıştır. İş Kanunu'nun 71. maddesine göre 14 yaşını doldurmamış ya da ilköğretimini tamamlamamış çocukların çalışması işin niteliği fark etmeksizin tüm çocuklar için zararlıdır (İş Kanunu, 2003). Benzer şekilde Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte hafif, tehlikeli ve ağır iş tanımlaması yapılmıştır (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) 1986 yılı yönetim kurulu tutanağında çocukların bedensel, zihinsel ve psikolojik sağlıklarına zarar verecek çalışma biçimlerini kapsamlı şekilde ele almıştır:

- Çok erken yaşlarda çalışmaya başlamak; sanayi devrimi yıllarında çocuk işçilerin çalışmaya başlama yaşları 5 yaşlarına kadar düşmekteydi. Halen gelişmemiş bazı ülkelerde çocukların çok küçük yaşlarda çalışma hayatına atıldığı görülmektedir.

- Çocuğun okula gitmesine fırsat vermeyecek şekilde çok uzun çalışma saatleri ile çalışmak; Çocuklar günde 16 saate varan çalışma saatlerine tabi tutulabilmektedir.
- Çocuğun bedensel, zihinsel ve psikolojik sağlığına önemli ölçüde zarar veren işlerde çalışmak; fuhuş ve pornografi gibi işlerde çalışması ile askeri alanlarda ve tehlikeli işlerde çalışmak.
- Sokakta yaşamak ve çalışmak gibi.
- Aile içi olmayan işlerde düşük ücretlerle çalışmak,
- Küçük yaşlarda fazla yükümlülüğün olduğu işlerde çalışmak; 10 yaşından küçük çocuklara daha küçük kardeşlerinin bakımını üstlenme sorumluluğunun verilmesi gibi,
- Sosyal ve psikolojik gelişimlerini sekteye uğratabacak işlerde çalışmak,
- Çocuğun haysiyetine ve onuruna yakışmayacak işlerde çalışmak; fuhuş gibi (Fyfe, 1998, s. 18-19).

ILO 1999 yılında kabul edilen 182 sayılı Acil Eylem Sözleşmesinde en kötü biçimdeki çocuk işçiliği tanımını yapmıştır. En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği kapsamına her türlü kölelik faaliyeti, çocukların askeri alanlarda kullanımı, ticari amaçla cinsel istismarı, fuhuş ile tüm tehlikeli işler girmektedir. Bu tanımın içerisinde yer alan tüm işler çocuklar için zararlı iş kategorisine girmektedir. Çocukların bedensel, zihinsel, psikolojik ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen, eğitimlerini aksatmalarına neden olan, sağlıklarını ve güvenliklerini tehlikeye atan tüm işler uluslararası ve ulusal mevzuatta zararlı iş olarak kabul edilmektedir.

Çocukların herhangi bir alanda istismar edilmesi ciddi bir insanlık suçu olarak değerlendirilmelidir. Çalışma hayatının çocuğun öğrenim görmesini engellemesi, çalıştığı işten hak ettiği ücreti alamaması, çalışma şartlarının kötü olması, tehlikeli bir işte çalışması, bireysel haklarından ve özgürlüklerinden mahrum kalması gibi durumlar çocuk istismarının gözler önüne serildiği durumlardır (Abay, 2002, s.115). Belirtilen durumları çalışma hayatı içerisinde yaşayan çocuklar, çocuk işçi olarak değerlendirilmektedir.

1.2. Çocuk İşçiliğinin Çocuk Üzerindeki Etkisi

İnsanın yaşamı bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak belirli evrelere ayrılmaktadır. Belirtilen evrelerin sağlıklı bir şekilde atlatılması bir sonraki evrenin sorunsuz geçmesi açısından önemlidir. Her evrenin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Çocukluk dönemi fiziksel, zihinsel ve psikolojik gelişimin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Bedensel ve duygusal gelişimlerin temelini atıldığı çocukluk dönemi zekâ, konuşma, düşünme yeteneğinin de gelişmeye başladığı evredir (Karataş ve diğ., 2016, s.3). Dolayısıyla yaş dilimleri gereği gelişim döneminin içerisinde bulunan çocukların çocuk işçiliği kapsamına giren işlerde çalışması fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal gelişimleri önünde engel teşkil etmektedir.

Yetişkinler için tehlikeli olmayan koşullar çocuklar için tehlike arz edebilmektedir (Bequele ve Myers, 1995, s. 3-4). Yetişkinlere nazaran işlerin çocuklar için neden daha çok risk taşıdığını özetlemek gerekirse (Çocuk İşçiliği ile Mücadele, 2004, s. 32);

- İşyerinde meydana gelebilecek olağanüstü durumlara karşı çocuklar daha az rasyonel davranırlar.
- Yaşları gereği yaşam deneyimleri dolayısıyla riskler karşısında takılacakları davranış bilgileri daha azdır.
- Güvenlik konusunda eğitimleri yetersizdir.
- Çocuklar daha çabuk yorulurlar ve dikkatleri kolay dağılır. Dolayısıyla iş kazalarına uğramaya daha müsaittirler.
- Denetimden yoksundurlar.
- Yetişkinler genellikle yapmak istemedikleri "kirli" işleri çocuklara yaptırdığı için çocuklar daha tehlikeli ve güç işlerde çalışır.

Çocukların çalışmasının gelişimleri üzerindeki etkileri bir soruna sebebiyet verip vermemesiyle ölçülmektedir. Çalışma ile birlikte çocukta fiziksel olarak görme, işitme, sağlık durumları; zihinsel olarak sayma, okuma etkinliklerini yapabilme kabiliyetleri; psikolojik olarak öz saygı, hoşgörü, sevgi bağları ile sosyal yönden grup kimliği bilinci, ortak iş yapabilme gibi yetileri risk altına girmektedir (UNICEF, 1992). Çalışmanın çocuklar üzerindeki etkisi bedensel, zihinsel, psikolojik ve sosyal yönlerden ayrı ayrı irdelenecek olup çocuk istihdamının toplum üzerindeki etkisi ayrı başlık altında değerlendirilecektir.

1.2.1. Bedensel Etkisi

Çocuk işçilerin bulunduğu yaş aralığı fiziksel gelişimlerin en yoğun yaşandığı dönemlerden biridir. Bu dönemde çocukların yaptıkları yoğun ve tehlikeli işler fiziki gelişimlerini tehdit etmektedir. Çalışmanın çocuk üzerindeki en büyük etkisi gözle görünebilecek biçimde olan fiziksel zararıdır. Çocuk işçiliğinin çocukların bedensel gelişimlerini olumsuz etkilediğine dair birçok araştırma mevcuttur.

Filipinler’de yapılan bir araştırmada 6-14 yaş grubunda bulunan çocuk işçiler ile okul çocuklarının sağlık durumları karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre çocuk işçiler okula giden çocuklara nispeten hastalık belirtilerini daha yoğun yaşamaktadır. Çocukların çalıştıkları işler, çalışma ortamları ve koşullarından kaynaklı olarak baş, adale, karın ve göğüs ağrısı ile yüksek ateş görülme sıklığı okul çocuklarına göre daha yüksektir (Bequele ve Boyden, 1995, s.64).

Duyar’ın (2013) çocuk işçilerin boy ve vücut ağırlığı üzerine yaptığı bir araştırmada çırak çocukların vücut ağırlığı ile boy uzunluğunun okula devam eden çocuklara nispeten daha geride kaldığı ortaya çıkmıştır. Okula devam eden çocuklar ile çırak çocuklar arasındaki boy uzunluğu farkı 2,9 cm, vücut ağırlığı farkıysa 1,6 kg çıkmıştır. Araştırmaya göre çocuk işçilerin bedensel büyümeleri ve gelişimleri yaşlılarının gerisindedir.

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı tarafından, Pendik Sanayi Bölgesi’nde çalışan 13-15 yaş dilimindeki çocuk işçilerin sağlık kontrollerinde çocukların %91,4’inin sağlık problemleri yaşadığı tespit edilmiştir. Çocuklarda sık olarak görülen hastalıklar kulak zarında düzensizlik, solunum fonksiyonlarında azalma, görme azalması, işitme kaybı, renk körlüğü, kulak enfeksiyonu, kalpte üfürüm, düşük tansiyon olarak belirlenmiştir (TİSK, 2002, s.34). Bu araştırma özellikle kulak bölgesindeki hastalıkların yaygın olmasını ortaya koyarak sanayi ortamının gürültülü yapısının çocuk üzerindeki bedensel deformasyonunu gözler önüne sermiştir.

Çocuk işçilerin çalıştıkları sektörlerde uçucu maddelerle karşılaşma ve bu maddelerin etkisine maruz kalma riski de fazladır. Ayakkabı tamircisi, bisiklet ve araba tamircisi, terlik imalatçısı, marangoz, matbaa, benzin istasyonu ve petrol rafinerilerinde çalışan, kuru temizleyici, kuaför, makine bakım işlerinde çalışan, boya- vernik ve cila imalatında

alışan, elbise ve çamaşır yıkamada çalışan, kauçuk imalatında çalışan çocuklar bu açıdan daha fazla risk altındadır (öpür ve Türkcan, 2000, s.525).

Çocukların yaşları gereği iş kazalarına ve meslek hastalıklarına maruz kalma riski yetişkinlere göre daha fazladır. Ağırlıklarının üstünde aletler ile yetişkinlere göre dizayn edilmiş eşyaları kullanarak çalışmak zorunda kalan çocukların kas ve iskelet sisteminde bozukluklar meydana gelebilmektedir. Ağır yük taşımak zorunda kalan ve bedenlerini uzunca bir süre aynı pozisyonda tutmak zorunda kalan çocukların leğen ve omurga kemiklerinde deformasyonlar görölmektedir. Çünkü kemik uçları erimeden önce kemiklere fazlaca yük binmektedir. Bu durum da iskelet ve büyüme bozukluğuna sebep olabilmektedir. Kenya'da belleri yere doğru eğik pozisyonda pirinç tarlalarında uzun süre çalışan çocukların iskelet sistemlerinde bozulmalar meydana gelmesi bu duruma örnek olarak verilebilmektedir (Oy, 2001, s. 31- 34). Ayrıca Kenya'daki ve diğer ölkelerdeki tarlalarda çalışan ocuk işçiler tarlalarda yılan ve zehirli hayvanlar tarafından ısırılma tehlikesi ile bu ısırıkların yol açtığı hastalıklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Birçok ölkede maden işlerinde kullanılan çocuklar solunum yolları ile ilgili tüberküloz, astım ve bronşit gibi hastalıklara yakalanabilmektedir. Kısaca ocuk işçilerin çalıştıkları işler fiziksel gelişimleri açısından tehlikeli ve zararlıdır.

1.2.2. Zihinsel Etkisi

Kişinin sağlıklı bir birey olabilmesi için fiziksel gelişimin yanında zihinsel gelişim de gereklidir. Zihinsel gelişim bireyin gelişim aşamalarına bağlı olarak gelişmektedir. 0–2 Yaş Arası Bilişsel Gelişim Dönemi (Duyusal Motor Dönem), 2–7 Yaş Arası Bilişsel Gelişim Dönemi (İşlem Öncesi Dönem), 7–12 Yaş Arası Bilişsel Gelişim Dönemi (Somut İşlemler Dönemi), 12 Yaş ve Sonrası Bilişsel Gelişim Dönemi (Soyut İşlemler Dönemi) olarak ayırmak mümkündür (Mert Ak, 2007). Gelişim dönemlerinin herhangi bir safhasında meydana gelen bir sorun çocuğun hayatının her dönemini etkilemektedir.

ÇSGB, 6-12 yaş dönemini “ocuğun zihinsel yetenekleri (okuma, yazma, matematiksel işlemleri gerçekleştirme, hayal gücünü geliştirme, iyi-kötü/doğru-yanlış gibi konularda muhakeme yapabilme gücü) öğrenmesinin temelini oluşturmaktadır” şeklinde tanımlamaktadır (2007, s.74).

Okul çağı dönemi çocukların geleceğini şekillendiren bir dönemdir. Bu dönemi çocuk işçi olarak geçiren çocukların zihinsel gelişimleri de olumsuz yönde etkilenir. Bu noktadan hareketle çocuğun ileriki yıllarda kavuşacağı statüyü okul çağı döneminin belirlediğini söylemek çok da yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Çocuk işçiliği çocukların bilişsel gelişim dönemlerini iyi bir şekilde geçirebilmelerinin önünde engel teşkil etmektedir. Çünkü çocuk işçiler hobilerine, ilgi alanlarına, araştırmaya ve öğrenmeye ayıracağı zaman dilimini ağır işlerde çalışarak harcamaktadır. Çocukların çalıştıkları işler zihinsel gelişimleri için uygun ortamlar yaratmamaktadır.

1.2.3. Psikolojik Etkisi

Fiziksel ve zihinsel gelişim içerisinde olan çocuk işçilerin çalışma hayatında karşılaştıkları olaylar psikolojik gelişimlerini de etkilemektedir. Okul çağında olması gereken yaşta çocuk işçi olan çocuklar yaşlılarının karşısında kendilerini değersiz görmekte ve utanç duymaktadır. Bu duyguyla büyüyen çocukların ileride özgüveni eksik yetişkinler olacağı açıktır. Ayrıca çocukların çalışırken işverenler tarafından maruz kalmakta oldukları küçük düşürücü söz ve hakaretler de psikolojilerine ciddi zararlar vermekte, özgüvensiz bireyler olmalarını pekiştirmektedir (Şahin, 2009, s.26).

Çocuklar psikolojik yönden çok hassastır. Tehlikelerle dolu çalışma ortamında çocuk hayal kurma gibi yaş dilimine uygun fantezileri yaşayamadığı gibi her türlü heyecanları da bastırılmış durumdadır. Çalışan çocuklar çalışmayan çocuklar karşısında kendini değersiz, aşağı düzeyde görmekte ve kaderci, içe dönük bir anlayış geliştirmektedir. Bu yüzden çalışma çocuk için bir şiddet biçimine dönüşmektedir (Derrien, 1994).

Kenya'da yapılan bir araştırmada çocuk işçiler dört kategoriye ayrılmış ve psikolojik analizleri yapılmıştır. Birinci grup başkasının evinde çocuk bakıcısı yahut temizlikçi olarak çalışan çocuk işçilerdir. Bu grupta yaşına göre geri davranışlar, geri çekilme, depresyon, kendini küçük, aşağı görme davranışları gözlemlenmiştir. İkinci grup aile bireyleri ile sürekli yer değiştirerek uzun çalışma saatleri içinde tarlalarda çalışan çocuklardır. Bu çocuklarda yorgunluk, ilgisizlik, bıkkınlık ve içe kapanıklık göze çarpmıştır. Üçüncü grup olarak ayakkabı boyacılığı, çöp toplama ya da meşru olmayan işleri yapan sokaklarda çalışan çocuklarda ise aile kontrolünü reddetme, aşırı yorgunluk, madde bağımlılığı, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ile düzenli işlerden hoşlanmama

gözlenmiştir. Son grubu sanayi sektöründe çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Bu grupta ise sürekli tetikte olma hali, yaratıcılıkta ve düş gücünde azalma ve duygusal bozukluklar gözlemlenmiştir (Fişek, 1993, s.15).

Fiziksel şiddet ile cinsel istismar da çocuk işçilerin psikolojik gelişimlerini olumsuz etkileyen faktörlerdir. ILO ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından 2000 tarihinde yapılan araştırma çocuk işçilerin %31'inin fiziksel şiddete maruz kaldığını, yine Ankara ve Denizli illerinde Nazmiye YENİ tarafından yapılan çalışma 12–19 yaş aralığındaki 100 kız konfeksiyon işçisinden %12'sinin cinsel şiddete uğradığını tespit etmiştir (Yeni, akt. Bakırcı, 2004, s.49).

Hiç kuşkusuz psikolojik zararın en büyüğünü ticari seks sektöründe kullanılan çocuklar yaşamaktadır. Çocuğun cinsel yönden istismar edilmesi; çocuğu kullanma, istihdam etme, baştan çıkarma gibi eylemlerle çocuğu cinsel davranışlara zorlamayı ve sarkıntılık, fahişelik, ırza geçmek, ensest ile cinsel sömürünün diğer çeşitlerini kapsamaktadır (Ziyalar, 2000, s. 548). Çocukların cinsel istismarı en çok ev işlerinde çalıştırılan çocuklarda görülmektedir. Ev işlerinde çalıştırılan çocukların cinsel açıdan kullanılması çocuğa verilen işin parçası olarak görülmektedir (UNICEF, 1997, s. 33). Cinsel olarak kötüye kullanılan çocuklar bu durum karşısında kendilerini çaresiz ve güçsüz hissetmekte, öz saygılarını kaybetmektedir. Ayrıca bu çocuklar "kadercilik" anlayışına yönelmektedir. Bir başka açıdan bu çocuklar, cinsel yollarla bulaşan hastalıklara karşı savunmasız kalmakta ve bu hastalıklara karşı kendilerini koruyamayacakları algısına kapılmaktadır (Black, 1996, s. 74).

Çocuk işçilerin psikolojik durumlarını belirleyen etmenlerden biri de strestir. Aile gelirine katkı sağlamak için çalışmak durumunda kalan çocuklar küçük yaşlarda büyük bir sorumluluk yüklenmişlerdir. Bu sorumluluk duygusundan kaynaklı olarak stres yaşamaktadırlar. Yaşanılan stresi azaltmanın yolu çocuğun kendisine verilen işleri yerine getirebilmesinden geçmektedir. Böylelikle çocuk işçi üzerine yüklenen sorumluluğu yerine getirebilmenin mutluluğunu yaşayacak ve stresi azalacaktır (Forastieri, 2002, s. 75).

Çalışmanın çocuk üzerindeki psikolojik etkisinin çocuğun bağımlılık yapıcı maddelere yönelmesi ile de gün yüzüne çıktığı söylenebilir. Ülkemizde yapılan birçok araştırmada

çocuk işçilerde alkol, sigara ve uçuucu madde kullanımının yüksek olması bu görüşü desteklemektedir.

1.2.4. Sosyal Etkisi

Çocukların ailesi ve arkadaşları ile vakit geçirebilmesi sosyal gelişim açısından önem arz etmektedir. Çocuğun sosyalleşmesinde oyun oynamak, arkadaşları ile vakit geçirmek, sinemaya gitmek, hobilerine vakit ayırmak oldukça önemlidir. Ancak vakitlerinin çoğunu işte geçiren, işveren ve iş çevresinde gördüğü kişiler haricinde kimseyle vakit geçiremeyen çocuk işçilerin sosyalleşme sürecinde problemler oluşmaktadır. Çocuk işçilerin sosyalleşmesi açısından bir başka sorun ise iş yerinde karşılaştıkları fiziksel ve sözel şiddettir. İş ortamlarında çocuklara şiddet uygulanarak öğretilen otorite algısı çocukların ileride kişilik sorunu yaşamasına neden olmaktadır. TİSK ve Marmara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi iş birliği ile Pendik Sanayi Bölgesinde çalışan çocuk işçilerin yaşadıkları problemleri tespit etmek amacıyla problem tarama testi oluşturulmuştur. Testin sonuçları incelendiğinde çocuk işçilerin %78'inin arkadaşlarıyla ilişkilerinde, %74'ünün toplum ile olan ilişkilerinde sorun yaşadığı, %84'ünün ise kişilik problemi yaşadığı ortaya çıkmıştır (TİSK, 2002, s. 37-38).

Çocuğun sosyalleşmesinde okul kritik öneme sahiptir. Ancak çocuk işçiler uzun zaman aralıkları ile çalıştıkları için zamanların büyük bölümünü iş yerinde geçirmekte, okula gidememektedirler. Dolayısıyla sosyalleşme yolundaki en büyük araç olan okuldan mahrum kalmaktadırlar. Sosyalleşmeyi çalıştığı iş yerinden sağlamaya çalışan çocuk işçiler işyerlerinde bulunması muhtemel sigara, alkol, uyuşturucu madde gibi risklere de açık konuma gelmektedirler.

1.2.5. Toplumsal Etkisi

Ülkenin ve ailenin sosyo-ekonomik durumu çocuk işçi istihdamının boyutunu belirleyen etmenlerdendir. Sosyal gelişmişlik düzeyini doğrudan etkileyen yoksulluk ile çocuk işçiliği birbirine bağlıdır. Başka bir deyişle çocuk işçiliği yoksul ailelerin hayatta kalma stratejisidir. Yoksulluk ile çocuk işçiliği birbirini beslemektedir. Dolayısıyla ortaya kısır bir döngü çıkmaktadır. Tunçcan (1999, s. 244) bu durumu, gelir yetersizliğinin tüm aile kaynaklarını kullanmayı gerektirdiği şeklinde yorumlamıştır. Çocukların çalışmasının düşük gelir getirmesi kısa vadede yoksulluk için önemli olsa dahi eğitimden kopan

çocuğun eğitim ile kazanacağı yüksek gelirli işlerde çalışma olanağını yok ettiğinden ülke için beşerî sermayenin israf edilmesi anlamı taşıdığını belirtmiştir (Tunçcan, 1999, s. 244).

Başka bir açıdan çocuk işçiliğinin varlığı hem toplumdaki işsiz birey havuzunu genişletmekte hem de işveren tarafından verilen ücretlerin aşağı çekilmesine neden olmaktadır. Ayrıca piyasada çok fazla çocuk işgücünün olması işverenleri yeni teknolojiye yatırım yapma isteğinden de vazgeçirmektedir (ILO, 2006, s. 20).

Çocukların çalışması mikro sistemde sorunlara neden olduğu gibi mezzo ve makro sistemlerde de gelecekte meydana gelebilecek birtakım problemlere sebebiyet vermektedir. Niteliksiz, mesleki ve genel eğitimden yoksun çocukların ucuz işgücü olması açısından istihdam edilme politikası gelecekte işletmeler ve ülke için geri dönüşü olmayan problemlere yol açacaktır. Bu şekilde zaten az olan yetişmiş, nitelikli insan kaynağı daha da kıt hale gelecektir (Çöpoğlu, 2001).

1.3. Çocuk İşçiliğinin Türleri

Çocuk işgücü ev içi işler, ücretli işler, bağımlı işler vb. gibi çalışma biçimine göre işler ile tarım, sanayi, hizmet sektörü gibi çalışma ortamına göre işler olarak iki ayrı kategoride incelenmiştir.

1.3.1. Çalışma Biçimlerine Göre Çocuk İşçiliği Türleri

Çocuk işçiliği çok farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Çocukların ailelerine ait küçük işletmelerde ve ülkemizde genellikle tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı bilinmektedir. Bunların dışında çocuklar sanayi ve hizmet sektöründe bir işverene bağlı olarak ücret karşılığında çalışmaktadır. Haricen ILO'nun en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği tanımına giren fuhuş, kölelik gibi çalışma biçimleri de çocuk işçilerin çalışma biçimleri kapsamında bulunmaktadır.

Rogers ve Standing (1981, s. 2-10) çocukların çalışma biçimlerini şu şekilde sınıflara ayırmıştır: Ev işleri (aile içerisinde, ücret karşılığı olmayan, çocuk ve ev bakım işleri gibi işler), ev işi olmayan ücretsiz işler (aile bireyleri ile beraber yapılan ücretsiz işler), bağımlı ya da sözleşmeli işçilik (ailelerinin çocuklarını borç karşılığı kiralaması), ücretli

işçilik (ücret karşılığında yapılan çalışma biçimi), marjinal faaliyetler (çöp toplama, işportacılık, dilencilik gibi faaliyetler).

White köleliğin tüm biçimlerini (çocuk ticareti, zorla çalıştırma ve borç karşılığı çalıştırma), çocuğun seks ticaretinde kullanımını ve uyuşturucu madde taşıma gibi kanun dışı faaliyetler için kullanımını çocuk işçiliğinin kabul edilemez biçimleri olarak belirlemiştir (1999, s.137-138).

1.3.2. Çocuk Emeğinin Sektörel Yapısı

Çocuk işçiliği çalışma alanlarına göre sanayi sektöründe, tarım sektöründe, hizmet sektöründe ve sokakta olacak şekilde dört kategoride ele alınacaktır.

1.3.2.1. Tarımda Çalışan Çocuk

Tarım sektöründe çalışma çocukların en köklü çalışma alanıdır. Göçebe toplum yapısından yerleşik hayata geçilmesiyle beraber tarım faaliyetleri başlamış ve çocuklar tarım işçisi olarak çalışmıştır. Ülkemizde tarım bölgesinde bulunan çocuklar ailelerine ekonomik destek sağlamak için tarım alanlarında ücretli veya ücretsiz olarak aile işçisi şeklinde çalışmaktadır. Çocukların tarımda işçi olarak çalışması toplum nezdinde çocuğun görevi olarak görüldüğünden çocuklar ücret isteminde bulunamamaktadır. Ancak aile haricinde başkasına ait tarımsal alanda yapılan çalışma karşılığında ücret beklemektedir.

Tarım sektöründeki çalışmalardan en dikkat çeken mevsimlik yapılan tarım işçiliğidir. Mevsimlik tarım işçileri, geçim kaynakları tarım olan belirli zamanlarda ve bölgelerde tarım sektöründe çalışanlardan oluşmaktadır (Arcury ve Quandt, 2007). Literatürde bulunan bir başka tanım ise göçebe tarım işçiliğidir. Göçebe tarım işçiliği tarımın temel geçim kaynağı olduğu ve tarımda çalışmak için ülke içinde veya ülke dışında yer değişikliği yapmak zorunda kalan işçilerdir. Bu iki tanımın birleşmesinden "göçebe mevsimlik tarım işçileri" kavramı türemektedir. Göçebe mevsimlik tarım işçileri ise "tarımsal üretimin ve tarımsal işgücüne duyulan ihtiyacın yoğun olduğu bölgelere ekim-hayat zamanlarında aileleri ile birlikte göç ederek bu bölgelerde çalışan kişiler" olarak tanımlanabilmektedir (Can ve Kabalcı, 2008).

Ülkemizde tarım sektöründe çalışan kişiler tüm aile üyeleri ile birlikte çalışmaktadır. Dolayısıyla tarımda çalışmak için yapılan geçici göçlere çocuklar da katılmaktadır. Son zamanlarda ülkemize Suriye'den göç eden ailelerin de çocuklarıyla beraber mevsimlik tarım işçisi olduğu gözlenmektedir (Egemen, 2015). Çocukların göçebe mevsimlik tarım işçiliğine katılması "göçebe mevsimlik tarım işçisi çocuklar" sorununu gündeme taşımaktadır. ILO 182 sayılı ve 190 sayılı tavsiye kararlarında ülkemizde göçebe mevsimlik tarım işçisi çocuklar çocuk işçiliğinin en kötü biçimi arasına konulmuştur (Ünlü Kaynakçı ve Mesutoğlu, 2018, s. 119).

Göçebe mevsimlik tarım işçisi çocuklar sorununu bu araştırmanın dayandığı ekolojik yaklaşım perspektifinde kronosistem, makrosistem, ekzosistem, mezosistem ve mikrosistem boyutlarında tartışmak sorununun nedenlerine ilişkin detaylı bilgi verecektir.

Kronosistem aileyi sarmalayan tarihsel bağlam olarak tanımlanmaktadır (Bronfenbrenner, 1979). Tarihin yönünü değiştirmeye etki edecek doğal afetler ya da tarihsel olaylar kronosisteme misal olarak verilebilir. Bu kapsamda tarımda çalışmayı etkileyen önemli tarihsel olaylar tarımda makineleşme (1948-1970), zorunlu göç (1986-1995) ve Suriye iç savaşı (2011) olarak sıralanabilir. Tarımda makineleşmeyle birlikte tarım sektöründe kullanılan makinenin artması tarımsal araziye arttırmıştır. Artan tarımsal araziler az kişinin elinde toplanınca teknolojiye ayak uyduramayan küçük toprak sahipleri topraklarını kaybetmiştir (Çınar ve Lordoğlu, 2011). Köyde toprağı kalmayan ve köyün sınırlı imkânları çerçevesinde çalışacak iş bulamayanlar köylerden kentlere sürekli ya da mevsimlik olarak göç etmişlerdir. Ancak gittikleri kentlerde tutunamayanlar bildikleri tarım işçiliğine yönelmiş ve ekim ve hasat dönemlerinde göç ederek tarımda çalışmışlardır. Dolayısıyla tarım politikalarındaki değişiklik ile bu değişikliğin getirdiği sosyal ve ekonomik dönüşümler göçebe mevsimlik tarım işçiliğinin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir (Ünlü Kaynakçı ve Mesutoğlu, 2018, s.121). Suriye iç savaşı sonucu ülkemize gelen sığınmacıların da çoğunlukla nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştığı görülmektedir. Bu iş kollarından biri de mevsimlik tarım işçiliğidir. Suriyeli sığınmacıların mevsimlik tarım işçisi olarak çalışması ve daha düşük ücretlere razı olması zaten düşük olan mevsimlik tarım işçisi ücretlerini daha da aşağıya çekmiştir (Lordoğlu ve Aslan, 2016). Bu kapsamda yaşanan tarihsel ve toplumsal dönüşümlerin çocukların mevsimlik tarım işçisi olmasını etkilediği ortadadır.

Makrosistem bireyi etkileyen inanç sistemlerini, kültürel normları, toplum, halk gibi kültürel bağlamları içerir (Bronfenbrenner, 1979). Türkiye’de makrosistem bağlamında göçebe mevsimlik tarım işçiliği sorunu ele alındığında ailenin sosyoekonomik durumu, yaşadığı coğrafi mekân ailelerin mevsimlik tarım işçisi olmasını etkilerken aynı zamanda mevsimlik tarım işçiliğine dayalı yaşam biçimini ve algılarını da etkilemektedir. Bu durum sosyoekonomik durumu düşük göçebe mevsimlik tarım işçilerin yoksulluğu kader olarak görmesine ve kuşaktan kuşağa geçen yoksulluk olarak değerlendirmesine, ayrıca çocuğu ekonomik bir değer olarak görmesine neden olmaktadır (Geçgin, 2009; Çınar ve Lordoğlu, 2011). Mevsimlik tarım işçisi ailelerin değer ve inançları çocuklarının eğitime katılması noktasında büyük önem arz etmektedir. Bu noktada genellikle coğrafi olarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde yaşayan mevsimlik tarım işçisi ailelerin o bölgenin kültürel kodları ile ilintili olarak kız çocuklarını eğitimden yararlandırmaması dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra Türk hukuk sisteminde bazı kanunlarda göçebe mevsimlik tarım işçileri ile ilgili düzenlemeler bulunsa bile mevsimlik tarım işçilerini kapsayan özel bir yasa bulunmamaktadır. Dolayısıyla makrosistem düzeyinde göçebe mevsimlik tarım işçisi ailelerin doğdukları coğrafya, inanç sistemleri, kültürel bağlamlar, yoksulluğu anlamlandırma şekilleri, hukuki sistemler çocukların yaşamını doğrudan etkilemektedir. Literatürde de sıklıkla belirtildiği gibi tarım sektöründe çocuk işçi çalıştırılmasının en önemli nedeni ailelerin bu durumu normal olarak algılamasıdır (Ünlü Kaynakçı ve Mesutoğlu, 2018, s. 121-122).

Ekzosistem çocuğun direkt etkileşim içerisinde olmadığı ancak kendi sistemleri ile olan etkileşiminden meydana gelen etkileri hissettiği bir sistemdir. Ekzosistem kapsamında mevsimlik tarım işçilerinin yerel yönetimler tarafından dışlanmaya maruz kalmaları örnek olarak verilebilmektedir (Kaya ve Özgülnar, 2015). Mevsimlik tarım işçilerinin Doğulu ve yoksul olmaktan dolayı ötekileştirildiği, yerel halk tarafından dışlanmaya maruz kaldıkları bazı literatür çalışmalarında belirtilmiştir (Geçgin, 2009; Kaya ve Özgülnar, 2015). Ekzosistem açısından bu ailelerin çocuklarının toplum tarafından dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kalması ile yoksulluk olgusunun bu dışlanmayı pekiştirmesi göçebe mevsimlik tarım işçisi çocukların hayatını olumsuz etkilemektedir (Ünlü Kaynakçı ve Mesutoğlu, 2018, s.122).

Mezosistem "gelişen bireyin etkin olarak katıldığı iki veya daha fazla ortam arasındaki ilişki"dir (Bronfenbrenner, 1979). Örneğin aile, iş, sosyal hayat arasındaki karşılıklı ilişki veya çocuk açısından ev, okul, mahalle arasındaki ilişki gibi. Aile ve okul arasındaki iletişimin çocuk gelişimi üzerindeki etkisi yadsınamaz. Mezosistem düzeyinde göçebe mevsimlik tarım işçisi çocuklar sorunda bu iki sistemin birbiriyle etkileşimindeki olumsuzluk önemlidir. Ailelerin tarımda çalıştıkları dönemler ile çalışma şartları nedeniyle mevsimlik tarım işçisi çocuklar eğitim olanaklarından yararlanamamaktadır. Çünkü genellikle mevsimlik tarım işçisi aileler Mart- Nisan ayı civarlarında kendi şehirlerinden ayrılıp Ekim ayı sonlarına doğru memleketlerine geri dönmektedir. Dolayısıyla çocuklar okulun açılışına yetişememekte eğitim süresi bitmeden okula ara vermek zorunda kalmaktadır (Uzundere, 2015). Bütün bunlar değerlendirildiğinde mezosistem bakış açısıyla aileleri mevsimlik tarım işçisi olan çocukların eğitim olanaklarından tam anlamıyla faydalanamamaları çocukları çocuk işçiliğine sürüklemektedir.

Bronfenbrenner (1979) mikrosistemi "belirli fiziksel karakteristiklere sahip bir ortamdaki etkinlerin, rollerin ve kişilerarası ilişkilerin gelişen birey tarafından deneyimlenen örüntüsü" olarak tanımlamaktadır. Mikrosistem çocuğun en yakın etkileşim içerisinde olduğu sistemdir. Dolayısıyla çocuğun ailesi mikrosistem boyutunda değerlendirilebilmektedir. Ailelerin eğitim düzeyinin düşük olması, çok kardeşli yapıya sahip olması, göç edilen yerlerde hijyen ve barınma sorunları yaşamaları çocuğun gelişimi üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Çocukların yaşı, cinsiyeti, bulundukları coğrafi bölge çocuğun mevsimlik tarım işçisi olmasını belli yönlerden etkilemektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), çalışan çocukların hangi sektörlerde ve hangi koşullarda çalıştığı, sosyo-demografik yapılarının nasıl olduğuna yönelik olarak 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında Çocuk İşgücü Anketi uygulamıştır. Son yapılan Çocuk İşgücü Anketine göre çocuk işçilerin %44,7'sinin (399 bin kişi) tarım sektöründe çalışmaktadır. Çocuk işçilerin yaklaşık yarısının çalıştığı sektör olması açısından tarım sektörü çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında üzerine düşünülmesi gereken ve hukuki düzenlemelerin en çok yapılması gereken alandır.

1.3.2.2. Sanayide Çalışan Çocuk

Çocuk işçiliğinin tarihsel gelişimi bölümünün içerisinde endüstri devrimi öncesinde çocukların üretim sistemine ahi teşkilatı içinde, 17. yüzyıldan sonra lonca sisteminde yer alarak katıldığından bahsedilmiştir. Endüstrileşme, toplumsal hayata getirdiği birçok değişiklikle birlikte sosyal sefaleti de getirmiştir. Çok ağır çalışma şartlarına karşılık düşük ücretler kadın ve çocukların da üretim sektöründe istismar edilmesine yol açmıştır (Duran, 1997, s. 97). Sanayi devrimi ile beraber usta ve kalfalar fabrikalarda vasıflı ya da yarı vasıflı işçilere dönüşürken vasıfsız işgücünü göçle beraber tarımdan ayrılan kesim ve çocukları oluşturmuştur.

Sanayi devrimi ile birlikte gelişen sanayileşme sektörü çocukların çalıştırıldığı bir diğer alandır. Çocuklar dünya genelinde sanayi alanlarında kullanılmaktadırlar. Örnek verilecek olursa Bangladeş hükümetinin gerçekleştirdiği bir araştırmada 1821 fabrikanın yarısında çocuk işçi çalıştırıldığı görülmüştür. Belirtilen fabrikalarda çalışan çocuk sayısı 10.500 ve çocukların %40'ının yaşının 10- 12 yaş arasında değiştiği tespit edilmiştir (Oy, 2001, s.14- 15).

Geleneksel yapıda küçük sanayi işletmeleri bir işe başlama ve mesleki becerilerin kazanıldığı yer olarak görülmektedir (Kartal, 1997, s.91). Küçük sanayi işletmeleri kapsamında çocuklar genellikle oto sanayilerde, demir torna atölyelerinde, makine- parça imalat ve tamirinde, mobilya yapımı işlerinde çırak olarak çalışmaktadır (Erbay, 2008, s.16).

Çırak olarak çalışan çocuklar iki farklı kategoride değerlendirilmelidir. İlki geleneksel yapı içerisinde enformel şekilde çalışan çırak çocuklar, ikincisi ise formel şekilde belirli bir eğitim süreci içinde mesleğin gerektirdiği bilgi ve beceriyi belli yasalara tabii olarak öğrenmeye çalışan çırak çocuklardır.

Türkiye’de sanayi sektöründe çalışan çocukların büyük bölümünü enformel şekilde çalışan çıraklar oluşturmaktadır. Yaygın eğitimin bir kolu olan çıraklık kurumunun hem çocukların kabiliyetlerine uygun işlerde çalışmasını sağladığı hem de işgücü verimliliğini arttırdığı düşünülmektedir (Akyüz, 2000, s. 540). Dolayısıyla geleneksel yapının devamı olan çıraklık toplumun alışık olduğu ve benimsediği bir kurum olması hasebiyle çocukların çırak olarak çalışmaya başlaması kültürel veya toplumsal bir engelle takılmamaktadır (Köksal ve Lordoğlu, 1993, s. 19-20).

Enformel şekilde yapılan çıraklıkta önceden çocuğa meslek edindirme kaygısı güdülürken, günümüzde işverenlerin bu amacın dışında, işini ucuza yaptırmak adına çocuk işçi çalıştırdığı görülmektedir (Kaplan, 2001, s. 130).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının (mülga) deri iş kolunda ayakkabıcılık alt sektöründe yaptığı çalışmada işyeri sahiplerinin kendi köylerinde bulunan küçük yaştaki çocukları topluca çalıştırması enformel biçimdeki çırak çocuk çalıştırılmasını gözler önüne sermektedir (Türk- İş, 1995, s. 22).

Sanayinin kendi içine kapalı bir sektör olması burada enformel biçimde çalışan çocukların görülmesini zorlaştırmaktadır. Bu sektörde çalışan çocukların fark edilebilmesinin tek yolu yasal denetim yapılmasıdır. Bu sebeple çocuklar genellikle denetim yapılmayan küçük sanayi işletmelerinde enformel şekilde kullanılmaktadırlar.

Formel biçimdeki çıraklık ise eğitim ile iş hayatının birlikteliği ile gerçekleşen mesleki eğitim şeklidir. Türkiye’de 3308 sayılı Kanun ile sistemleştirilen çıraklık müessesesi hem örgün hem yaygın mesleki teknik eğitimin olduğu bütünleşik bir yapıdır (Alkan, Doğan ve Sezgin, 1994, s. 271). Bu kanun ile örgün teorik eğitim yaygın mesleki eğitim ile birleştirilmiş olup öğrenciler okullarda aldığı teorik eğitimi uygulayabilecekleri, pratik uygulamaya dönüştürebilecekleri alanlar bulmuşlardır (Serter, 1994, s.178).

3308 sayılı Kanun’un 3. maddesine göre “çırak, çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştiren kişidir”. Tanım gereği çıraklık kendine has özellikleri olan bir kurum olarak tasvir edilmiştir. Kanun’a göre çıraklık şartları; 14 yaşı dolmuş ve 19 yaşından gün almamış olmak, en az ilköğretim okulu mezunu olmak, bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca çırakların yazılı çıraklık sözleşmesi yapılarak çalıştırılması belirtilmiştir.

Abay’ın (2002, s.107-139) Çıraklık Eğitim Merkezinde yaptığı bir araştırmada; çırak öğrencilerin genellikle oto tamirciliği alanını seçtiği, çocukların genellikle 15 yaş üzerinde olduğu ve ilkokul mezunu olduğu, örgün eğitime devam etmemelerinin sebebini ekonomik olarak açıkladıkları, çırak öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından yeterli bilince sahip olmadığı, ortalamanın üstünde saatlerde çalıştıkları, ustaların çırakları bir

öğrenci değil de işçi olarak gördükleri, ustaların çırak öğrencilere çok fazla argo ve küfürlü konuşmadığı, çıraklık eğitime devam eden çocukların çalışan diğer çocuklar arasında daha şanslı olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Sanayide çalışan çocukların birçoğu ise Çıraklık Eğitim Merkezlerine gidemedikleri için enformel biçimde usta-çırak ilişkisi içerisinde çocuk işçi olarak iş hayatında bulunmaktadır. Çocuk işçiler ve çıraklar üzerine İstanbul ilinde otomotiv küçük sanayide 100 işyerinde 100 işveren, 40 çocuk işçi, 60 çırak ile yapılan bir araştırmada elde edilen bazı sonuçlar şu şekildedir: Çocuk işçiler ile işverenler arasında yazılı bir sözleşme bulunmamaktadır. Bu durum İş Kanunun 8. maddesine uyulmadığını göstermektedir. Bu yolla işverenler çocuklara haklarını arayabilecekleri hiçbir somut veri vermemekte ve yasal yükümlülükten kurtulmaktadır. Buna karşın araştırmaya katılan tüm çırak öğrenciler ile işverenler arasında yazılı sözleşme olduğu tespit edilmiştir. Çocuk işçilerin çalışma saatlerine bakıldığında %37'si sekiz saat, %18'i dokuz saat, %9'u on saat, %24'ü on bir saat ve %12'si de on iki saat yanıtını vermişlerdir. Çocuk işçilerin yarısından fazlasının çalıştırıldıkları saatler İş Kanun'unda belirtilen haftalık 45 saatin üzeri olduğu gibi "İş Kanunu'na İlişkin Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Yönetmeliği'nin 8. maddesinde belirtilen "on sekiz yaşını doldurmamış işçilere fazla çalışma yaptırılmayacağı" maddesine ters düşmektedir. Çırak öğrencilerin çalışma saatlerine verdikleri cevaplar ise %7'si sekiz saat, %13'ü 9 saat, %7'si on saat, %18'i on bir saat ve %55'i on iki saat şeklinde olmuştur. Bu çalışma saatleri Mesleki Eğitim Kanunu'nun 12. maddesinde belirtilen "aday çırak veya çıraklar, mesleğin özelliklerine göre haftada sekiz saatten az olmamak üzere genel ve meslekî eğitim görürler" ifadesiyle örtüşmektedir. İşverenler çalıştırdıkları çocuk işçilerin %20'sinin sigortasını yaptıklarını, %80'nin sigortasının olmadığını, buna karşılık tüm çırakların ise sigortalı olduğunu belirtmişlerdir. Çocuk işçilerin %15'inin iş kazası ve meslek hastalığı geçirdiği, çırakların ise hiçbirinin iş kazası veya meslek hastalığı geçirmediği tespit edilmiştir. Çocuk işçiler iş kazası ve meslek hastalıklarına verdikleri cevaplarda ellerindeki kesikleri, bazı yaralanmaları iş kazası olarak görmemektedir. Buna karşılık çırakların hiç iş kazası veya meslek hastalığına uğramaması aldıkları mesleki eğitim ile bağdaştırılmaktadır. Çıraklık ile birlikte alınan mesleki eğitim çalışma hayatında bilinçli, iş kazası ve meslek hastalıklarından korunma yöntemlerini bilen, haklarının farkında olan çocukların yetişmesini sağlamaktadır. Araştırmada sanayi sektöründe çalışan çocuk işçilerin çırak

olarak çalışmasını sağlamak hem hakları açısından çocukları korumaya almayı hem de çocukların bilinçli bir şekilde meslek edinmesini sağlayacağından hareketle savunulmaktadır (Yıldırım, 2008).

2006 yılında Ankara OSTİM'de çocukluğunda küçük sanayi işletmelerinde çalışmış 159 kişi ile yapılan araştırmada; çocukluklarında sanayi alanında çalışan kişilerin %75'inin çıraklık eğitimi almadığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle çocukların kısmen de olsa okuldan kopmalarını engelleyen, sigortalı olmasını sağlayan, iş güvenliğine önem veren, teknik beceriler kazandıran çıraklık eğitimi almayarak hem resmi bir eğitimden hem de yetkinlik belgesinden mahrum kalmışlardır. Araştırmada çocuklukta çalışma nedeni olarak yoksulluk ilk sırayı alırken meslek öğrenmek için çalışmak ikinci sırayı almıştır. Araştırmanın bir diğer sonucu çocukluğundan çalışmış yetişkinlerin %45,3'ünün tanıdık yanında çalıştığıdır. Tanıdık yanında çalışmanın büyük faydaları tespit edilememiş olsa da "ezilmediklerini" belirtmişlerdir. Çocukluğunda çalışmış yetişkinlerin iş yaşamına 1.dereceden yakınlarının yerleştirmesiyle başladığı ortaya çıkmıştır. Yetişkinler, yapılan araştırmada usta-çırak ilişkilerinin kendi hayatlarına olumlu etkileri olduğunu beyan etmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre çocuk işçiler işyerlerinde iş kazalarına açık vaziyettedir. Ayrıca yaptıkları işler fiziksel güçlerinin çok üstünde olduğu için kas eklem ağrılarına ve bedensel birtakım sorunlara yol açmaktadır. Yine işitmede azalma, nefes darlığı gibi sağlık sorunları sanayi alanında çalışan çocukların en sık karşılaştıkları durumlardır. İşyerlerinde olumsuz rol modellerin olması çocukların sigara, alkol, uçucu madde gibi maddelerle tanışma riskini doğurmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre çocukluğunda çalışmış yetişkinler aldıkları ücret ve çalıştıkları süre kapsamında istismar edilmenin yanı sıra fiziksel ve duygusal açıdan da istismar edilmiştir. Araştırma bağlamında yetişkinler "çocuklar çalışmalı mıdır?" sorusuna %81,1 oranında "hayır" yanıtını vererek çocuk işçiliğinin çocuklar için ne kadar zararlı bir süreç olduğunu gözler önüne sermiştir (Erbay, 2007).

1.3.2.3. Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuk

Çocukların çalıştırıldıkları bir diğer alan ise hizmet sektörüdür. Hizmet sektörü, ücret karşılığında hizmetin alındığı, insanlara hizmet veren otel, gazino, lokanta, mağaza,

kahvehane, kuru temizleme, berber, market, fotoğrafçı gibi işletmeleri kapsamaktadır (Acar, 2000, s.17).

Hizmet sektörü sanayi sektörlerindeki gibi ağır çalışma koşullarına sahip olmaması ve sokakta çalışmaya nazaran daha az tehlikeli olması açısından çocuklar için daha korumacı bir sektör olarak algılanabilir. Ancak bu sektörde kendi içerisinde çeşitli zorlukları taşımaktadır (Erbay, 2008, s. 18).

Çocukların hizmet sektöründeki yeri genellikle turizm ile ilişkili olmaktadır. Çocuklar turizm kapsamında özellikle cinsel sömürüye bağlı olarak ciddi şekilde istismar edilmektedirler.

Turizm sektöründe çalıştırılan çocuklar seks objesi olarak kullanılmakta, pazarlanmaktadır (Oy, 2001, s. 14). Çocukların dünya genelinde en fazla seks amaçlı kullanıldığı ülkelere Tayland, Dominik Cumhuriyeti, Brezilya, Arjantin örnekleri verilebilmektedir. Tayland'da yaklaşık 7 yaşındaki kız çocukları kadın tüccarlara satılarak zevk merkezlerine götürülmekte önce getir götür işleri, temizlik işleri yaptırılmakta, fiziksel olarak geliştiklerinde ise seks sektöründe çalıştırılmaktadır (Derrien, 1994, s. 67).

Avustralya'da ticaret sektöründe 3000 çocuk fuhşa sürüklenmekte, otellerde satılmakta ve pornografik yayınlara konu olarak cinsel açıdan sömürülmektedir (Sunal, 2006).

1.3.2.4. Sokakta Çalışan Çocuk

Sokakta çalışan çocuk kavramından önce sokağın neresi olduğunu izah etmek gerekirse Onur'a (2007, s. 165-172) göre sokak; çocukların oyun oynadığı, top oynadığı, saklambaç, köşe kapmaca, bisiklete binme gibi aktiviteleri yaptığı neşeli yerler iken günümüzde ekmek parasının kazanılmaya çalışıldığı, suç davranışlarının, şiddetin kol gezdiği tehlikeli yerler konumundadır.

Çocuk ve sokak kavramlarının bir araya gelmesinde şaşılacak bir durum olmadığını belirten Gün (2017), sokakların geçmişten beri çocukların oyun alanı olduğunu vurgulayarak temel problemin yetişkinlere ithaf edilen çalışmanın çocuk ve sokak kavramıyla beraber kullanılmasında yattığının altını çizmektedir. Oyun, buluşma, gezi olarak kullanılan sokaklara yeni anlamlar yüklendiğini, bu anlamlarla birlikte sokağın

çocukları hızla yetişkinleştiren alanlara dönüştürdüğünü ifade etmektedir (Gün, 2017, s. 123-124).

Çocukların sokakta çalışması hiç şüphesiz işçi ve çırak çocukların durumlarından farklıdır. Çünkü işçi veya çırak statüsünde çalışan çocuklar çalışmanın meslek edindirme ve bilgi ve beceri kazandırma boyutu ile anılıp bu konuda toplum nezdinde desteklenirken sokakta çalışan çocuklar sokağın olumsuz yansımalarından dolayı olumsuz bir gözle değerlendirilmektedir (Yetim ve Çağlayandereli, 2007, s.32).

Henry Mayhew tarafından sokak çocukları kavramı 1851 yılında ilk kez kullanılmıştır. Bu kavramın sıklıkla kullanımı ise Birleşmiş Milletler Çocuk Yılından (1979) yılından itibaren olmuştur (İçli, akt. Karataş vd., 2016, s.6). Sokak çocukları kavramı 1990 yılı ve sonrasında çocuklara ilişkin yasal belgelerde görülmüş olup ülkemizde de bu yıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır (Sayita, 2008, s. 179).

Şehrin sokaklarında ayakkabı boyacılığı, seyyar satıcılık, otomobil yıkama işleri, parkçılık gibi işler yapan, yaşları genellikle 6-15 arasında değişen, gününün büyük çoğunluğunu sokakta geçiren, biyolojik, psikolojik gelişimleri ciddi biçimde tehdit altında olan ve diğer sektörlerle nazaran daha çok tehlike altında bulunan sokak çocukları konusunda “sokakta çalışan çocuk”, “sokakta yaşayan çocuk”, “sokak çocukları” gibi çeşitli ayrımlar söz konusu olduğundan sokak çocukları kavramı için net bir tanım yapmak güçtür (Phillips, 1994, s.2; Yıldız, 2007, s.58).

Sokakta çalışan çocuk bağlamında literatürde çeşitli alt kategoriler mevcuttur. Lusk (1992, s. 293), sokak çocuklarını dört gruba ayırmaktadır: İlk grup geceleri evlerine dönen, okullarına devam eden, suçtan uzak duran yoksul ailelerin çocuklarıdır. İkinci kategori, aileleri ile ilişkileri sağlıklı olmayan, okula devam durumları düşük olan ve suça sürüklenmesi yüksek olan bağımsız sokak çalışanlarıdır. Üçüncü grup, sokaklarda aileleri ile birlikte yaşayıp çalışan evsiz ailelerin çocuklarıdır. Dördüncü kategori ise aile ile bağları tamamen kopmuş, sokakta yaşayan sokak çocuklarıdır.

UNICEF (1992) Bangladeş strateji raporunda Bangladeş'te bulunan sokak çocuklarını iki kategoriye ayırmıştır. İlki aileleriyle ilişkilerini sürdürürken sokakta olan çocuklardır. İkinci grup ise genellikle ailesi tarafından istismara uğrayarak evden kaçan çocuklar

grubunu oluşturmakta ve sokağı ev, iş yeri, yeme içme, uyuma, oyun yeri olarak kullanan çocukları kapsamaktadır. Yine UNICEF (1988) aileleriyle kurdukları ilişkiye göre sokak çocuklarını mercek altına almaktadır. Ailesi ile düzenli ilişkisi olan, okul ile bağlantılarını koparmayan, işi bittikten sonra evine dönen “sokağa aday çocuklar”, aile ile ilişkileri tamamen kopmamış olmasına rağmen çok sağlıklı da olmayan “sokakta bulunan çocuklar”, aile bağları komple kopmuş, geceleri evine gitmeyen, tüm yaşamsal aktivitelerini sokaktan karşılayan “sokağın çocuğu” olmak üzere sokak ortamında bulunan çocuklar üç kısımda incelenmektedir (Altuntaş, 2003, s.26).

Sokak sektöründe bulunan çocukları Atauz (2001, s.168) “*sokağın çocukları*” ile “*sokaktaki çocuklar*” şeklinde ayırmaktadır. Onun tanımına göre sokaktaki çocuklar; aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışan, geceleri evine dönen çocuklar iken sokağın çocukları sürekli olarak sokakta yaşayan, çalışan, ailesi olmayan, evden kaçan ya da evden atılan çocuktur. Bu çalışmada sokaktaki çocuklar ele alınmıştır.

Sokakta çalışan çocuklar ILO tarafından “açık hava ekonomisi” içerisinde değerlendirilmektedir. Seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, atık toplama, kuryelik, bahşişçilik, vb. işler çocuklar tarafından açık hava ekonomisi içerisinde yapılan işlerdir (ILO, 2000).

Sokakta çalışan çocuklar ailesine ekonomik anlamda destek olan, aile ve akrabalarından uzaklaşan geceleri evine dönmesine rağmen gün boyu sokak, pazar gibi yerlerde çalışan çocuklardır (Güngör ve Erdurak, 2016, s. 12). Bu çocuklar için ev günlük yaşamsal faaliyetlerinin merkezi konumunda olmayıp sokak günlük aktivitelerini gerçekleştirdikleri yerlerdir. Ayrıca bu çocuklar için hayat ailelerin bakış açısı ile benzerdir (Yıldız, 2007, s. 59). Yoksullukla mücadele eden ailelerinin taktığı gözlükle hayatla mücadele eden bu çocuklar ailelerinin geçimini sağlamaya yardımcı olmanın dışında kendi masraflarını karşılamak için de çalışmaktadırlar (Şişman, 2006, s. 258).

Sokak, çocukların çalışma alanları içerisinde en riskli mekândır. Sokaktaki çocuklar suça bulaşma, bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma, fiziksel, sözel, psikolojik, cinsel şiddete maruz kalma, ihmal ve istismara uğrama, fuhuş malzemesi olma, kaçırılma, bulaşıcı ve ölümcül hastalıklara yakalanma gibi risklere karşı en korumasız olan gruptur.

Sokakta yapılan işlerin belirli bir bilgi ve beceri gerektirmemesi ile sermayesiz olması çocukların bu tarz işlere girişini kolaylaştırdığı gibi kısa yoldan ailelerinin geçimine katkı bulunmalarını da kolaylaştırmaktadır (Bilgin, 2002, s. 242).

Akyüz (2000, s.518), çalışmasında çocukların sokakta çalışmaya yönlendirilmesinin sebebini sokaktan elde edilen gelirin formel sektörlere göre daha yüksek olması ile açıklar. Sokaktaki çocuklar sorununun nedeni pek tabii bununla sınırlandırılmaz. Bu nedenlerin başında yoksulluk gelmektedir. Yoksullukla ilintili olarak ebeveynlerin işsizlik durumu çocukları sokağa itmiştir. Aslında bu durum yoksul ailelerin kendilerini düze çıkarma yöntemidir. Dolayısıyla sokaktaki çocukları hem birçok bütünleşik sosyal problemin sonucu hem de doğması muhtemel birçok sosyal sorunun nedeni olarak açıklamak mümkündür.

Kentleşme ve göç olgusu da çocukları sokağa iten başlıca nedenlerdendir. Zorunlu ya da isteğe bağlı yapılan göç ile birlikte gelen kente adaptasyon sorunu, dışlanma, gecekondulaşma, işsizlik gibi problemler çocukları sokağa mecbur hale getirmektedir. Diğer sektörlerde çalışma nedenlerinden kısmen ayrı olarak aile içerisinde ihmal ve istismara uğrayan çocuk sokağı mesken edinmektedir. Aile içi şiddete maruz kalma, parçalanmış aile yapısı çocuğun sokakta bulunuşunun önemli nedenlerindendir. Aile içerisindeki ilişkilerin bu bağlamda önemi yadsınamaz. Ayrıca çocukların özgür olma güdüsü de sokağa yönelmelerinde etkilidir.

1.4. Çocukları Çalışmaya İten Nedenler

Çocuk işçi sorunu tüm dünya ülkelerinin önemli bir sosyal sorun olarak algıladığı, toplumların ekonomik, politik, sosyal ve diğer alanlarından kesinlikle bağımsız düşünülemeyen bir olgudur (Yetim ve Çağlayandereli, 2007, s. 32). Çocuk işçiliği kimi zaman başka bir sorunun sonucu olurken kimi zaman da nedeni konumundadır.

Çalışan çocuk sorununun aile üzerinden incelenmesi mikro düzeyi yansıtırken yoksulluk, göç, işsizlik, kentleşme gibi durumlar üzerinden incelenmesi makro düzeyi yansıtmaktadır. Çalışan çocuk sorunu tüm düzeylerden ele alınarak irdelenmesi gereken yapısal bir sorundur (Küçükkaraca, 2001, s. 354).

Çocuk işçiliğinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Sebeplerin çokluğu söz konusu olsa da en önemli neden, ulusal gelirin bölüşümünden alınan paydır. Sosyal statüsü düşük aileler ulusal gelirin bölüşümünde en küçük pasta dilimine sahip olan ailelerdir. Dolayısıyla bu tarz aileler, ailedeki bağımlı kişi sayısını düşürerek hane içerisindeki geliri artırmaya çalışmaktadır. Bağımlı kişi sayısının azaltılması ise çocukların işgücü piyasasına sürülmesiyle sağlanmaktadır.

Çocukların çalışmasının temelinde yoksulluk, çarpık kentleşme, işsizlik, göç, hızlı nüfus artışı, aile yapısındaki değişiklikler, parçalanmış aile yapısı, ebeveynlerden birinin cezaevinde olması veya vefatı, aile içi şiddet veya eğitimsizlik gibi sosyal problemler bulunmaktadır (Yeşil, 2009, s. 24-25). Çocuk işçiliğinin en köklü sebebi üretim ilişkileri sonucunda elde edilen gelirlerin dağılımında meydana gelen adaletsizliktir.

Aile yapısındaki değişiklikler, aile içi çözümler, iletişimsizlik gibi sorunlara kırsal alanda yaşamının memnuniyetsizliği de eklenince büyük şehirlere göçler başlamaktadır (Kasatura, 2002, s.212). Bu gibi sebeplerle kırsal alandan uzaklaşan aileler kente uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Kentlerde giderek yoksullaşan aileler barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çocukları çalışma yaşamının içine sürüklemektedir (Alptekin, 2011, s. 47). Bu durum çocukları eğitim hayatından uzaklaştırarak yineleyen bir işsizlik sorunu doğurmaktadır.

Çocuk işçiliğinin nedenlerini genişletecek olursak yabancılaşma ve sosyal değişim, hanede ihmali, sevgisizliği tatma, istismara ve şiddete maruz kalma, aile bilincini hissetmeme, kültürel değerler, akran çevresi, kendini kanıtlama duygusu, medya, çalışmaya teşvik edici sözler gibi etmenlerden bahsetmek gerekir (Okumuş, 2009, s.14).

Çocukların çalışma yaşamı içinde yer alması sorunu birçok araştırmacının bu konuda kuramsal yaklaşım geliştirmesini tetiklemiştir. Bu akademisyenlerden Beqaele ve Boyden, çocuk işçiliğinin nedenini arz ve talep ekseninde değerlendirmiştir. Beqaele ve Boyden'in (1995) geliştirdiği modelde çocuğun emek gücü hane reisinin inisiyatifindeki bir "meta"dır. Hane reisi ailesindeki gelir, istihdam gibi değişkenleri baz alarak çocuk emeğini piyasaya sürerken, piyasa da maliyetleri düşürmek gibi sebeplerden dolayı çocuk işgücünü talep etmektedir. Derrien (1994) ise geliştirdiği modelde azgelişmişlik ile yoksulluğun kısır döngüsü perspektifinde çocuk işçiliğini ele

almaktadır. Çocuk İşçiliği Konusunda Uluslararası Çalışma Grubu (IWGCL)'in geliştirdiği modelde ise çocuk işgücünün sebepleri; gelir dağılımı arasındaki keskin farklar, göç, marjinal sektör denetiminin yetersizliği, istihdam yetersizliği, ekonomik küreselleşme gibi alt başlıklara ayrılmıştır (Zeytinlioğlu, 2001).

Görüldüğü üzere birçok akademik çevre çocuk işçiliğinin türlü sebepleri olduğunu ortaya koymuştur. Bu sebeplerin tümü çalışmanın ekolojik kuramı çerçevesinde şekillenen pratikleri doğrultusunda birbirleriyle ilintilidir. Aşağıda bahsedilecek olan her nedenin diğer nedenlerle ilişki içerisinde olduğu ve birbirini etkilediği gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır.

1.4.1. Yoksulluk

Çeşitli sosyal sorunların temel belirleyicisi olan yoksulluk olgusu çocukları çalışmaya iten başlıca sebeplerdendir. Yoksul ailelerin en büyük harcama kaleminin temel gıda malzemeleri olması çocuk emeği karşılığındaki düşük kazancı aileler için değerli kılmaktadır. Bu durum çocuk işçiliğini tetikleyen en önemli nedendir. Bu noktada yoksul aileler yaşam mücadelelerine çocuklarını da katmakta veya çocuklar aile bütçelerine katkı sağlamayı kendilerine vazife edinmektedirler. Dolayısıyla çocuklar kısa vadede maddi getirisi olmayan eğitime devam etmek yerine düşük kazançlı da olsa bir işte çalışmayı yeğlemektedirler.

Yoksulluğun fiziki yapı üzerindeki etkisi açlık şeklinde kendini göstermektedir. Açlık organizma için bir şiddettir. Açlık sırasında organizma üzerinde ruhsal ve fizyolojik birtakım düzensizlikler ve huzursuzluklar yaşanmaktadır. Yaşanan huzursuzluk ve düzensizlikler geleceğe sarkmakta ve psikiyatride son zamanlarda popüler olan posttravmatik stres bozukluğuna sebebiyet vermektedir. Bu durum yoksulluğun beraberinde getirdiği açlık sorunun insan biyolojisi ve psikolojisi üzerindeki tahribatını gözler önüne sermektedir (Hatun, 2002, s. 253). Dolayısıyla yoksulluk ile mücadele anlamında çocukların özellikle açlık sorunlarını çözmek için sokaklarda, çöp konteynerlerinin içinde çalışması şaşırtıcı değildir.

Leibenstein “Doğurganlığın Ekonomik Teorisi”nde çocuğun ailesi için anlamını; üretim aracı olarak, sosyal güvenlik aracı olarak ve haz aracı olarak yararı doğrultusunda açıklar.

Bu noktada ailenin ekonomik geliri düştükçe çocuğun üretim aracı olması yani ekonomik yararı ön plana çıkmaktadır (Leibenstein akt. Polat, 2004, s. 2-3). Dolayısıyla ekonomik yetersizlik içerisinde olan ailelerin çocuk işgücünden yararlanma olasılığı fazladır.

Yoksulluk konusunda ortaya atılan yoksulluk kültürü kavramını anlamak çocuk işçiliği üzerinde yoksulluğun etkilerini görmek için yararlı olacaktır. Yoksulluk kültürü fikrini antropolog Oscar LEWIS Puerto Rico ve Mexico’lu kentli yoksullarla yaptığı araştırmalar sonucunda ortaya atmıştır (Oktik, 2008, s. 32). Lewis (1959, s. 1-2) az gelişmiş ülkelerin tarihi, ekonomisi, coğrafyası, geleneği, siyaseti hakkında bilginin olduğunu ancak alt sınıfta bulunan insanların hayatları, düşündükleri, hissettikleri, katılım sağladıkları ve sağlamadıkları durumlar hakkında ise çok az şey bildiğimizi ifade etmektedir. Yoksulluğun ulusal kültürü etkileyen bir faktör olduğunu belirten Lewis, yoksulluk olgusunun kendi alt kültürünü meydana getirdiğini, böylelikle bir yoksulluk alt kültürünün var olduğunu, bu kültürü anlamının onlarla birlikte yaşayarak, onları tanıyarak mümkün olduğunu ifade etmektedir. Oscar LEWIS, yoksulluk alt kültürünü “Sanchez’in Çocukları”, “İşte Hayat” ile “Beş Aile: Yoksulluk Kültüründeki Meksikalılar Üzerine Alan Çalışması” eserlerinde tanımlamıştır (Özdoğan, 2010, s. 11). Lewis, yoksulluk kültürü kavramı ile yoksulluğun kader olarak algılanmasını ve içselleştirilmesini içeren bir kültürü anlatmaya çalışmıştır (Güllü, 2010, s.17).

Lewis, yoksulluk kültürünün feodalizmden kapitalizme geçişlerde, teknoloji gelişmelerin yaşandığı veya ekonomik yıkılmaların meydana geldiği zamanlarda ortaya çıktığını belirtmiştir. Dolayısıyla yoksulluğun ülkelerde yaşanan büyük değişimler ve dönüşümler sonucunda meydana geldiğini ve bu yoksulluğun yoksulların kendilerine ait bir dünya kurmasını gerektirdiğini ifade etmiştir (1965, s. LII-LIII). Bunun yanı sıra Lewis (1965, s. LIII), yoksulluk kültürünün en çok toplumun alt tabakasında olanlar tarafından benimsendiğini ifade etmektedir. Lewis (1965, s.LIII) bu yorumuna Afrika ve Güney Amerika karşılaştırmalarını örnek olarak sunmuştur. Güney Amerika’daki insanların kabile yaşam biçimini köylü yaşam biçimine çevirmesiyle yoksulluk kültürünün yerleşmeye başladığını, öte yandan Afrika’da kabilecilik anlayışının devam etmesinin yoksulluk kültürünün oluşmasını engellediğini ifade etmiştir. Lewis’in bu ifadesi, maddi anlamda yoksulluk belirtileri taşımasına rağmen topluluk duygusuna ve örgütlenme bilincine sahip olmanın yoksulluk kültürünün oluşumunu engellediğinin göstergesidir.

Lewis, yoksulluk kültürünü benimseyen insanların birlik olmadığını, sorunlara tek başlarına çözüm getirmek istemelerinin yoksulluğu devam ettirdiğini, ayrıca yoksullukla mücadelede yardım kuruluşlarına entegre olmanın yoksulluğu ortadan kaldırmadığını “Belli başlı kurumlardaki yoksulların etkili iş birliği ve aralarında birlik olmayışı. İnsanları yarı aç yarı tok yaşatan yardım sistemleriyle esas yoksulluk ve umutsuzluk duygusunun kaldırılacağı ya da azaltılacağı yerde devam ettirilir.” şeklinde açıklamaktadır (Lewis, 1965, s.LIII).

Lewis’e göre yoksulluk kültürünü benimseyenler arasında güçlü bir örgütlenme bulunmamaktadır. Bu kişiler kentlerin sefalet içerisindeki mahallerinde (slum) yaşamaktadır. Yoksulluk kültürünü yaşayan insanlar arasında komşuluk ilişkisine dayanan geçici gruplaşma ve birlikteliğin olduğu ancak bu birlikteliğin kentlerin karmaşık yapısında güçlü bir örgütlenmeye katılmayı engellediğini ileri sürmektedir (Lewis, 1965, s.LV). Yoksullar yaşadıkları mekanlarda bazı davranış kalıpları geliştirmektedirler. Bu davranış kalıpları yoksulluk kültürü ile şekillenmiş olduğu gibi kişilerin yoksulluktan kurtulmasını iyice zorlaştırmaktadır. Ayrıca kökleşen bu davranış kalıplarını çocuklarına miras bıraktıkları için yoksulluktan kurulmak içinden çıkılmaz bir hal almaktadır (Erdem, 2003, s. 130-131). Kalaycı, yoksulların toplumdan topluma farklı özellikler gösterdiğini ancak ortaya tek bir kültürün çıktığını, bu kültürün ise kendi norm ve değerleri ile yoğrularak farklı bir alt kültür oluşturduğunu belirtmiştir (Kalaycı, 2015, s.25-26). Kendi alt kültürünü oluşturan yoksulluk kültürü son zamanlarda daha görünür hale gelmeye başlayarak ulusal kültüre katılımı etkileyen bir dönüşüm sürecine girmiştir (Özdoğan, 2010, s. 12).

Yoksulluk kültürü, kendine özgü davranış kalıpları ve yaşam biçimleri olan yoksulların ayakta kalmak için oluşturduğu bir alt kültür olarak betimlenebilir. Yoksulluk kültürünün ülkemizdeki örneğini gecekondu mahalleleri temsil etmektedir. Bu mekanlarda yaşayan insanların genellikle çocukluk dönemi ile ilgili bir algısı yoktur. Başka bir deyişle yoksul insanların çocukları küçük yaşlarda yetişkin gibi görünerek yetişkinlerin sorumluluğu olan evin geçimini sağlama gibi görevleri yüklenmektedir. Yoksulluk kültürünün mekanla birleşen yansıması sonucu çocuklar küçük yaşlarda iş hayatına atılmakta ve eğitim hayatından kopmaktadır. Bu durum ise yoksulluk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasına ve kısır bir döngüye girmesine sebebiyet vermektedir.

Yoksulluk kültürünün etkisiyle çalışmak zorunda kalan çocuklar, ailelerinin alt gelir düzeyine sahip olması sebebiyle ücret ve çalışma koşulları kapsamında tercih yapamamaktadır (Serter, 1997, s.15). Çocukların her koşula boyun eğmek zorunda kalması iş yaşamında her türlü ihmal ve istismara açık hale gelmelerine neden olmaktadır.

Anlatılanlar ışığında çocuk işgücü ile yoksulluk arasındaki ilişki incelendiğinde hem birbirlerinin nedeni hem birbirlerinin sonucu olduğu göze çarpmaktadır. Yoksulluktan kaynaklı olarak aileler geçimlerini sağlamak amacıyla çözüm yolu olarak çocuklarını iş yaşamına katmayı seçmişlerdir. Dolayısıyla yoksulluk çocuk işçiliğinin nedeni konumundadır. Ancak aynı zamanda okullarını yarıda bırakarak iş hayatına atılan çocukların meşru yoldan yüksek gelir getiren bir işte çalışma olanağı da yok olmaktadır. Bu durum ise işçi çocukların yetişkin bireyler haline geldiğinde var olan ekonomik düzeylerini yukarı çıkarma yolunu tıkayacaktır. Dolayısıyla bugünün yoksul çocukları yarının yoksul yetişkinleri olacaktır ve bu durum yoksulluğu kronikleştirecektir. Bu noktadan bakıldığında çocuk işçiliği yoksulluğunun önemli bir nedeni konumundadır.

Yine yukarıdaki bilgilerden hareketle yoksulluk ve çocuk işçiliği değişkenlerinin birbirini etkilediği aşikârdır. Birbiriyle bağlantılı olan bu değişkenlerin detaylıca irdelenmesi çocuk işçiliği gibi önemli bir sosyal sorunu önleme kapsamında oldukça değerlidir. Birçok sosyal sorunun nedeni olan yoksulluk olgusunun özellikle çocuk işçiliğinin en büyük sebebi olması politika uygulayıcıların sosyal devlet anlayışı içerisinde bu konuya eğilmesini zaruri kılmaktadır.

1.4.2. İşsizlik

Çalışma için gerekli kabiliyete ve isteğe sahip olmasına rağmen iş bulamama durumu işsizlik olarak adlandırılır. Gerek bireysel gerek toplumsal anlamda olumsuz sonuçlara yol açan işsizlik olgusu çocuk emek arzını etkileyen faktörlerdendir. Ülkemizde çocuk emeğine ilişkin yapılan araştırmalar, ailedeki yetişkin bireylerin işinin olmaması ya da düzenli gelir getirici bir işe sahip olmamalarının çocukların iş hayatına sürüklenmesinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Gelişmemiş ya da henüz gelişmekte olan ülkelerde işsizlik olgusu iş piyasasının örgütlenememesine ve iş mevzuatlarının işlemez hale gelmesine neden olmaktadır. Böyle

bir iş piyasası çocukları yedek işgücü ordusu haline getirmektedir. Dolayısıyla çocukların iş piyasasında yerini alması hem yetişkinlerin zaten kısıtlı olan iş imkânlarını azaltmakta hem de elde ettikleri ücretleri düşürmektedir. Bu durum işsizliğin tekrardan işsizliği doğurmasına yol açarak kısır bir döngü haline getirmektedir (Urhan, 1996, s.49).

1.4.3. Göç

Göç bireylerin gerek tek başına gerek tüm aile üyeleri ile gönüllü veya zorunlu olarak yaptıkları bir yerden diğer yere hareket etme edimidir. Alanyazında “iten” ve “çeken” etkenler göç sürecinin belirleyicisi olarak gösterilir (Keleş, 1993, s.47). Birey, bulunduğu yerin yetersizliğinden kaynaklanan iticiliği ile gitmek istediği yerin çekici gelen özellikleri arasında kıyas yaparak göç etmeye karar vermektedir. Ancak bu iradi durum zorunlu göç süreci için geçerli değildir. Çalışan çocuk olgusu göç süreci ile yakından ilişkilidir.

Göç olayı ekonomik durumların sonucu olduğu gibi aynı zamanda nedenidir. Göç hareketi, coğrafi mekân değişikliğinin yanı sıra toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla toplumun yapısını da değiştiren bir süreçtir. Türkiye özelinde göç ile birlikte bir işçileşme süreci başlamıştır. Toprağından koparak kentlere akın eden köylüler tarımdan uzaklaştığı için farklı sektörlerde iş aramaya başlamıştır. Dolayısıyla göç sonucunda işgücü sektörel anlamda yer değiştirmiş olup yeni bir işbölümü teşkilatlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Türkiye’deki içgöç hareketinde 1950’li yıllarda tarımda makineleşme, kırdaki işsizlik oranının artması, ulaşımın kolaylaşması gibi sebepler ile kırdan kente doğru hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu dönemdeki içgöç “kırın iticiliği” ile açıklanabilirken 1970’li yıllardaki göçler daha çok “kentin çekiciliği” ile betimlenebilir. 1970’li yıllarda göç hareketi kırdan kente olmaktan ziyade kentten kente olacak şekilde cereyan etmiştir. 1980 sonrası göçlerde ise liberal ekonomik politikalar etkili olmuştur. Bu politikalarla sanayi ve hizmet sektöründe yaşanan artışlar tarımda düşüşlere neden olduğu için göç hızlanmıştır. 1990’larda ise küreselleşmenin etkileri ile kırdan kente göç yavaşlamıştır (İçduygu, Sirkeci, Aydıngün, 1998; Keyder, 2004).

Kırdan tarım işi ile artık uğraşmak istemeyen ailelerin kentlerde hizmet ve sanayi sektöründeki iş arayışları giderek artan niteliksiz bir iş gücünün doğuşuna neden olmuştur. Bu niteliksiz iş gücü ailelerin yoksulluğunu tetiklemiştir. Köyden kente yapılan

göçün sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluk ailenin ve toplumun en zayıf halkası olan çocukları hedef almış ve çocukları eğitim hayatından kopararak iş hayatının içine atmıştır (Fidan, 2001, s. 33-34). Kent hayatıyla ilk kez tanışan çocuk ailesinde meydana gelen değişiklikleri, adaptasyon sorunlarını, ekonomik sarsıntıları gördükçe çalışma hayatına atılmayı kendince zorunluluk saymış ve ailesini yaşadığı ekonomik buhrandan kurtarmaya soyunmuştur.

Göç eden aileler genellikle şehrin gecekondualarında yaşamaya başlamaktadır. Gecekonduara yerleşen bu aileler vasıfsız işlerde düşük ücret karşılığında çalışırken temel ihtiyaçlarını karşılayabilme adına çocuklarına da eve gelir getirme misyonu yüklemektedir (Meder, 2008, s. 203). Hem çocukların yetişkinlerden daha kolay iş bulması hem de göç edilen yerlere daha önceden göçen ailelerin çocuklarının da çalışma hayatında olması gecekondu bölgelerinin yaşam biçimi olarak algılanmaktadır (Şenol ve Mazman, 2014, s.251). Temel ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmış bu aileler çocuklarının iş hayatının içine itilmesine sessiz kaldığı gibi bu durumun birçok farklı sosyal sorunu doğurmasına da neden olmuştur.

Yapılan araştırmalarda göç edenlerin aile yapıları incelendiğinde aile bireylerinin bir meslek sahibi olmadığı, herhangi bir vasıfları olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla göçen aileler göçtükleri yerlerde en fazla niteliksiz işlerde ve enformel sektörde çalışabilmektedir. Bu durumun sonucu olarak da yoksulluk kaçınılmazdır. Göç etmeyi etkileyen en önemli faktörün ekonomik problemler olduğu göz önüne alındığında göç eden ailelerin göçtükleri yerlerde ekonomik sıkıntıları son bulmadığı gibi bu sorunlarının üzerine yenileri eklenmektedir. Barınma sorunuyla başlayan problemler, gecekondulaşma, istihdam edilememe, uyum ve adaptasyon gibi çeşitli sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Aileler bu noktada çocuklarını çözüm olarak görmekte ve var olan problemlerden kurtulmak için çocukları iş hayatının içine katmaktadır.

1.4.4. Hızlı ve Çarpık Kentleşme

Göç sürecine bağlı olarak kentlerde nüfus yığılmaları meydana gelmektedir. “İtme-Çekme” anlayışı çerçevesinde kırsal hayatının tarımda makineleşme, verimde azalış, sosyal güvenceden yoksunluk gibi itici faktörlerine karşılık kent hayatının çekici öğeleri arasında kalan birey köyden kente göç sürecini başlatmaktadır. Plansız şekilde ilerleyen

göç hareketi kent yapısında sosyal, siyasal ve ekonomik değişikliği beraberinde getirmektedir. Hızlı ve plansız göç hareketi marjinal işlerde yığılmalara, işsiz kitlenin artmasına, çarpık yapılaşmaya, gecekonduların artmasına, alt yapı sorunlarının ortaya çıkması gibi sorunların meydana gelmesine neden olmaktadır. Bunlar gibi çeşitli sorunlara gebe hızlı ve çarpık kentleşme durumu şehirlerde kanserleşmeyi ve sosyal erozyonu getirmektedir (Serter, 1994, s.79-86).

Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farkı ülke içerisindeki göç hareketini artırmaktadır. Göç ile birlikte kent yaşamındaki artan işsizlik yoksul ailelerin çocuklarını çalışma yaşamına dâhil etmesine sebebiyet vermektedir.

1.4.5. Nüfus

Hızlı nüfus artışı işsizliğin artması, göç ve çarpık kentleşme sorunlarını doğurmaktadır. Nüfus artışı ile birlikte elde edilen gelir yetmemeye başlamakta ve bu doğrultuda çocuklar çalışmaya zorlanmaktadır. Çocukların gelir getirici yönü keşfedildikçe çocuk doğurma eğilimi artmaktadır. Bu şekildeki bir kısır döngü çocuk işgücünün belirleyici nedenlerinden biridir (Tunçcan, 2000, s. 482.)

Çocukların eve gelir getirme fonksiyonunu üstlenmesi yoksul ailelerin çocuk sayısında artışı tetiklemektedir. Nitekim yapılan araştırmalarda sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çok çocuk sahibi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

1.4.6. Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi çocuk işçiliğine etki eden nedenlerinden biridir. "Eğitim; kişinin ruhsal ve zihinsel kapasitesini geliştiren, onun çevresi ile olan iletişimini artıran, bilgi, beceri ve ihtisas kazandıran ve kişiyi daha verimli ve üretken kılan bir vasıta"dır" (Serter, 1994, s.140). Bu niteliklerine rağmen iş hayatını eğitime tercih edebilme durumları söz konusu olmaktadır. Eğitime olan güvensizlik, eğitimi tamamladıktan sonra kişinin işsiz kalması, ücretsiz eğitim sisteminin dahi belirli bir maliyeti olması gibi etkenler bu tercihte önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla eğitim sisteminin kalitesi ve istihdam konusundaki yeterliliği çocukların külfetli eğitim sürecine devam etmesi ile erken yaşta para kazanma arzusu arasında karar vermesinde etkili olmaktadır. Bu noktada çocukların eğitim

hayatına devam etmesi iş hayatına girmelerini zorlaştırmakta olduğu gibi eğitimin masraflı olması çocuğu zorunlu olarak iş hayatına da dâhil edebilmektedir.

Çocukların eğitime devam etmesinde ailelerin etkisi de büyüktür. Yoksul aileler çocuklarının uzun vadeli eğitimini yük olarak görmekte ve kısa sürede çalışarak elde ettikleri geliri eğitimden daha avantajlı olarak değerlendirmektedir. Çünkü uzun vadeli eğitimin sonunda çocuğunun iş ve meslek sahibi olma garantisi bulunmamaktadır. Öte yandan çocuğun kolunda altın bilezik bulunması için küçük yaşta çalışmaya başlaması doğru olarak kabul edilmektedir (Çocuk İşçiliği İle Mücadele, 2004, s. 4). Ailenin eğitime bakış açısı haricinde çocuğun eğitimdeki başarısızlığı da çocuğu eğitimden soğutmakta olup çalışma hayatına itmektedir (Kahramanoğlu, 1994, s. 56). Dolayısıyla çocukların okulu sevmesi ve eğitim sisteminin içerisinde tutulması, farklı bir deyişle okulun çekiciliğinin ön plana çıkması çocukların iş hayatına atılmasını önlemektedir (Fırat, 1998, s. 8).

1.4.7. Geleneksel Bakış

Çocuk istihdamını etkileyen bir diğer faktör toplumun geleneksel anlayışıdır. Toplumlar çocuklara “üretim aracı” ve “sosyal güvenlik aracı” olma sorumluluğu yüklemektedir. Üretim aracı rolü biçilen çocuğa bu kapsamda sorumluluk bilinci aşılarmaya çalışılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocukların işgücüne katılması kişisel disiplinin ve sorumluluğun geliştirildiği bir “eğitim süreci” olarak değerlendirilmektedir. Bu tarz geleneksel bakış çocuk istihdamını onaylayıcı yönde olmaktadır (Tunçcan, 2000, s.485-486).

Kır hayatında gelenekleri çerçevesinde yetiştirilen çocuklar tarlalarda aileleri ile beraber çalışmaktadır. Kırsal alanlardaki çocukların bu emeği sosyo-kültürel perspektiften hareketle normal karşılandığı gibi gerekli dahi görülmektedir (Tor, 2010, s.33). Bu bakış açısından hareketle çocuklar, aileye gelir getirici bir işgücü potansiyeli ve yaşlandıklarında kendilerine bakabilecek bir sosyal güvenlik aracı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca yoksul ailelerde çocuk ailenin gücünü artıran bir unsurdur (Kulaksız, 2014, s. 97). Yoksul aileler için çocukları tek sermayedir. Ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan geleneksel yapıdaki aileler için bilhassa erkek çocuklar çok önemlidir. Erkek çocukların işgücüne katılımda daha aktif olması, her işte çalışabilir olarak

görülmesi bu düşüncenin alt yapısını oluşturmaktadır. Ayrıca geleneksel yapıdaki aileler için aile içerisinde fazla çocuğun olması bir güçtür. Bu aileler nüfuzlu olmanın çok nüfusa sahip olmaktan geçtiğine inanmaktadır. Soylarının devamını erkek çocuklarının sağladığı yönündeki inançları dolayısıyla özellikle çok fazla erkek çocuğa sahip olmayı istemektedirler.

Toplumun çocuğa verdiği değer, kültürel roller, normatif tutumlar çocuk istihdamını etkileyen faktörlerdendir (Rodgers ve Standing, 1981, s. 23). Çocukların çalışmasında herhangi bir sakınca görmeyen, bu durumun normal kabul edildiği toplumlarda çocuk istihdam oranı yüksek olmaktadır. Ayrıca bu tutumdan ötürü çocuk da iş yaşamına atılmayı normalleştirmekte hatta istemektedir. Dolayısıyla çocuğa verilen değer iş yerine eğitimle özdeşleştirildiği toplum yapısı çocuk istihdamını azaltıcı etkiye sahip olmaktadır. Bu noktada toplumda çocuğa yüklenen anlamların sorgulanması ve dönüştürülmesi çocuk işçiliğini engelleme çerçevesinde önemlidir.

1.4.8. Çocuk İşgücüne Olan Talep

Çocuk istihdamını etkileyen bir başka boyut ise çocuk işgücüne duyulan taleptir. Tüm ekonomik araçların ülke sınırlarını aşması olarak tanımlanabilecek küreselleşme olgusu ile ülkeler rekabet piyasasında yerini alabilmek adına üretim maliyetini düşürmek zorundadırlar. Üretim maliyetini düşürme çocuk istihdamı ile yakından ilişkilidir.

Çocuk işgücü işveren için ucuz ve esnek işgücünü oluşturmaktadır. Çocukların hakları konusunda bilgisiz olması, işverene karşı asi olma durumlarının genelde olmaması, düşük ücretlere razı olmaları, işten çıkarılmalarının kolay olması, işverene prim ödeme, sigorta ve diğer haklar açısından yük olmaması sebebiyle işverenler çocuk işçi çalıştırmayı yeğlemektedir (Çocuk İşçiliği İle Mücadele, 2004, s.4).

Ayrıca çocukların taşıdığı fiziksel özellikler bazı işler için avantaj olarak görülmektedir. Bu durum da çocuk işgücüne olan talebi artırmaktadır. Halı dokumacılığı bu işler arasında sayılmaktadır. Çocukların hızlı hareket etmesi, görüşlerinin iyi olması gibi özelliklerinden dolayı bu sektör çocukların çalışmasına uygun olarak değerlendirilmektedir (Bequele ve Boyden, 1995, s.2).

Kısa vadede işverene kar kazandırma olarak görülen çocuk istihdamı uzun vadede ülke ekonomisine zarar vermektedir. Çünkü küçük yaşlarda çalışma hayatına giren çocuklar bedensel ve ruhsal gelişimlerini sağlıklı biçimde tamamlayamadıklarından yetişkinlik dönemlerinde verim düzeylerinde azalma meydana gelecektir (Akyüz, 2000, s. 515).

Ucuz işgücü genellikle denetimlerin olmadığı, yasaların pratiğe inmediği enformel sektörlerde gerçekleşmektedir. Zira enformel sektördeki küçük işletmelerin varlığını devam ettirebilmesi için maliyetlerini aşağıya çekmesi şarttır. Bu tarz küçük işletmelerde denetim mekanizmasının etkin işlememesi ise maliyetleri aşağıya çekme aracı olarak çocuk çalıştırılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu çerçevede uluslararası büyük şirketlerin üretimlerini enformel sektörün fazla, nüfusun yüksek olduğu Hindistan, Çin gibi ülkelerde gerçekleştirmesi şaşırtıcı değildir.

1.5. Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliğinde Mevcut Durum

1.5.1. Dünyada Mevcut Durum

Dünya tarihi, çalışma hayatında her daim var olmuş çocuk emeğinin sömürü örnekleri ile doludur. Çocuk emeğinin sömürülmesi 16. yy’de Amerika’da köle ticareti ile kendini gösterirken 18 ve 19. yy’lerde İngiltere’de sanayi devrimi ile birlikte en üst seviyeye çıkmıştır (Avşar ve Ögütoğulları, 2012, s. 13). Sanayi Devriminden sonra kalifiye elemana duyulan ihtiyacın azalması, ucuza çalışacak kişilerin rağbet görmesine neden olmuştur. Çocuklar bu kitlenin en fazla rağbet görenleri arasında yerini almıştır. Sanayi Devrimi çocukların günlük 16 saatten fazla çalıştırılmasıyla çocuk emeği sömürüsünün en çok yaşandığı dönem olmuştur (Efe ve Uluoğlu, 2015, s. 50). Sanayi Devrimi çocuk emeği kullanımının başlangıç noktası olmamasına rağmen en trajik boyutların yaşandığı dönem olmuştur. Halen tam çözüme kavuşturulamamış çocuk işçiliğinin dünyadaki durumunun vahameti istatistiki verilerle anlatılmaya çalışılacaktır.

Dünyada istihdam içerisinde bulunan çocuk sayısı 264 milyondur. Son 4 yıl içerisinde 5-17 yaş grubu arasındaki çocuk işçi sayısı 2012 yılı itibariyle 215 milyondan 168 milyona gerilemiştir. Ülkelerin gelir düzeyi arttıkça çocuk işçiliğinin azaldığı dolayısıyla gelişmiş ülkelerde çocuk işçiliğinin az olduğu görülmektedir (DİSK-AR, 2015).

ILO- IPEC tarafından 2013 yılında yayımlanan 2000-2012 yılları arasını kapsayan Küresel Tahminler ve Eğilimler çalışmasının verilerine göre dünyada çalışan çocuk sayısı azalış göstermektedir. Belirtilen çalışmaya göre 2012 yılında 5-17 yaş arasında çalışan çocuk sayısı 168 milyondur. Bu sayı toplam çocuk nüfusunun yaklaşık %11 olup bu oranın %5,4'ü (yaklaşık 85 milyonu) en kötü biçimlerde çocuk işçiliği olarak nitelendirilen işlerde çalışmaktadır. Çocuk işçiliğinin bölgesel dağılımı incelendiğinde çocuk işçi sayısının en yüksek olduğu bölge 78 milyon ile Asya ve Pasifik bölgeleri olmuştur. Bu bölgelerde çocuk nüfusu 835 milyon olarak tespit edilmiş olup çalışan çocukların toplam çocuk nüfusuna oranı %9,3'tür. Sahra Güneyi Afrika bölgesinde çocuk nüfusu 275 milyondur. Bu bölgede çalışan çocuk sayısı ise 59 milyon olarak tespit edilmiştir. Çocuk nüfusu içerisindeki çalışan çocuk oranının %21 olması ile çocuk işçilerin en yaygın olduğu bölgedir. Orta Doğu ile Kuzey Afrika'da çocuk işçi sayısı 9,2 milyon ile çocuk nüfusunun %8,4'ünü oluşturmaktadır. Latin Amerika ve Karayipler'de ise 13 milyon çocuk işçi bulunmakta olup bu sayı çocuk nüfusunun %8,8'ini meydana getirmektedir.

Dünyada çocuk işçiliğinin sektörel dağılımında tarım sektöründe çalışan çocuk sayısı 98 milyon, hizmet sektöründe 54 milyon, sanayi sektöründe 12 milyon çocuk bulunmaktadır. Dolayısıyla %59 oranı ile sektörler arasında tarım sektöründe çalışma başı çekmektedir. 5-17 yaş aralığında bulunan 168 milyonun yaklaşık 68 milyonunu kız çocukları, 99 milyonunu ise erkek çocukları oluşturmaktadır. En kötü biçimlerde çalışan çocuk işçilerin 30 milyonunu kız çocukları oluştururken 55 milyonunu erkek çocukları oluşturmaktadır. 5-14 yaş grubunda yaklaşık olarak 120 milyon çocuk varken 15-17 yaş aralığında 47 milyon çocuk bulunmaktadır. 5-14 yaş arasındaki çocukların 37 milyonu tehlikeli işler kategorisine giren işlerde çalışırken 15-17 yaş aralığındaki çocukların hepsi tehlikeli işlerde çalışmaktadır (ILO-IPEC, 2013).

Dünya genelinde 5-14 yaş grubundaki çocukların istihdamında azalma görülmektedir. Dünya ülkelerinin çocuk işgücü ile alakalı olan dağılımları incelendiğinde; 2000 yılında %16,1 iken 2004 %5,1'e düşerek en hızlı gerilemenin olduğu bölge Latin Amerika ve Karayipler olmuştur. Latin Amerika çocuk işçiliği oranını 1/3'e indirerek bu konuda en başarılı kıta olmasına rağmen çocuk istihdam oranı %5,2 ile Türkiye'nin iki katı durumundadır. Türkiye'de çocuk işçiliği son altı yılda yarı yarıya azalma göstermiştir.

Asya-Pasifik ve Siyah Afrika ülkelerindeki azalma oranlarının çok düşük seyrettiği görülmüştür (TÜRK-İŞ, akt. Tor, 2010, s. 31-32).

Dünya genelinde çocuk işçiliğinin azalma göstermesi umut verici olarak gözüktüğü de bu düşüşün içerisinde kayıt dışı çalışan çocukların varlığını vurgulamak çok önemlidir. Çocuk istihdamı oranlarının azalması ile birlikte kayıt dışı istihdamın da azaldığı noktada başarıya ulaşılabilecektir. Bu hususta dünya ülkelerinin gerekli hassasiyeti göstermeleri ülkelerinin geleceği açısından önemlidir. Çocuk işçiliği probleminin ortadan kaldırılması insan haklarına saygı gösteren tüm toplumlar için iyi bir imaj vesilesidir.

ILO–IPEC tarafından yapılan araştırma sonuçları yukarıda belirtildiği gibi olsa da çocuk işçiliği konusunda çalışma yürüten bazı araştırmacılar bu resmi rakamların ülkelerin gerçekliğini yansıtmadığını savunmaktadırlar. Derrien bu eleştirisini “resmi rakamlar olgunun yalnızca görünen, kabullenilen ya da kabullenilebilen bölümünü kapsamaktadır. Bu sayıları buzdağının görünen bölümü ile (buzdağının yalnızca %10’u su yüzeyindedir) karşılaştırabiliriz” şeklinde ifade etmiştir (Derrien, 1994).

1.5.2. Türkiye’de Mevcut Durum

Türkiye’de çocuk emeğine yönelik olarak çeşitli kurum ve kuruluşlar bünyesinde araştırmalar yapılsa da çocuk işçiliğinin mevcut durumu en kapsamlı şekilde Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (şimdiki adıyla TÜİK) yaptığı Çocuk İşgücü Anketleriyle irdelenmeye çalışılmıştır. Hane Halkı Çocuk İşgücü Anketleri 1994, 1999, 2006 ve son olarak 2012 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada 2012 yılı verileri aktarılmaya çalışılacak olup 2006 yılı verileriyle de karşılaştırma yapılacaktır.

Türkiye İstatistik Kurumu 2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 15 milyon 247 bindir. Belirtilen yaş aralığındaki çocukların %33,5’i kırsal, %66,5’i kentsel bölgelerde yaşamını sürdürmektedir. Anket sonuçlarına göre çocukların %5,9’u (893 bin) çalışma hayatında yer almaktadır. Bu çocukların 292 bini 6-14 yaş grubunu oluştururken 601 bini 15-17 yaş grubunu oluşturmaktadır. Çalışan çocukların %44,8’i kentsel, %55,2’si kırsal yerlerde yaşamakta olup, %68,8’i (614 bin) erkek ve %31,2’si (279 bin) ise kız çocuklarıdır. Sonuçlara göre kentte çalışan çocuk

sayısı ile kırdaki çalışan çocuk sayısı arasında çok büyük bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca çalışan çocuklar içerisinde kız çocuklarının oranı da azımsanmayacak biçimdedir.

Aynı araştırmada çocukların çalıştıkları sektörlerle göre dağılımı incelendiğinde çocukların %44,7'sinin (399 bin kişi) tarım, %24,3'ünün (217 bin kişi) sanayi ve %31'inin (277 bin kişi) hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir. 2012 yılı tabanlı bu sonuçlar, 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında tarım sektöründe istihdam edilenlerin payının 8,1 puan arttığı, sanayi sektöründekilerin payının 6,6 puan azaldığı ve hizmet sektöründe istihdam edilen çocukların payının ise 1,5 puan azaldığı görülmektedir. İstihdam edilen çocukların önemli çoğunluğunun tarım sektöründe çalıştığı aşikârdır. TÜİK verilerinde sektörel dağılımda sokakta çalışan çocuk ayrımına rastlanılmamaktadır.

Ülkemizde çocuk istihdam alanlarından biri olan sokak ile ilgili net sayısal veriler bulunmamaktadır. Sokakta çalışan çocukların belirli çalışma mekânlarının olmaması, olsa dahi sokakta çalışmanın mevsim koşullarından etkilenmesi sebebiyle mevsimsel olarak sayının değişmesi sokakta çalışan çocuklar hakkındaki verilerin tahmini sayılar olarak kalmasına neden olmaktadır (Kömürcü ve Negiz, 2016, s.976). Sokaklarda çalışan çocuklar hakkında resmi istatistiklerde herhangi bir veri bulunmamasına rağmen ülkemizde 42 bin çocuğun sokakta yaşadığı veya çalıştığı tahmin edilmektedir. Bu sayı gayri resmi rakamlarla birlikte 80 bine kadar çıkmaktadır. Sokakta çalışan çocukların büyük bir kısmını göç eden ailelerin çocuklarının oluşturduğu gerçeği göz önüne alındığında ülkemize Suriye iç savaşından kaçarak gelen 3 milyonu aşkın sığınmacının çocuklarının da bu sayının içine eklenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla büyük şehirler ile güneydoğu bölgesinde sokakta çalışan çocuk sayısında yüksek bir artış söz konusudur (Şişman ve Etçi, 2017, s.177).

TÜİK araştırmasında istihdam edilen çocuklar ücretli, ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına çalışan olarak kategorilendirilmiştir. 2012 yılı verilerine göre, çalışan çocukların %52,6'sı (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli olarak, %46,2'si (413 bin kişi) ücretsiz aile işçisi ve yaklaşık %1'i (10 bin kişi) de kendi hesabına çalışmaktadır. Çalışma biçimleri içerisinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların sayısı oldukça fazladır. Bu durum Türkiye'nin tarım sektörü ile olan ilişkisiyle yakından ilgilidir.

Anket sonuçları çalışma hayatında yer alan çocukların %49,8'inin okula devam ettiğini, %50,2'sinin ise okula devam etmediğini ortaya koymuştur. Ortaya çıkan bu sonuç iş hayatının eğitimi engelleyici yönü olduğu savını desteklemektedir. Yaş grupları açısından incelendiğinde 6-14 yaş grubundaki çalışan çocukların %81,8'inin okula devam ettiği, 15-17 yaş grubundaki çalışan çocukların %34,3'ü okula devam etmediği görülmektedir. 2006-2012 yılları arasında eğitimini sürdürürken çalışan çocukların sayısı %64 oranında artarak, 272 binden 445 bine yükselmiştir. 2006 yılında okula devam edip ekonomik faaliyette bulunanların oranı %2 iken 2012 yılında bu oran %3,2'ye ulaşmıştır.

Bu durum zorunlu eğitim sisteminin varlığının çocukların en azından 8 yıllık eğitimi tamamlaması üzerinde olumlu etki yarattığını düşündürmektedir.

Çalışan çocuklar arasında ev işlerinde çalışan çocukları da unutmamak gerekmektedir. 2016 yılından 2012 yılına kadar ev işlerinde çalışan çocukların oranı %43'den %50,2 seviyesine ulaşmıştır. 6-17 yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların sayısı 2 milyon 314 binden, 1 milyon 297 bine gerilemiştir. Okula devam etmeyen çocuklar arasında ekonomik faaliyetlerde çalışanların oranı %27'den %34,5'e yükselmiştir. Bu sonuçla iş hayatının eğitimi ketleyici özelliği bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun istihdamının okul ile ilişkisini zayıflatması sonucuna karşın ev işlerinde çalışıp okula gitmeyen çocukların sayısı %44'den %39'a gerilemiştir.

2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi çalışan çocukların çalışma nedenlerini hane halkı gelirin katkıda bulunmak, hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, iş öğrenmek meslek sahibi olmak, ailenin isteği, kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve diğerleri olarak ayırmıştır. Anket verilerine göre 6-17 yaş grubundaki çocukların %41,4'ü hane halkı gelirin katkıda bulunmak, %28,7'si hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, %15,2'si ise iş öğrenmek meslek sahibi olmak, %6'sı ailenin isteği üzerine, %6,8'i ise kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalıştığı görülmüştür. Ayrıca hem çalışan hem okula devam eden çocukların %39,3'ü hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, %24'ü hane halkı gelirin katkıda bulunmak, %19,1'i ise iş öğrenmek meslek sahibi olmak amacıyla çalıştığı saptanmıştır. Çalışan ancak okula devam etmeyen çocukların ise %58,7'si hane halkı gelirin katkıda bulunmak, %18,1'i hane halkının

ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, %11,4'ü İşi öğrenmek, meslek sahibi olmak amacıyla çalışmaktadır.

TÜİK'in 2017 yılında yaptığı Hane Halkı İşgücü Araştırması neticesinde 2016 yılında erkek çocuklarının istihdam oranını %27,8 iken kız çocuklarının oranı %13,4 olarak tespit edilmiştir. Belirtilen oranlar 2017 yılında kız çocuklarında %11,8 olarak erkek çocuklarında ise %28,5 olarak tespit edilmiştir.

Türkiye'de çocuk işçiliğine yönelik yapılan en kapsamlı çalışma olmasına rağmen Çocuk İşgücü Anketine yönelik eleştiriler de mevcuttur. Zeytinoğlu (2001), eleştirisini DİE'nin araştırmasında kurumsal olmayan sivil nüfus hakkında bilgi toplandığı, verilerin yetiştirme yurdu, okul, ıslahevi, yurt, gibi kurumları ve sokakta yaşayan çocukları kapsamadığı, çocuk işgücünün esnek yapısına rağmen DİE'nin araştırmasının bir haftalık bir referans dönemini esas aldığı, bu referans döneminin değişik zamanlarda çalışan, sürekli iş değiştiren, mevsimlik işçi olan ve hem çalışan hem okuyan çocukların bu kapsamın içerisinde olmaması noktasında yapmıştır (Zeytinoğlu, 2001).

1.6. Ekolojik Kuram

Her insan kendisini çevreleyen farklı bir dizi sistemler içerisine doğar. Bu sistemlerden bazıları aile sistemi, inanç sistemi, eğitim sistemi, siyasal sistemlerdir. İnsanlar bu sistemler ile duygu ve düşüncelerini paylaşarak diğer insanlarla etkileşime geçer. Bu etkileşim süreci karşılıklı olmakla birlikte aktif ve dinamiktir. Dolayısıyla bu etkileşim süreçleri bireylerin davranışları, psikolojik ve sosyal gelişimleri üzerinde negatif veya pozitif bir etkiye sahiptir (Danış, 2006, s.46).

İnsan kültürel bir varlık olmanın yanı sıra biyo-psiko-sosyal boyutu olan bir varlıktır. Ayrıca insanlar içinde bulunduğu çevreden etkilendiği gibi çevreyi de etkilemektedir (Ashman ve Hull 1999, s.15). Ekolojik sistem bu noktada insanların davranışına etki eden karşılıklı bir ilişkiden bahseder. Sistemlerin ve çevresi içerisinde bulunan insanın birbiri üzerinde meydana getirdiği etkileri açıklamaya çalışır (Miley, Melia ve DuBois, 1998, s.31-32).

Sosyal hizmet uzmanları, psikologlar gibi yardım profesyonelleri müracaatçıları değerlendirirken “çevresi içinde birey” anlayışından yola çıkmaktadır. Müracaatçının ruhsal süreçleri kadar içerisinde yaşadığı çevrenin yani dış dinamiklerin de kişinin davranışlarına etki ettiği bakış açısından hareket etmektedir (Ashman ve Zastrow 1990, s.10).

Ekolojik sistemin temel kavramları; sistemler, sosyal çevre, transaksiyon, interaksiyon, kesişim, enerji, adaptasyon, baş etme ve karşılıklı bağımlılıktır. Bu kavramlara kısaca değinilecektir. Sistem, karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan ve birbirine bağlı olan parçaların oluşturduğu bir bütündür (Bertalanffy, 1956, s.11 akt; Compton ve Galaway, 1979, s.73). Her sistem belirli bir işlevi yerine getirmektedir ve işlevini yerine getirirken diğer sistemlerle etkileşim içerisinde. Sosyal çevre, insan yaşamı ile ilgili durumları, koşulları ve bireyler arasındaki etkileşimi kapsar. Sosyal çevre insanın temasta bulunduğu tüm birey, grup, kurum ve sistemleri içine almaktadır (Ashman ve Hull, 1999, s. 14-15).

İnteraksiyon ve transaksiyon ise kişilerin çevrede yer alan aile, arkadaş, öğretmen gibi diğer canlı sistemlerle kurduğu etkileşimdir. İnteraksiyonda karşılıklı bir durum söz konusu iken transaksiyonda tek yönlü bir mesaj aktarımı vardır (Ashman ve Hull, 1999, s. 14). Enerji ise çevre ile insan arasında meydana gelen etkileşimin temel kaynağıdır. Kesişim, birey ile çevre arasındaki odak noktadır. İnsan mikro, mezzo, exo, makro ve krono düzeyde meydana gelen yaşam olayları ile çevrilidir. Odak noktası bireyler ile bu sistemler arasındaki etkileşimdir. Adaptasyon, çevre şartlarına uyumu yani değişimi ifade etmektedir. Baş etme ise adaptasyonun bir biçimi olup problemler karşısındaki mücadeleyi ifade etmektedir. Son olarak karşılıklı bağımlılık kavramı ise her bireyin sistem içerisinde birbirine girdi, enerji, hizmet sağladığı ve diğeri olmadan varlığını sürdüremediği, dolayısıyla birbirine karşılıklı bağımlı olduğunu ifade etmektedir (Ashman ve Zastrow, 1990, s. 8; Ashman ve Hull, 1999, s.14-16).

Kısaca ekolojik sisteme göre birey birçok çevresel sistemin etkisi altındadır. Kişilerin gelişimlerini etkileyen sistemler en yakın halkadan en uzağa doğru mikro, mezzo, ekzo, makro ve kronosistemlerdir. Çocuk merkezde tutulduğunda etrafına çizilen dairelerin her biri bir sistemi ifade etmektedir. En dar halka mikro sistemi ifade eder. Mikro sisteme örnek olarak aile ya da okul verilebilir. Bir sonraki giderek genişleyen halka içerisinde

bulunan akrabalık sistemleri ve fiziksel çevre mezzo sistemi, bir sonraki halka ise ebeveynlerin iş çevresi, arkadaşlar, komşuları ifade eden ekzo sistemler, bu halkanın dış çeperi ise sosyal haklar ve hizmetleri içeren yasaların olduğu makro sistem, en dıştaki halka ise kitle iletişim araçları dâhil olmak üzere içerisinde yaşanan dönem ile coğrafyanın değer ve kültürel yapısıdır.

Araştırmanın ekolojik sistem perspektifinden kurgulanmasının sebebi çocuk işçiliğinin çok katmanlı nedenler silsilesi içerisinde olması ve her nedenin birbiriyle ilişkili olmasıdır. Bunun yanı sıra çocuk işçiliğinin ailesel, çevresel ve toplumsal boyutta var olan çeşitli durumlardan bağımsız düşünülmemesi çocukların iş hayatına sürüklenme nedeninin “çevresi içinde birey” anlayışı çerçevesinde değerlendirmek gerekliliğindendir. Ayrıca ekolojik yaklaşım çocuk işçiliği sorununun tek bir kişi ya da kurumun değil tüm sistemlerin birbirleri ile ilişkisi içinde çözülebileceğini anlatmaktadır.

1.7. Sosyal Hizmet Mesleği ve Çocuk İşçiliği

Sosyal hizmet mesleğinin net tanımı konusunda güçlü bir uzlaşma olmasa da en kabul edilebilir tanımı IFSW (International Federation of Social Workers, 2001) tarafından sosyal değişmeyi ve gelişmeyi destekleyen, sosyal adalet ilkesini gözeten, insanların güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesini hedefleyen uygulama temelli bir meslek ve disiplin olması şeklinde yapılmıştır.

Sosyal hizmet insan odaklı bir meslek olması dolayısıyla müracaatçılarının karşılaştıkları sorunlarla baş etme kapasitesini artırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda var olan adaletsizliklerin karşısında yer almayı ilke edinmiştir. Ayrıca sosyal hizmet mesleği müracaatçı kitlesinin dezavantajlı duruma düşmesine neden olacak her durum karşısında savunuculuk rolünü özenle yerine getirmektedir.

Sosyal hizmet müracaatçı kitlesinin refah düzeyini artırmayı ve bireylerin kendi kendine yetebilme kapasitelerini geliştirmeyi hedefleyen bir meslektir. Birey, grup ve toplum düzeyindeki müracaatçı kitlesine mikro, mezzo ve makro düzeyde müdahale çalışmalarında bulunarak bahsedilen hedefini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin müracaatçı kitlesini dezavantajlı olarak adlandırılan kesim oluşturmaktadır. Bu kapsamda sosyal hizmet bireyler arasındaki fırsat eşitsizliğini

minimize etmeye çalışarak var olan dezavantajlı durumu tekrardan konumlandırmayı amaçlamaktadır.

Sosyal hizmetin dezavantajlı grupları arasına çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler, şiddet mağdurları gibi birçok grup girmektedir. Çocuklar, içerisinde bulundukları yaş dilimi itibariyle korumasız ve savunmasız olmaları sebebiyle dezavantajlı gruplar arasında sayılmaktadır. Bu noktada sosyal hizmet mesleği çocukların haklarını koruma ve savunma rolünü üstlenmektedir.

Çocukların ihmal ve istismarına neden olan, onları fiziksel, zihinsel veya ruhsal açıdan olumsuz etkileyen, suça sürüklenme, madde kullanma gibi risklerle karşı karşıya gelmelerine sebep olan her türlü durum sosyal hizmet mesleğinin karşı olduğu ve düzeltilmesine yönelik çalışmalar yürüttüğü bir alandır. Çocuklar üzerinde belirtilen olumsuzluklara yol açan faktörlerden biri de çocuk işçiliğidir. Bu noktada sosyal hizmet mesleği gerekçesi fark etmeksizin çocuk emeğinin sömürülmesini asla kabul etmemektedir.

Çocukların tarım, sanayi, hizmet sektörü ile sokakta çalışması başta olmak üzere fiziksel ve ruhsal bütünlüğüne zarar verecek her türlü işlerde çalıştırılması çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilmektedir. İşçilik, yol açtığı birçok risk faktörüyle çocukları karşı karşıya getirmektedir. Risklere karşı savunmadan yoksun bulunan çocuklar yetişkinlik hayatlarında bu savunmasızlıklarının bedelini olumsuz yaşam şartlarına sahip olarak ödemekte olduğu gibi suça yönelme gibi eylemlerle de topluma ödetmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin profesyonel uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanları dezavantajlı tüm kitlede olduğu gibi çocuk işçiliği konusunda da mesleki yetki, rol ve sorumlulukları çerçevesinde hareket etmektedir. Sosyal hizmet uzmanının müracaatçının durumu ve kaynaklarını değerlendirdiği, müracaatçının hizmete ulaşması yönünde havale işlemini gerçekleştirdiği, hizmet ve sunum arasındaki bağlantıyı kurduğu bağlantı kurucu; müracaatçıyı savunucu; davranış değişikliğinin kolaylaştırılması için öğretici; psikososyal değerlendirme yapmak için danışman; müracaatçının hizmet sürecinin planlanması için vaka yöneticisi; zaman yönetimi ve kalitenin sürdürülmesi için iş yükü yöneticisi; çalışanların oryantasyonu için personel geliştirici; kurum içi ve dışı eşgüdüm için yönetici; sosyal sorunların ve politikaların analizi için sosyal değişme ajanı; kişisel

gelişim için meslek elemanı olma gibi on temel rolü bulunmaktadır (Duyan, 2012, s.22). Sosyal hizmet uzmanı bu roller kapsamında çocuk işçiliği ile mücadelede etkin rol oynamaktadır. “Çevresi içinde birey” anlayışıyla hareket eden sosyal hizmet uzmanları çocuk işçilerin sorun çözme, baş etme ve geliştirme kapasitelerini artırmaya çalıştığı gibi bu kapsamda tüm sistemleri de harekete geçirmektedir. Mikro, mezzo ve makro sistemleri de içine alan çocuk işçiliği ile mücadele sürecinde sosyal hizmet uzmanı her zaman çocuğun yüksek yararı doğrultusunda karar vermektedir.

Sosyal hizmet mesleği çocuklar arasındaki fırsat eşitsizliğini gidermeyi, sahip oldukları her türlü hakları korumayı ve geliştirmeyi, korunma ihtiyacı olan çocuk durumuna düşmemeleri için gerekli tedbirleri almayı içermektedir. Bu kapsamda sosyal hizmet mesleği 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununu dayanak almaktadır. Çocuk işçiliği ile mücadelede sosyal hizmet mesleğinin esas çalışma alanı olan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere diğer bakanlıklarla paydaş şeklinde protokoller imzalanmaktadır. Bu kapsamda 2017-2023 yıllarını kapsayan “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı” belirlenmiştir. Eylem planları baz alınarak çocukların çalışma hayatı içerisinde çocukluklarının yitirilmesinin önüne geçmek için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yerel örgütlenmesi olan Sosyal Hizmet Merkezlerince Mobil Ekip çalışmaları başlatılmıştır. Mobil ekip çalışmaları “sokağın çocuğu” ile “sokaktaki çocukları” sokağın tehlikelerine karşı korumak için uygulamaya konmuştur. Bu çalışmalar kapsamında çalışmanın yapıldığı zaman aralıklarında sokakta yaşayan, çalışan/çalıştırılan veya dilendirilen çocuk olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmakta, alan taramasıyla tespit edilen çocuklar için uygun sosyal hizmet müdahale modeli geliştirilmektedir. Mobil ekip çalışması ile Sosyal Hizmet Merkezlerinden haberdar olmayan ancak Sosyal Hizmet Merkezlerince uygun müdahale planı sonucu sokaktan kurtulabilecek durumda olan çocuklara ulaşmak planlanmaktadır.

Öte yandan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının “Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP)” adını vererek başlattığı uygulama, bireylerin ve ailelerin sorunlarını arz odaklı olarak alan taraması vasıtasıyla tespit etmeye ve ihtiyaçlara yönelik sosyal hizmet müdahalesini gerçekleştirmeye çalışan bir programdır. Bu program çerçevesinde görevlendirilen ASDEP personelleri yerel bölgelerinde bulunan her eve hane ziyareti yaparak ailenin ihtiyaçlarını ve sorunlarını belirlemeye, bunlara yönelik sosyal yardım ve

sosyal hizmet modellerini planlamaya, bireyin ihtiyaç duyduğu diğer kamu hizmetleri hakkında rehberlik yapmaya çalışmaktadır. ASDEP kapsamında yapılan alan taramasında risk altında bulunan çocuk olup olmadığı, evdeki çocukların eğitime devamı ve çocukların çalışma durumlarının olup olmadığı tespit edilmeye de çalışılmaktadır. Bu şekilde risk altında olduğu gözlenen çocuklar için gerekli sosyal hizmet modelleri uygulanmakta ve çocuklar iş hayatının olumsuz yönlerinden kurtarılmaya çalışılmaktadır. Örneğin ekonomik gerekçelerle okulunu bırakıp çalışmak zorunda kalan çocuklar hakkında Sosyal Hizmet Merkezlerindeki faaliyetler doğrultusunda Sosyal Ekonomik Destek (SED) hizmeti verilebilmektedir.

Çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında Sosyal Hizmet Merkezleri ve sosyal hizmet uzmanlarının önemini ortaya koyan bir çalışma da Kocaeli Valiliği tarafından başlatılmıştır. Çocukların sokakta sömürülmesinin önüne geçmek amacıyla Kocaeli Valiliği tarafından “Sokağın Tehlikelerine Maruz Kalan Çocukların Korunması” başlıklı proje uygulanmaya başlanmıştır. Projenin başarıyla uygulanması ve çıktılarının olumlu olması İçişleri Bakanlığı tarafından bu projenin Türkiye genelinde uygulanması talimatının verilmesinin önünü açmıştır. Kocaeli Valiliği tarafından Sokağın Tehlikelerine Maruz Kalan Çocukların Korunması projesi kapsamında 2018-1 genelgesi yayımlanmıştır. Genelgede kentleşme, nüfus artışı ve göçlerle birlikte sokakta çalışan, çalıştırılmak ve yaşamak zorunda bırakılan çocukların sayısının arttığı; bu durumun ise çocuk, aile ve en nihayetinde toplum yapısının bozulması gibi pek çok tehlikenin oluşmasına neden olacağı belirtilmiştir. Kocaeli Valiliği giderek artan çocuk işçiliğinin il açısından genel bir sorun teşkil etmemesi adına belirtilen genelgede birtakım tedbirlerin alınmasını uygun görmüştür. Bu tedbirlerden ilki çocukların hangi şekilde olursa olsun sokakta çalıştırılmasının yasaklanmasını içermektedir. Bu çerçevede zabıta ekipleri veya güvenlik güçleri tarafından sokakta çalıştığı tespit edilen çocukların muhafaza edileceği, çocukların veli/ vasi ya da birinci dereceden yakınları geldiği takdirde tesliminin yapılacağı, gelen yakınına çocuğun sokakta çalıştırılmasının yasaklayan mevzuat maddeleri hakkında bilgi verileceği, çocukla ilgili yapılan işlemlerin acilen ilgili Sosyal Hizmet Merkezine iletileceği, Sosyal Hizmet Merkezindeki meslek elemanları aracılığıyla çocuğun ailesine hane ziyareti düzenleneceği, gerekli sosyal hizmet modelinden ailenin yararlandırılacağı, çocuğun tekrar sokakta çalıştırılırken görülmesi durumunda aile hakkında Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunacağı, aileye

idari para cezası uygulanacağı ve çocuk hakkında diğer kuruluşların yaptığı her şeyden ilgili Sosyal Hizmet Merkezinin bilgilendirilmesi genelgedeki ilk maddenin alt ayaklarını oluşturmaktadır. Eğitim hakkından yoksun bırakılan sokakta çalışan çocuklar için aynı genelge İl Milli Eğitim Müdürlüğünce çalışmaların yapılmasını; çocuğunu okula göndermeyen aileler hakkında tebligatla birlikte yasal işlemin uygulanacağını, bu çocuklar için Halk Eğitim Merkezlerinde ücretsiz mesleki eğitim ve beceri kazandırmaya yönelik kursların açılacağını, okula kayıtlı olup sosyo-ekonomik yoksunluk çeken çocukların okulun rehberlik servisi tarafından düzenlenecek olan Durum Değerlendirme Raporu ile Sosyal Hizmet Merkezlerine iletileceği maddelerini içermektedir. Sokakta çalıştığı tespit edilen çocukların Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğünce açılacak ücretsiz spor kurslarına yazılmaları için her türlü önlem ve teşvik edici tedbirlerin alınması da genelgede yer alan maddeler arasındadır. Bu genelge aynı zamanda yabancı uyruklu çocukları da kapsam alanı içene dâhil etmiştir. Genelge ilde bulunan Sosyal Hizmet Merkezlerinin, Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüklerinin, İl Sağlık Müdürlüklerinin, İl Milli Eğitim Müdürlüklerinin ve kolluk kuvvetlerinin eş güdümlü bir şekilde çalışmasını hedeflemektedir.

Çocuk işçiler hakkında yapılan her türlü iş ve işlemlerinin ilgili yeri Sosyal Hizmet Merkezleri olarak belirlenmesine rağmen diğer kuruluşlarla birlikte koordinasyon halinde olmanın bu konu üzerindeki önemi dikkate değerdir.

Çocuk işçiliği sorunu tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin ve politika yapıcıların birlik içerisinde çözüm odaklı yaklaşması gereken alandır. Danış'ın (2007, s. 62-63) da belirttiği gibi insanların sorunları, sosyal sistemler ile olan etkileşimleri sadece sosyal hizmet müdahalesi ile çözüm bulunamayacak kadar zordur. Bu yüzden insan refahına katkıda bulunmak multidisipliner çalışma şeklini doğurmuştur. Bunun yanı sıra çocuk işçiliği alanında mücadele etmek mikro düzeyde aileyi ve çocuğu; mezzo düzeyde kurum ve kuruluşlar ile organizasyonları; makro düzeyde ise yasaları, toplumu ve sosyal çevreyi kullanmayı gerektirmektedir (Danış, 2005, s.353). Tüm birimlerin entegre şekilde çalışması çocuk işçiliğini sona erdirmek için elzemdir.

BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” şeklinde tanımlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Nitel yöntem sayesinde çocukların çalışma yaşamları çalıştıkları sektörler açısından anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Söz konusu çalışmada, çocuk işçilerin çalışma yaşamlarının belirlenmesi için en uygun yöntemin derinlemesine görüşme tekniği olduğu düşünülmüştür.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Manisa ilindeki çocuk işçiler oluşturmaktadır. Ancak çocukların genellikle enformel sektörlerde çalışması sebebiyle hedef kitlenin net sayısının bilinmemesi, tüm kitleye ulaşmanın olanaksızlığı ve araştırmanın derinlemesine görüşmeyi içeren nitel desende olması sebebiyle 40 çocuğa ulaşılmıştır.

Çalışma yaşamlarının tespiti amacı ile çocuk işçiler çalışma alanlarına göre sokakta, tarım, sanayi ve hizmet sektöründe çalışmasına göre kategorilendirilmiştir. Böylelikle hem grupların özgün iç dinamiklerinin belirlenmesi hem de gruplar arası farklılıklara ulaşılması hedeflenmiştir. Veriler bu dört grup üzerinden derlenmiş, örneklem büyüklüğü Manisa ilinde çalışan her gruptan yaşları 11 ile 17 arası 10’ar çocuk olmak üzere 40 çocuk olarak belirlenmiştir. Örneklem alınırken “Kartopu Örneklem Yöntemi” kullanılmıştır.

Kartopu örneklem yönteminde öncelik evrene hitap eden biri ile temasa geçmektir. Bulunan birinci kişi araştırmacıyı ikinci kişiye, ikinci kişi üçüncü kişiye götürecektir. Bu örneklem yönteminde kişiler silsile halinde bulunacak olup örneklem büyüklüğü tıpkı kartopu gibi büyümektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s.45). Örnek vermek gerekirse ODTÜ’nün ilk yıllarındaki felsefesine dair araştırma yapmak isteyen kişi ilk olarak ODTÜ’de emekliliği yaklaşmış ya da emekli olmuş bir öğretim üyesine ulaşarak ilk

örnekleme ulaşabilir. Listesi bu şekilde ilerleyerek kartopu gibi büyüyecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.112).

Çocuk işçiliği ile ilgili yapılan bu araştırmada sokakta çalışan, tarımda çalışan, hizmet sektöründe çalışan ve sanayide çalışan çocuklar kapsamında her gruptan öncelikle bir çocuk bulunmuştur. Ulaşılan her bir çocuk tarafımızı çalışan diğer arkadaşına sevk ederek örneklemimizi büyötmüştür. Örneklem bu noktada her gruptan 10 çocukla sınırlandırılmıştır.

Araştırma niteliksel bir araştırma olup, seçilen örneklem büyüklüğünün evrene genellemesi gibi bir kaygı taşımamaktadır.

2.3. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Araştırmada veriler yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Nitel araştırmada kullanılabilen bu formda, sorular önceden hazırlanmıştır. Ancak görüşmenin akışına göre yeni sorular ekleme imkânı bulunmaktadır. Bu araştırma formunda katılımcılara belirlenmiş seçenekler sunulmaz. Görüşmede katılımcıların vücut dili, yanıtları esnasındaki duraksamaları ve tonlamaları da dikkate alınmaktadır (Bonifas, 2015). Görüşme formunda, çocukların sosyo-demografik özellikleri, iş durumları, çalışma saatleri, çalışırken karşılaşılabileceği riskler, geleceğe ilişkin beklentiler ile işlerinden memnun olma durumları gibi çalışma yaşantısına dair sorular yer almıştır.

Çalışmanın nitel alan araştırması kapsamındaki veri toplama faaliyeti gözlem ve derinlemesine mülakat suretiyle gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda açık uçlu soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak katılımcıların görüşleri ses kaydı yapılarak ve not tutularak alınmıştır.

Araştırma sürecinde tarımda çalışan çocuklarla görüşme yapmak için köylere gidilmiş, köylerde kimi zaman çocukların yoğun olarak gittiği internet kafe önleri, parklar ve köy meydanlarında kimi zaman çocukların evlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Hizmet sektöründe çalışan çocuklarla görüşme yapmak için kuaför salonları, kafeler, market ve züccaciye dükkânları dolaşmış, çocuk işçiler ile bazen bulundukları iş yerlerinde bazen belirlenen yerlerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sokakta çalışan çocuklarla görüşme

yapmak için hurda ve çöp toplama işinin yoğun olarak yapıldığı mahalleler tercih edilmiştir. Sanayi sektöründe çalışan çocuklar ile görüşme yapmak için çocukların iş yerlerine gidilmişse de çocuklar iş yerlerinde “usta kızar” düşüncesinden dolayı görüşme yapmak istememiştir. Dolayısıyla sanayide çalışan çocuklarla iş saatleri dışında veya tatil günlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada “Kartopu Örnekleme” yönteminin tercih edilmesiyle ilk görüşmeciden sonraki görüşmecilere ulaşmak daha rahat olmuştur.

Araştırma kapsamında görüşme yapılmadan önce her bir katılımcıya araştırmanın nedeni, amacı ve önemi ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca yine katılımcılara araştırmaya katılım sağlamaları halinde kişisel bilgilerinin herhangi bir kurum veya şahısla hiçbir suretle paylaşılmayacağını bilgisi verilmiş olup ses kaydı alma hususunda izin istenmiştir. Görüşme yapılan çocuklardan 3’ü ses kaydına izin vermediği için yapılan görüşme not tutularak kaydedilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Nitel araştırmada veriler ayıklanıp, sınıflandırılıp sentezlendikten sonra veri analizine geçilmektedir. Veriler toplandıktan sonra ses kayıtları ve notlar araştırmacı tarafından çözümlenmiş ve her katılımcıya ayrı dosya açılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Alınan notlar ile ses kayıtlarının çözümlenmesi ve yapılan gözlemler ile görüşmeler deşifre edilmiştir. Gizlilik prensibi gereği çocukların gerçek isimleri yerine kod isimler kullanılmıştır.

Her çocuk için açılan dosyadaki anlatımlar araştırmanın amacı çerçevesinde yeniden derlenmiş ve sınıflandırılmıştır. İş tercihlerine göre gruplandırılan dört grup için, öncelikle gruplar ayrı ayrı değerlendirilmiş, sonra gruplar birbirleri ile karşılaştırılmıştır.

Betimsel analiz tekniği kullanılarak değerlendirilen veriler temalarına göre özetlenerek yorumlanmıştır. Araştırmada çocukların anlatımlarının çarpıcı bir şekilde yansıtılmak istenmesi sebebiyle sıklıkla doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Nitel yöntem ile yapılan bu araştırmada çocukların doğrudan anlatımlarına yer verildiği için çocukların kişisel bilgilerinin korunmasına büyük özen gösterilmiştir.

2.5 Araştırmanın Süresi, Sınırlılıkları ve Olanakları

- Bu araştırma Mayıs 2019 ile Mart 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.
- Bu araştırma sokakta çalışan 10 çocuk, tarımda çalışan 10 çocuk, hizmet sektöründe çalışan 10 çocuk ve sanayi sektöründe çalışan 10 çocuk ile sınırlıdır.
- Gerçekleştirilen araştırma, araştırmaya katılan çocukların verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.
- Bu araştırmada sokakta çalışan çocuklar çerçevesinde günün 24 saatini sokakta geçiren, aile bağları tamamen kopuk “sokağın çocukları” ele alınmamıştır. Sokakta çalışan çocuk kavramı ile günün belli bir saatini sokakta geçiren simit, mendil, su satan, çöp ve hurda toplayan gece evine dönen, ailesi ile görece bağları olan çocuklar ele alınmıştır.
- Araştırmaya mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan, sadece ücretsiz aile işçisi olarak çalışan ve hayvancılık yapan çocuklar dâhil edilmemiştir.
- Sanayi ve hizmet sektöründe görüşme yapılan çocuklara resmi çıraklık statüsü kapsamında çalışan çocuklar dâhil edilmemiştir.
- Yabancı uyruklu çocuk işçiler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

BÖLÜM 3: BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu kısmında, örnekleme dâhil olan çocuk işçiler ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgulara yer verilecektir. Araştırma kapsamında kullanılan görüşme formundan derlenen veriler 4 ana başlıkta toplanacaktır. Elde edilen veriler her başlık altında tarım, hizmet, sanayi ve sokakta çalışmaya göre ayrı ayrı incelenecektir.

3.1. Çocuk İşçilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu bölümde araştırmaya katılan çocuk işçilerin sosyo-demografik özellikleri incelenmeye çalışılmıştır.

3.1.1. Yaş ve Cinsiyete İlişkin Bilgiler

Araştırmaya katılan çocukların yaş ve cinsiyet durumu Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Görüşmeye Katılan Çocukların Yaş ve Cinsiyeti

Tarım	Katılımcı	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
	Yaş	13	14	14	14	11	12	15	13	14	14
	Cinsiyeti	E	K	E	K	E	E	E	E	E	K
Hizmet	Katılımcı	G11	G12	G13	G14	G15	G16	G17	G18	G19	G20
	Yaş	14	17	14	16	13	15	15	15	13	15
	Cinsiyet	E	E	E	K	K	K	K	E	K	K
Sanayi	Katılımcı	G21	G22	G23	G24	G25	G26	G27	G28	G29	G30
	Yaş	17	13	16	14	14	16	16	16	12	17
	Cinsiyet	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Sokak	Katılımcı	G31	G32	G33	G34	G35	G36	G37	G38	G39	G40
	Yaş	15	13	14	11	11	13	15	14	14	15

	Cinsiyet	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
--	-----------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Tablo 1’de görüldüğü üzere tarımda çalışan çocukların yaşı 11 ile 15 arasında yoğunlaşmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde çocukların küçük yaşlarda tarım ile tanıştığı açıkça anlaşılmaktadır. Yılmaz’ın (2017) yılında Giresun ilinde fındık tarlalarında çalışan çocuklarla ilgili toplam 104 çocuk (52 mevsimlik, 52 yerel) ile yaptığı araştırmada yerel tarım işçisi çocukların çalışma yaş ortalaması 12 olarak bulunmuştur. Bu kapsamda çocukların tarımda çalışma yaşı araştırma ile benzer yaş aralığındadır. Araştırmaya katılan tarımdaki 10 çocuktan 7’si erkek, 3’ü kızdır.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların yaşları 13 ile 17 arasında değişiklik göstermektedir. Araştırmaya katılan hizmet sektöründeki 10 çocuktan 6’sı kız, 4’ü erkektir. Hizmet sektörü kapsamında değerlendirilen işlerin görece daha kolay olması toplumsal cinsiyet bağlamı çerçevesinde kız çocuklarının bu işleri daha fazla tercih etmesini sağladığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan çocuklardan sanayi sektöründe çalışanların yaşları 12 ile 17 arasında değişmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen sanayide çalışan çocukların tamamı erkektir. Bu durum sanayi işlerinin toplum nezdinde erkeklerin yapabileceği iş olarak görülmesinden kaynaklandığı gibi yine toplumda var olan kız çocuklarının beden gücünün sanayi işlerinin ağırlığını kaldıramayacağı algısından ileri geldiği düşünülmektedir.

Sokakta çalışan çocukların yaş aralığı 11 ile 15 arasında değişmektedir. Sokakta çalışmanın riskli yanları göz önüne alındığında 11 yaşına kadar düşen sokak işçiliği çocuklar için korkunç sonuçlara yol açabilmektedir. Yeşil’in (2009, s.137) Malatya ilinde sokakta çalışan çocukların çalışma şartları üzerine yaptığı araştırmada; sokakta çalışan çocukların yaşlarının 10-15 arası yoğunlaştığı yönündeki tespiti, sonuçların bu araştırma ile benzer olduğunu göstermektedir. Tablo 1 incelendiğinde sokakta çalışan çocukların tamamının erkek olduğu görülmüştür. Sokakta çalışan çocuklar kapsamında yapılan araştırmaların genelinde sokakta çalışan nüfus içerisinde erkek çocukların sayısının kız çocuklarından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kız çocuklarına ilişkin kültürel yapılar ve toplumsal değerlerin etkisi ile açıklanabilmektedir. ILO/IPEC

tarafından Uluslararası Çocuk İşçiliğini Önleme Programı çerçevesinde ülkemizdeki üç metropolde (Diyarbakır, İstanbul, Adana) sokakta çalışan çocuklar üzerine yapılan çalışmada, erkek çocuk oranı %90,9, kız çocuk oranı da %9,1 olarak bulunmuştur (Akşit vd. 2001, s.36).

3.1.2. Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler

Araştırmaya katılan çocukların eğitim durumları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çocukların Eğitim Durumları

Sektör	Eğitim Durumu	Sayı
Tarım	Okula devam ediyor	6
	Okula devam etmiyor	4
Hizmet	Okula devam ediyor	1
	Okula devam etmiyor	9
Sanayi	Okula devam ediyor	3
	Okula devam etmiyor	7
Sokak	Okula devam ediyor	2
	Okula devam etmiyor	8

Tablo 2 incelendiğinde tarımda çalışan çocukların 6’sının okula devam ettiği, 4’ünün devam etmediği görülmüştür. Yılmaz’ın (2017) mevsimlik tarım işçisi ile yerel tarım işçisi çocuklar arasında yaptığı çalışmada; çalışan gezici fındık işçisi çocukların %30,7’sinin okul kaydının bulunmadığı, yerel çocuk işçilerde ise bu oranın %5,8 olduğu tespit edilmiştir. Gezici mevsimlik tarım işçisi çocukların %46,2’sinin ilkokul kaydı, %23,1’inin ortaöğretim kaydı olduğu; yerel tarım işçisi çocuklarda % 53,8’inin ilkokul, %40,4’ünün ortaokul kaydı olduğu tespit edilmiştir. Yılmaz’ın (2017) yaptığı araştırmada, yerel çocuk işçilerin okul kayıt oranlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Mevsimlik gezici tarım işçiliği bu araştırmanın kapsamı dışında olduğu için Yılmaz’ın (2017) araştırmasındaki yerel tarım işçisi çocukların okula devam durumu ile bu araştırmadan elde edilen verinin birbirini desteklediği sonucu çıkarılabilir.

Okula devam eden öğrenciler hafta sonları, okul çıkış saatlerinden sonra ya da hafta içi okulun olduğu günler için yoğunluğuna göre devamsızlık yaparak tarlaya gittiklerini ifade etmiştir. Çocukların hafta sonları veya okul çıkışlarında tarlaya gidiyor olması dinlenmeye fırsat bulamadıklarını göstermektedir. Bu durum çocukların hem bedensel gelişimlerini hem de ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Okula devam eden çocuklar hem okuyup hem çalıştıklarını şu cümleler ile ifade etmektedir:

“Şimdi ben hem öğrenciyim hem çiftçiyim biber domates üzüm ekıyoruz başkalarına gidiyoruz.” (G3, 14 yaş, erkek)

“Ara ara okula gitmiyorum. Mesela 5 gün gidiyoruz ya işte ben mesela cumartesi şey cumartesi pazar tarlaya gidiyorum. Bazen de işte mesela gitmiyorum. Öyle öyle hem tarlaya gidiyorum hem de okula.” (G5, 11 yaş, erkek)

“Okuldan eve geliyorum amcama yardım ediyorum. Tarlada damlamaları düzeltiyoruz, biberlerin arasını yapıyoruz. Mesela tatil günlerinde evde kalınca tarlaya gidiyorum.” (G1,13 yaş, erkek)

Tarımda çalışan çocuklardan okulu bıraktığını ifade eden çocukların bırakma nedenleri; ailesinin okula gitmesini istememesi, çalışmayı sevmesi ve ekonomik sebepler olarak ortaya çıkmıştır. Çocuklar okulu bırakma sebeplerini böyle açıklamıştır:

“7. sınıfa gidiyordum bıraktım. Ailem çalışmamı istedi ondan bırakmak zorunda kaldım. Okula gitmeyi çok isterim ama ablalarım da okumadı, çalışıyorlar benim de çalışmamı istediler.” (G10,14 yaş, kız)

“Lise 1’den terk ettim. Çalışmak daha güzel.” (G7,15 yaş, erkek)

“7’de bıraktım işte babam kıyafetlerimi alamadı. Köyden buraya taşındık okula kaydoldum, kıyafetlerimi alamadı babam ondan.” (G4, 14 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların eğitime devam edip etmedikleri incelendiğinde 9 katılımcının okulu bıraktığı, 1 katılımcının okula devam ettiği Tablo 2’den anlaşılmıştır.

Okulu bıraktığını beyan eden 9 katılımcıdan 4'ü 8.sınıfı bitirdikten sonra bıraktığını, 5'i ise daha erken okulu bıraktığını şu şekilde ifade etmiştir.

“Ben ortaokuldan bıraktım, 5'ten bıraktım.” (G11, 14 yaş, erkek)

“7. sınıfta terk ettim.” (G14, 16 yaş, kız)

“6. sınıfa kadar okudum.” (G18,15 yaş, erkek)

Hizmet sektöründeki katılımcılara okulu bırakma nedenleri sorulduğunda 9 katılımcıdan 6'sı sınıfta kaldığı için, 2'si okulu sevmediği için, 1'i ise maddi durumun elverişsizliği yüzünden okulu bıraktığını beyan etmiştir.

*“8. sınıfa kadar okudum. Okulda kaldıydım 2 sene. Babam da çıkarttırdı.”
(G13,14 yaş, erkek)*

*“Şöyle oldu ben 2 kez sınıfta kaldım. O yüzden 8'e gitmek istemedim.
Devamsızlıktan kaldım. Okuldan kaçıyorduk arkadaşlarla geziyorduk.”
(G14, 16 yaş, kız)*

*“8'e başlayacaktım orada bitti 7'ye kadar bitirdim yani. Maddi durumumuz
elvermediği için orada bitirmek zorunda kaldım.” (G20, 15 yaş, kız)*

*“Ben 8. sınıftan okulu terk ettim. Okula devam etmek istemiyorum. Çünkü
okulu sevmiyorum.” (G17,15 yaş, kız)*

Tablo 2'ye göre sanayi sektöründe çalışan çocuklardan 7'sinin okulu bıraktığı, 3'ünün okula devam ettiği görülmüştür. Okulu bırakan çocuklar okulu bırakma nedeni olarak okulu sevmediklerini ve devamsızlık dolayısıyla sınıfta kaldıkları için okulu terk ettiklerini şu şekilde beyan etmiştir:

*“8 sınıfta bıraktım okulu. Okulu sevmiyorum hem de çocukluk akli işte ondan
bıraktım. İyi gelmedi gelmiyordu okula gitmek. Böyle ya dışarıda gezmek
daha iyiydi.” (G23, 16 yaş, erkek)*

“Lise 1’e gitmiştim. Bir sene kaldım hem devamsızlıktan hem ders notlarım biraz düşüktü. İşte öyle hem bazen hastalanıyorum diye hem de öyle işte gitmedim. Bir de arkadaşlarla takılıyorduk işte ondan bıraktım. Zaten okulu ufakkenden beri sevmiyorum.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Lise 1’den bıraktım. Okumak istemedim ben de bıraktım. Okuldan hep kaçıyorduk. 1 ay okula gitmedim. Kaldım. Kalınca bıraktım.” (G30, 17 yaş, erkek)

Sanayide çalışan çocukların çoğunun 8.sınıfı bitirdikten sonra okulu bıraktıkları tespit edilmiştir. Bu durum Erbay’ın (2007) geçmişte küçük sanayi işletmelerinde çalışmış yetişkinler ile yaptığı araştırmada da desteklenmiştir. Erbay’ın (2007) araştırmasında görüşme yapılan 159 kişinin %86,8’inin ilköğretim mezunu olduğunu ortaya çıkmıştır. Söz konusu durum, sanayinin eğitimin alternatifi konumunda olduğu göstermektedir. Araştırma, katılımcıların okulu erken yaşta bırakarak iş yaşamına atıldıklarını ortaya koymuştur. Bu çerçevede sanayide çalışan çocukların kısa yoldan meslek edinmeyi uzun süreli eğitime tercih ettikleri yorumu yapılabilir.

Tablo 2’den sokakta çalışan çocukların eğitim durumları incelendiğinde 8 çocuğun okulu bıraktığı, 2 çocuğun okula devam ettiği görülmüştür. Yapılan görüşmelerde çocuklardan sadece biri 8. sınıfa kadar okuduğunu ve okulu orada bıraktığını ifade etmiştir. Diğer çocuklar okulu daha erken dönemde bırakmıştır. Okula gitmeyen çocuklardan 6’si devamsızlık sebebiyle kaldığını, 2’si maddi durumlarının yetersizliği sebebiyle okulu bıraktığını şu şekilde beyan etmiştir:

“7. sınıftan bıraktım. Kaçtık hep abla cahildik. Devamsızlık da vardı. Kaldım bir kere 6’da. Bir daha okudum 6’ya.” (G40, 15 yaş, erkek)

“7. sınıftan bıraktım. Ne bilim başarılı falan değildim derslerde. Devamsızlıkta vardı.” (G31, 15 yaş, erkek)

“5. sınıfta bıraktım. Devamsızlıktan kaldık hep. 100 gün devamsızlık vardı. 3 sene sınıfta kaldım. 2 sene okudum 5’i.” (G33, 14 yaş, erkek)

“Okula gitmiyorum. 6. sınıfta bıraktım okulu, 2 sene kaldım. Okula gitmemekten, devamsızlıktan, yaramazlıktan kaldım 2 sene. Okul bana göre değil zaten. Annem hasta çalışanımız getirenimiz yok. El arabası ile işe gidip geliyoruz.” (G37, 15 yaş, erkek)

Sokakta çalışma ile yapılan birçok araştırmada sokakta çalışan çocuklarının büyük çoğunluğunun eğitime devam ettiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak bu araştırmada okula devam etmeyen çocuk sayısı devam edenlerin 4 katıdır. Bu durum araştırmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuç sokakta çalışan çocukların yaşadığı yerin Roman Mahallesi olması dolayısıyla kültürel değerler ve yaşam biçimleri ile ilgilidir.

Roman mahallelerinin eğitim seviyesi ve okullaşma oranı çok düşük olduğu gibi eğitim ile ilişkisi en kopuk olan grupta bu gruptur. Roman çocuklarının okul devamsızlığı fazla, okulu terk etme oranı yüksek, okul başarısı düşüktür. Roman mahallelerinde okuyup meslek sahibi olan bir rol modele dahi çok nadir rastlanması, rol modelin olmaması bu durum üzerinde etkilidir. Çocukların bir önceki kuşaktan örnek alabilecekleri kimsenin olmaması mahalledeki eğitim seviyesinin düşüklüğünü devam ettirmekte ve okula devam etmeyen çocuklara bir yenisini daha eklemektedir (Akkan vd, 2011, s. 25-72).

Araştırmada sokakta çalışan çocukların hepsinin aynı okula gittiği ve okulu bırakan çocukların hepsinin aynı okulu terk ettiği gözlemlenmiştir. Çocukların ikamet ettikleri mahallede bulunan okula gitme zorunluluğunun olması bu durumun sonucunu oluşturmaktadır. Roman çocuklarının hepsinin aynı okula gitmesi ve bunun okulu bırakma üzerindeki etkisini katılımcılardan biri şu şekilde dile getirmiştir:

“Okuyamıyorum abla. Okulda canım sıkılıyor. Herkes bulaşıyor abla ya roman ya orası hepsi. Ben de romanım ama anlaşıyorum ben onlarla abla. Giderken mesela illaki omuz vuruyorlar, çelme atıyorlar. Müdüre söylesek bile müdür bir şey yapmıyor.” (G36, 13 yaş, erkek)

Katılımcının ifade ettiği sözler Roman mahallelerinde sürekli var olan şiddet ortamının okula yansımaları gözler önüne sermektedir. Ebeveynlerini rol model alan çocuklar yetişkinlerden gördüklerini okul ortamında arkadaşları üzerinde denemektedir. Bu durum

okulda var olan akran zorbalığının okula devam durumu üzerindeki etkisini gösterdiği gibi yaşam biçimi ve kültürel kodların eğitim hayatı üzerindeki olumsuz etkisini de açığa çıkarmaktadır.

Roman çocuklarının okula devam edememe sebeplerinden biri dışlanmadır ve dışlanma okul sıralarında Roman olmayan çocuklardan olan dışlanma ve okul idarecileri ile öğretmenlerden yana olan dışlanma şeklinde iki boyuttadır (Akkan, Deniz ve vd., 2011, s.65). Bu araştırmada okula gidenlerin hepsi Roman çocuklarından oluştuğu için Roman olmayan çocuklar tarafından dışlanma söz konusu değildir. Çocuklar genellikle kendi arkadaş çevrelerinin okulu bırakmalarından etkilendiği için, akran baskısından ve okulu terk etmeyi de içine alan kültürel kodlardan dolayı okula devam etmemişlerdir.

Araştırma bulgularının tümü incelendiğinde okula devamın en yüksek olduğu sektör tarım, en düşük olduğu sektör ise hizmet sektörü olarak ortaya çıkmıştır. Tüm sektörlerde çocuk işçilerin okulu bırakma sebebi olarak en çok öne sürdüğü gerekçe okulu sevmeme, bu sebeple yapılan devamsızlık ve sınıfta kalmadır. Bu durum çocuğun okula devamı noktasında eğitim sisteminde yapılacak iyileştirmelerin önemini göstermektedir. Katılımcıların dikkate değer bir bölümünün okul ile ciddi problemleri olduğu ve okula karşı olumsuz duygu besledikleri görülmektedir. Bu nedenle çocuklar eğitim hayatından uzaklaşmaktadır.

3.1.3. Kardeş Sayısı ve Kardeşlerinin Çalışma Durumları

Araştırmaya katılan çocukların kardeş sayısı Tablo 3'te, kardeşlerinin çalışma durumu ise Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Kardeş Sayıları

Tarım	Katılımcı	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
	Kardeş Sayısı	2	2	8	6	3	2	3	4	4	6
Hizmet	Katılımcı	G11	G12	G13	G14	G15	G16	G17	G18	G19	G20
	Kardeş Sayısı	4	4	3	4	2	6	6	4	6	2
Sanayi	Katılımcı	G21	G22	G23	G24	G25	G26	G27	G28	G29	G30
	Kardeş Sayısı	2	2	3	3	2	6	5	1	4	3
Sokak	Katılımcı	G31	G32	G33	G34	G35	G36	G37	G38	G39	G40
	Kardeş Sayısı	3	4	4	2	4	3	4	8	2	1

Tablo 4: Kardeşlerinin Çalışma Durumu

Sektör	Çalışma Durumları	Sayı
Tarım	Hem okuyor hem çalışıyor	8
	Okuyor	2
Hizmet	Hem okuyor hem çalışıyor	2
	Okuyor	3
	Çalışıyor	5
Sanayi	Okuyor	3
	Çalışıyor	7
Sokak	Okuyor	6
	Çalışıyor	4

Tablo 3 incelendiğinde tarımda çalışan çocukların 2 ile 8 kardeş arasında olduğu görülmüştür. Yapılan görüşmelerde 2 kardeş ve 3 kardeş olduklarını beyan eden katılımcılar evin en büyük çocuklarıdır. Katılımcıların 7'si 3 ve üzeri kardeş sayısının olduğunu beyan etmiştir. Tarımda çalışmayla ilgili yapılan diğer araştırmalarda da tarım sektöründe çalışan ailelerin çok çocuklu olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Benek ve Ökten'in (2011, s. 664) Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesinde tarım işçilerinin yaşam koşulları üzerine 523 kişi ile yaptığı araştırmada, katılımcıların %87'sinin 4-10 arası çocuk sahibi olduğunun ortaya çıkması bu sonucu destekler niteliktedir. Bu durum kırsal kesimde yaşayan ailelerin nüfusa verdiği değeri göstermektedir. Çünkü tarımda çalışmada nicelik çok önemlidir. Aile nüfusunun arttırılması aileye ekonomik destek sağlayacak bireylerin sayısının artacağı anlamına gelmektedir.

Tarımda çalışan aileler, okul çağında olmayan çocuklarını da kendileri ile birlikte tarlaya götürmektedir. Dolayısıyla çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren tarla ile tanışmaktadır. Çocuklardan biri bu durumu şöyle açıklamıştır:

“2 tane kardeşim var. İkisi de küçük. Biri okula gidiyor, bir tanesi evde kalıyor. Annemler tarlaya gittiğinde onu da götürüyor. Annemgilin yanında duruyor. Ufak yani 4 yaşında, diğeri de 7 yaşında.” (G5, 11 yaşında, erkek)

Tarımda çalışan çocuklara çalışan kardeşleri olup olmadığı sorulduğunda 8 katılımcı kardeşlerinin hem çalıştığını hem okuduğunu, 2 katılımcı ise kardeşlerinin yaşının küçük olmasından dolayı çalışmadığını belirtmiştir.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların kardeş sayıları incelendiğinde 2 ile 6 kardeş arasında oldukları tespit edilmiştir. Tablo 4'de belirtildiği üzere katılımcıların 7'si çalışan kardeşleri olduğunu, 3'ü çalışan kardeşi olmadığını beyan etmiştir.

Sanayi sektöründe çalışan çocukların kardeş sayıları 1 ile 6 kardeş arasındadır. Sanayide çalışan çocuklardan 7 çocuk kardeşinin çalıştığını, 3 çocuk okuduğunu beyan etmiştir.

Sokakta çalışan çocukların ise 1 ile 8 kardeş arasında olduğu gözlenmiştir. 8 katılımcının 6'sı ailelerinin ilk çocukları olduğunu ve kardeşlerinin çalışmadığını ifade etmiştir. Tablo

4'te gösterildiği üzere sokakta çalışan çocuklardan 4 tanesinin kardeşinin çalıştığı, 6'sının kardeşinin okuduğu anlaşılmıştır.

Tüm sektörler değerlendirildiğinde görüşmeye katılan çocukların kardeş sayılarının genellikle 3'ün üzerinde olduğu görülmüştür. Kardeş sayısının fazla olması, aileye giren toplam gelirin kişi başına düşen miktarını azalttığı için diğer kardeşlerin çalışma yaşamı içerisine girmesinde etkili olmaktadır.

Çocukların büyük çoğunluğu kardeşlerinin çalıştığını ifade etmiştir. Bu durum çocukların çalışmasının aile için doğal bir döngü ve kültür olduğunu gösterdiği gibi yoksullukla mücadelede tüm aile fertlerinin etkin rol oynama zorunluluğunu da gözler önüne sermektedir.

3.1.4. Ebeveynlerin Eğitim Durumu, İş Durumu ve Kazançları

Ebeveynlerin eğitim durumu çocuk yetiştirme sorumlulukları konusundaki algılarını ve bilinçlerini etkilemektedir. Dolayısıyla ebeveynlerin eğitim durumu çocukların çalışma yaşamı içerisinde bulunmasında önemli rol oynamaktadır. Çocukların çalışma yaşamı içerisine itilmesinin diğer önemli bir sebebini ebeveynlerin işi ve kazanç durumu oluşturmaktadır. Ebeveynlerin çalışma yaşamının içerisinde olmaması veya düşük gelirli işlerde çalışıyor olması çocukların iş hayatına girişini kolaylaştırmaktadır.

Araştırmaya katılan tarımda çalışan çocukların ebeveynlerinin eğitim durumu incelendiğinde annelerden 6'sının ve babalardan 3'ünün okuryazar olmadığı göze çarpmıştır. Ebeveynlerin eğitim seviyesinin genel olarak düşük olduğu, en yüksek eğitim seviyesinin ilköğretim mezuniyeti olduğu görülmüştür.

Tarımda çalışan katılımcıların tamamı ebeveynlerinin tarım işleri ile ilgilendiğini belirtmiştir. Bu durum çocukların neden tarlalarda olduğunu da açıklamaktadır. Tarım işinde ailecek çalışma şekli tercih edildiği için çalışabilecek durumda olan her aile üyesi tarlada işin bir ucundan tutmaktadır. Bu durumun normal kabul edilmesi tarımdaki çocuk işçiliğinin kamufle edilmesine neden olmaktadır.

Tarımdaki çocuklara ailenin aylık gelir durumu sorulduğunda katılımcıların hiçbiri aylık net bir kazançtan bahsetmemiştir. Yapılan görüşmelerde tarım işinden elde edilen gelirin

sezonluk olduğu, hasat zamanı ellerine toptan para geçtiği, yıllık gelirlerinin ettikleri mahsulün o yılki değeri kadar olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuklar ailelerinin gelirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“İşte zeytin ne kadar verirse kaç ton vermesine bağlı. O yüzden belli olmuyor ki. Mesela bir sezonda 10 ton verdiyse 30- 40 milyar oluyor işte. Ama bazı yıllar zeytin çok az oluyor. Bir yıl öyle diğey yıl bol. Mesela bu yıl zeytin yok o yüzden kazanç az.” (G7,15 yaş, erkek)

“Biz tütün ekıyoruz abla. 2 ton tütün 40-45 milyar oluyor. Yıllık işte, bizde aylık ne gezer.” (G8,13 yaş, erkek)

Tarımda çalışan tüm çocukların ailelerinin az da olsa belli bir toprakları olduğu görülmüştür. Tarım arazisi az olan aileler kendi tarlalarındaki işleri bittikten sonra çocukları ile birlikte yevmiyeli olarak başka kişilerin mülkiyetindeki tarlalarda çalışmaktadır. Araştırmaya katılan çocukların hepsi kendi tarlası haricinde başkasının mülkiyetindeki tarlalarda da çalıştığını ifade etmiştir. Çocuklar durumlarını şöyle anlatmıştır:

“Tarlada çalışıyorlar onlarda. (Ailesini kastediyor) Zeytin var bizim. Ben bizim iş olunca orda çalışıyorum. Olmayınca yevmiyeli başkalarına gidiyorum işte.” (G7,15 yaş, erkek)

“Hem tütün ekıyoruz hem de başkalarına gidiyoruz. Şimdi bizim bitti ya tütün durmak yok. Diğerlerine gidiyoruz yevmiyeyle.” (G8,13 yaş, erkek)

“Tarla tütün işi yapıyorlar işte. Yılda bir defa tütünü biz hasat ediyoruz ya 2 ay sürüyor. 40 milyar oluyor ama ondan sonraki aylarda tabii tütün bir daha olmuyor. Yani işte 40 milyar bir yılda kazanıyorsun aya böldüğümüzde 2000 liraya falan geliyor işte.” (G9, 14 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların ebeveynleri incelendiğinde annelerden 5’inin okuryazar olmadığı, babalarının genellikle ilkokul mezunu olduğu ortaya çıkmıştır. Hizmet sektöründe çalışan çocukların ailelerinin eğitim seviyesinin düşük olduğu, en yüksek eğitim seviyesinin ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların bakımından sorumlu olan kimselerin iş durumları değerlendirildiğinde annelerin büyük çoğunluğunun ev hanımı olduğu, çalışan annelerin ev temizliği, balon satma gibi gündelik işlerde çalıştığı tespit edilmiştir. Katılımcıların babalarının ise birbirlerinden farklı işler yaptığı, esnaf, kaynak, tesisat, operatör, inşaat, fırın, fabrika gibi işlerde çalıştığı ortaya çıkmıştır. Çocuklar ebeveynlerinin işlerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Babam fabrikada şu an. Mesleği var kaynak. Annem ev temizliğine gidiyor çıktıkça.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Annem ev hanımı, babam tesisatçı.” (G15, 13 yaş, kız)

“Annem ev hanımı. Babam da fırıncı, usta yani.” (G20, 15 yaş, kız)

Hizmet sektöründeki çocukların gelir getirici işte çalışan ebeveynlerinin büyük çoğunluğunun asgari ücretle çalıştığı ortaya çıkmıştır. Çocuklar ailelerinin kazançlarını şöyle ifade etmiştir:

“Annem 100 lira. Onu da ayda bir değildir. 15’te 1 bazen iş olursa, temizlik çıkarsa. Babam aylık gelir vallahi asgari ücret ne kadardı işte asgari ücret kazanıyor.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Babam fabrikada, aylık işte asgari ücret kadar geliri var iş olursa. Annem ev hanımı.” (G17, 15 yaş, kız)

Sanayi sektöründe çalışan çocukların ebeveynlerinin eğitim durumu değerlendirildiğinde anne ve babalarının büyük çoğunluğunun ortaokul mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcıların ebeveynlerinden en yüksek eğitim seviyesi lise terktir. Ebeveynlerin eğitim seviyeleri genel olarak düşüktür.

Sanayi sektöründe çalışan çocukların ebeveynleri fabrika, tekstil, inşaat, yağ alım satımı gibi işlerde çalışmaktadır. Meslek grupları arasında bir benzerlik tespit edilememiştir. Fabrika ve tekstil dışında çalışan ebeveynlerin aylık net bir kazançları bulunmamaktadır.

“Babam graniserde çalışıyor. Annemde tekstilde. İkisi de asgari ücretli.”
(G22, 13 yaş, erkek)

“Babam şu an yağ alıp satıyor. Annem güres diye yumurta fabrikası var orda çalışıyor. Annem asgari ücret 2’li bir şey. Babamın belli olmuyor.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Babam garsonluk yapıyor günlük 50-60 lira kazanıyor. Annem ev hanımı.”
(G25, 14 yaş, erkek)

Sanayi sektöründeki çocukların annelerinin büyük çoğunluğunun ev hanımı olduğu, katılımcılardan bir çocuğun annesinin tekstil fabrikasında işçi olarak çalıştığı, bir çocuğun annesinin ise esnaf olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç Sarıöz’ün (2001) çalışan çocuklar ile yaptığı araştırma ile benzer sonuçlar göstermektedir. Söz konusu araştırmada, sanayide çalışan çocukların annelerinin %97,78’inin ev hanımı olduğu, %1,66’sının düz işçi olduğu, %0.56’sının ise esnaf olarak çalıştığı sonuçları bulunmuştur.

Sokakta çalışan çocukların ebeveynlerinin eğitim seviyeleri incelendiğinde çocuklardan 8’inin annesinin, 4’ünün ise babasının okuryazar olmadığı tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çocukların ebeveynlerinden en yüksek eğitim seviyesine sahip olanın ilkokul mezunu olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sokakta çalışan çocukların ailelerinin eğitim seviyesinin çok düşük olduğu söylenebilir. Karatay’ın (2000) İstanbul’da sokakta çalışan çocuklar ile yaptığı araştırmada çocukların ebeveynlerinin eğitim seviyeleri düşük olduğu, annelerinin %72’si babalarının %14’ünün okuryazar olmadığı çıkmıştır. Dolayısıyla bu araştırma söz konusu araştırma ile paralellik göstermektedir. Bu araştırmada sokakta çalışan çocukların Roman vatandaşı olması dolayısıyla Menemen Kazımpaşa romanları ile yapılan bir diğer araştırmada romanların %30’unun okuma yazma bilmediği, %17,1’inin ilkokul eğitimini yarıda bıraktığı, yükseköğretime devam edenin ise bulunmadığının ortaya çıkması bu araştırma ile benzerdir (Kolukırmık, 2006).

Sokakta çalışan çocuklardan 7’si ebeveynlerden birinin veya her ikisinin hurdacılık yaptığını, diğer 3’ü ise ebeveynlerinin garsonluk gibi gündelik işlerle ilgilendiğini beyan etmiştir. Dolayısıyla bu araştırma sokakta çalışan çocukların ebeveynlerinin büyük bir kısmının katı atık toplayıcılığı yaptığını ortaya koymuştur. Çocuklardan elde edilen

bilgiler ışığında ebeveynlerinin genellikle düzenli bir geliri olmayan işlerde, enformel sektörde, iş güvenceleri olmadan çalıştığı, dolayısıyla aylık düzenli net bir kazançları olmadığı anlaşılmıştır. Sokakta çalışan çocuklar ebeveynlerinin yaptığı işleri ve kazançlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Babam hurdacılık yapıyor, annem ev hanımı. Bulduğuna göre değişiyor abla. (Kazancından bahsediyor). Ortalama günlük 80-90 kazanıyor işte.”
(G38, 14 yaş, erkek)

“Hurdacılık yapıyor babam. 70-80 kazanıyor günlük.” (G40, 15 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında çocukların çalıştığı tüm sektörlerdeki ebeveynlerin eğitim durumu değerlendirildiğinde annelerin eğitim seviyesinin babalardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ülkemizdeki eğitim sisteminde cinsiyetler arasında eşitlik olmadığını göstermektedir. Eğitimde yapılan reformlar, kampanyalar ile söz konusu durumda değişiklik yapılması istenmesine rağmen henüz yeterli seviyeye ulaşamadığı araştırma sonuçlarından görülmektedir.

Tüm sektörler bazında incelendiğinde çalışan çocukların ebeveynlerinden birinin bile lise mezunu olmaması ebeveynlerin eğitim seviyelerinin ülke ortalamasının altında kaldığını göstermektedir. Eğitim seviyeleri birbirine yakın kişilerin genellikle birbirleri ile evlenmesi ve çocuklarının eğitim seviyelerinin de ebeveynler ile benzeşiyor olması gerçeği çocuk işçiler için bu durumun kısır döngüye girmesine neden olmaktadır.

Sektörler arası ebeveynlerin iş durumu incelendiğinde hizmet ve sanayi sektöründe çalışan çocuklar ile ebeveynlerinin iş durumu arasında bir benzerlik bulunamamıştır. Ancak tarımda çalışan çocukların ebeveynlerinin de tarımda çalıştığı, sokakta çalışan çocuklarının ebeveynlerinin de çok büyük bir çoğunluğunun sokakta çalıştığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum ebeveynlerin iş durumunun çocukların faaliyet gösterdikleri alan üzerindeki etkisini göstermektedir. Ailelerinin yaptığı işi gören çocuklar kendilerine yapacakları iş olarak aynı işi seçmektedir. Anne ve babasının yaptığı işi model alarak devam ettiren çocuklar iş tercihleri ile yoksulluğun nasıl bir döngüde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Çocukların çalıştığı tüm sektörler için ailelerin toplam geliri incelendiğinde çocuk işçilerin ailelerinin aylık gelirlerinin yüksek olmadığı, düşük ve orta sosyo- ekonomik düzeyde oldukları saptanmıştır. Belirtilen sonuç İlik ve arkadaşlarının (1994) araştırma sonuçları ile paralellik göstermiştir. Çocuğun aileye katkısı ailede çalışan birey sayısına göre farklılık arz etmektedir. Ailede çalışan kişi sayısı arttıkça çocuğun ailenin gelir düzeyine katkısı azaldığı gibi ailede çalışan bireyin olmadığı durumlarda evin geçimini sağlama yükümlülüğü çocuğun omuzlarına binmektedir. Çocuğun aileyi geçindirmek gibi zor bir yükün altına girmesi fiziki ve psikolojik olarak yaş dilimine uygun olmayan bir role bürünmesine neden olmaktadır. Bu durum ise çocuğun kişiliğini, hayata bakışını değiştirmektedir.

Araştırma kapsamında sektör fark etmeksizin çocuk işçilerin aile durumları ile ilgili genel değerlendirme yapıldığında; ailelerinin eğitim seviyesinin düşük olduğu, annenin eğitim düzeyinin babadan daha düşük olduğu, evde tek ebeveynin çalıştığı (baba) ve vasıfsız işlerde çalıştığı, düzenli gelirleri olmadığı, düzenli geliri olanların asgari ücret endeksli geliri olduğu tespit edilmiştir.

3.1.5. Yaşadıkları Yer ve Göç Deneyimleri

Tarımda çalışan çocuklardan 7'si Ozanca Mahallesinde oturmaktadır. Ozanca mahallesi Manisa'nın Gölarmara ilçesine bağlı tarımla geçinen bir köydür. Köy halkı Doğu Bölgelerinden çeşitli sebeplerle göç ederek gelen Kürt vatandaşlardan oluşmaktadır. Köy halkının göç deneyimi genellikle ebeveynlerin veya büyükanne/büyükbabaların öyküsüdür. Dolayısıyla çocukların göç deneyimi çok fazla bulunmamaktadır. Tarımda çalışan çocuklar ebeveynlerinin Doğu illerinden göç ettiğini şu şekilde beyan etmiştir:

“Babamlar eskiden Kars'tan gelmişler, ben burada doğdum.”(G3, 14 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe ve sanayi sektöründe çalışan çocukların ikamet ettikleri yerler arasında bir benzerlik saptanmamıştır. Ayrıca bu sektörlerde çalışan çocukların çoğunda göç deneyimi bulunmamaktadır.

Sokakta çalışan çocukların 7'sinin Hacı İshak Mahallesinde oturduğu tespit edilmiştir. Akhisar ilçesine bağlı Hacı İshak Mahallesi Roman vatandaşların yoğun olarak ikamet ettikleri yerdir. Kolukırık (2013) "Romanlar ve Akraba Gruplar Taslak Eylem Planı" kapsamında Roman mahallelerini; eğitim seviyeleri düşük, yoksulluk temelli, sosyal sistemler ve kentle iletişimi sınırlı, işsizliğin yüksek ve okuryazarlık oranının düşük, kent güvenliği için risk teşkil edip kent ile bütünleşemeyen, kentin "varoş" bölgelerinde olan, toplumla pasif bir çatışma yaşayan, sürekli bir şiddet ortamının olduğu, gelecek kaygısının çok fazla hissedilmediği, günlük ve geçici işlerin yapıldığı yapı olarak tasvir etmiştir. Araştırma kapsamında sokakta çalışan çocukların ikamet ettikleri yer Kolukırık'ın (2013) tasvir ettiği gibidir. Ayrıca sokakta çalışan çocukların herhangi bir göç deneyimi olmadığı tespit edilmiştir.

İkamet edilen yerlerin insanların davranış ve yaşayış tarzları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada kırsal bölgede yaşayan çocukların tarım sektöründe çalıştığı görüldüğü gibi Hacı İshak Mahallesinde yaşayanların sokakta çalıştığı ortaya çıkmıştır.

Araştırma kapsamında tüm sektörler değerlendirildiğinde tarım sektöründe çalışan çocuk işçilerin ailelerinin büyük çoğunluğunun göç deneyimi olduğu ve Doğu illerinden göç ettikleri ortaya çıkmıştır. Diğer sektörlerdeki çocuk işçilerin göç öyküsü bulunmamaktadır.

3.2. Katılımcıların İş Durumları

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların çalıştıkları işler, çalışmaya başlama yaşları, çalıştıkları işi tercih etme nedenleri, işe girme süreçleri, çalışıyor olmalarına ailelerinin tepkileri, çalışma saatleri ve sonrasını nasıl değerlendirdikleri, kazanç durumları, çalışmak istediği işin ne olduğu, işinden memnuniyet durumu ve geleceğe ilişkin beklentilerinin neler olduğu irdelenmiştir.

3.2.1. Çalıştıkları İş

Araştırma kapsamında görüşülen çocukların çalıştıkları işler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Çocukların Çalıştıkları İşler

Sektör	Çalıştıkları İş	Sayı
Tarım	Sebze/meyve toplama, çapalama, taşıma	10
Hizmet	Kuaför	4
	Satış Danışmanı	4
	Garson	2
Sanayi	Araba tamircisi	3
	İş makinesi tamircisi	1
	Elektrikçi	3
	Marangoz	1
	Tesisatçı	1
	Camcı	1
Sokak	Hurda/Çöp toplayıcılığı	8
	Su satıcılığı	2

Tarımda çalışan çocuklar meyve, sebze toplama, çapalama, taşıma gibi işlerde çalıştığını şu şekilde ifade etmiştir.

“Hep tarlaya gittim. Çapaya işte, üzüm zamanı sepetçilik yaptım.” (G7,15 yaş, erkek)

“Tarlaya gidiyorum ben, tütün işine. Bir de parti işi var üzüm. Üzüm kesme grup olarak gitmeye biz parti işi diyoruz.” (G10,14 yaş, kız)

Çocuk işçilerin hem kendi tarım arazilerinde hem de yevmiyeli olarak başkalarının mülkiyetindeki tarım arazilerinde çalıştığı yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Tarımda çalışan çocuk işçilerin yaptıkları işler mevsim bazlı olarak değişmektedir. Çocukların zeytin, üzüm, tütün, biber, domates, pamuk gibi Manisa ilinde yaygın olarak tarımı yapılan ürünlerden hangi ürünün sezonu açıldıysa o ürün ile ilgili çapa, toplama,

taşıma, kesme gibi işleri yaptığı tespit edilmiştir. Tarımda çalışan çocuklardan biri gittiği üzüm tarlasında yaptığı işi şu şekilde anlatmaktadır:

“Üzümde makası alıyorum. Sepeti altına koyuyorum (ağacın altına). Onun üstünden üzümü kökünden kesiyoruz. Sepete atıyoruz.” (G2, 13 yaş, kız)

Tablo 5’te gösterildiği üzere hizmet sektöründe çalışan çocuklardan 4’ü kuaförlük, 4’ü esnaf yanında satış danışmanı olarak, 2’si ise garson olarak çalışmaktadır. Kuaförde çalışan çocuklar yasal çıraklık statüsü içerisinde çalışmadığını ifade etmiştir. Katılımcılar yaptıkları işleri şu şekilde açıklamıştır:

“Kuaförde çalışıyorum ben şimdi. Bazı kişilerin saçlarını yıkıyoruz, boyuyoruz, kesiyoruz, gelin topuzu falan yapıyorum. Ben yani türlü türlü şeyler yapıyorum.” (G19, 13 yaş, kız)

“Çıktım okuldan işe girdim kuaföre. Orda çalıştım hep devam ediyorum işte.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Kahvede çalışıyorum. Garsonluk yapıyorum.” (G12, 17 yaş, erkek)

“Çeyizci dükkânı. Çeyizlik eşyalar satıyoruz işte.” (G17, 15 yaş, kız)

Sanayi sektöründe çalışan çocukların yaptıkları işler Tablo 5’te gösterilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde çocukların çeşitli işler yaptığı görülmektedir. Bu işler araba tamirciliği, iş makinesi tamirciliği, elektrik, marangoz, tesisat ve camcılıktır. Belirtilen işlerde çalışan çocukların hepsi küçük çaplı işletmelerde çalışmaktadır. Yapılan yasal düzenlemeler ile büyük işletmelerdeki denetimin sık ve düzenli olması, küçük işletmelerde bu durumun çok fazla uygulanmaması çocuk işçilerin büyük işletmelerden ziyade küçük işletmelerde görülmesine neden olmaktadır. Genellikle ilkel üretim araçlarıyla çalışan küçük işletme sahiplerinin ülkemizdeki şirketlerin büyük çoğunluğunu kapsadığı göz önüne alındığında bu yerlerde yapılacak düzenli denetimin çocuk işçiliği konusunda önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen çocuklardan hiçbiri yasal çıraklık statüsü içerisinde çalışmamaktadır. Çocuklar yaptıkları işleri şu şekilde açıklamıştır:

“Araba tamiri yapıyorum.” (G26, 16 yaş, erkek)

“Marangozcuda çalışıyorum.” (G25, 14 yaş, erkek)

“Pimapen işi yapıyoruz, kapı pencere yapıyoruz, takıyoruz. Sineklikli kapı yapıyoruz, tülünü ben yapıyorum. Üstüne geriyorum fitili takıyorum.” (G22, 13 yaş, erkek)

“Motor bakımında çalışıyorum.” (G24, 14 yaş, erkek)

“Motor yapıyoruz işte kepçe, dozer tamir ediyoruz.” (G21, 17 yaş, erkek)

Altuntaş (2003, s.63), sokakta çalışan çocukların katı atık toplayıcılığı, ayakkabı boyacılığı, gazete, incik boncuk, dini kitap, peçete, su, mendil satıcılığı gibi işleri yaptığını belirtmiştir. Bu araştırma kapsamında Tablo 5 incelendiğinde sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğunun çöp ve hurda toplayıcılığı yaptığı, 2 kişinin ise su satıcılığı yaptığı tespit edilmiştir. Çocuklar yaptıkları işlerden şu şekilde söz etmiştir:

“Pamuk şeker sattım. Annem helva yapıyor, onlardan satıyorum. Yuvarlak tatlı satıyorum 2 TL, su satıyorum.” (G34, 11 yaş, erkek)

“Abla hani bu Akhisar çöplükleri oluyor ya çöpler oluyor. Hani ablalar kattakiler ara sıra pamuk atıyorlar ya çöplerin yanına. Onları alıyoruz. Mikrofonla bağıryoruz sokaklarda. Oradan çıkanlardan alıyoruz.” (G36, 13 yaş, erkek)

“Hurdacılık yapıyoruz işte abla.” (G38, 14 yaş, erkek)

Hurda ve çöp toplayan çocuklara girdikleri sokaklarda kendilerine ait çöp konteynerleri olup olmadığı sorulduğunda katılımcılar;

“Mesela bir sokağa girdim başkası da girer. Nasip abla bu işler. Şimdi ben giriyorsam buraya başkası da girer. O girer, ben girerim. Ona vermez, bana verir (hurdadan bahsediyor) belli olmaz yani. Çöplerde de ona çıkar bana çıkmaz bana çıkar ona çıkmaz nasip yani. Burası benim yok yani.” (G36, 13 yaş, erkek)

“Kaç tane çöp var herkes kendi nasibine gidiyor. İstedığımız çöpe giriyoruz.”
(G33, 14 yaş, erkek).

şeklinde cevaplar vererek kendilerine ait belirli bir mahalle, bölge ya da çöp konteynerleri olmadığına ve rastgele dolaştıklarına vurgu yapmıştır.

Katılımcılardan biri sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğunun yaptığı hurda toplama işinin toplama sonrasındaki faslını şöyle açıklamıştır:

“Sonra onları büyük hurdacıya satıyoruz. Plastik pet onları hurdacıya satıyoruz işte. Tüm Akhisar ona satıyor zaten. Akhisar’ın en zengin adamı o. Canerler, sanayide.” (G33, 14 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında sokakta çalışan çocukların yaptığı hurda toplama ve su satma işinin herhangi bir nitelik gerektirmediği görülmüştür. Bu durumu Atauz, (1990, s.15) sokakta çalışan çocukların yaptıkları işler arasında birtakım benzerlikler olduğu şeklinde yorumlamıştır. Bu benzerlikler; yapılan işlerin sermayesiz veya az sermayeli olması, özel bir yetenek veya beceri gerektirmeden yoğun çaba harcanmadan yapılması, herhangi bir süreklilik gerektirmemesi, örgütsüz olmasıdır.

3.2.2. Çalışmaya Başlama Yaşı

Tarımda çalışan çocuklara çalışmaya başlama yaşları sorulduğunda şu şekilde cevap vermişlerdir:

“7 yaşından beri tarlada çalışıyorum.” (G5,11, erkek)

“Ya zaten biz hep tarladaydık ki. Yani küçüklüğümünden beri çalışıyorum. Okulu bırakınca zaten her gün nerdeyse gidiyorum tarlaya.” (G7,15 yaş, erkek)

“6 yaşından beri çalışıyorum.” (G8,13 yaş, erkek)

Görüldüğü üzere çocukların tarımda çalışmaya başlama yaşı büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu 6-7 yaş gibi çok küçük yaşlardır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların tarımda çalışmaya başlama yaşının 6 ile 12 yaş arasında değiştiği tespit edilmiştir. *“Ya zaten biz*

hep tarladaydık ki.” (G7,15 yaş, erkek) sözleri çocukların çok küçük yaşlardan itibaren tarlalarda olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Araştırma kapsamındaki bulgulardan biri olan tarımda çalışan çocukların ebeveynlerinin de tarımda çalışması sonucu, çocukların doğumlarından itibaren tarlalarla tanıştığının göstergesidir. Çocuklar çok küçük yaşlarda çalışmıyor olsalar dahi çocuğu bırakacak kimse olmaması gibi sebeplerden dolayı ebeveynleri eşliğinde tarlaya getirilmiştir. Çocukların tarlalarda sadece bulunma durumu, fiziksel becerileri geliştikçe tarlalarda çalışma duruma dönüşmüştür.

Çocukların tarımda çalışma yaşı 6 yaşına kadar inmektedir. Aslında bu çocuklar çok daha küçük yaşlardan itibaren aileleriyle birlikte tarlalarda bulunmaktadır. Ancak tarlalarda yaptıkları edimin iş olarak görülmesi yaş dilimini büyütmektedir. Çocukların tarlada motor sürecekle, ekime, biçime veya hasata yardım edecek pozisyona gelme durumunu, çalışmaya başlama yaşı olarak ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Söz konusu işleri yapabilecek konuma gelmeden önce de bu çocukların tarlada olması, tarlada olmaktan kaynaklanan yılan, akrep vb. tehlikeli hayvan sokması ve güneş çarpması gibi birçok risk faktörüyle çocuğu karşı karşıya getirmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen hizmet sektöründeki çocuk işçilerin 9 ile 14 yaşları arasında çalışmaya başladığı tespit edilmiştir. Çocuklar çalışmaya başlama yaşını şöyle ifade etmiştir:

“Okulu bırakıp başladım, 12 yaşından beri.” (G32, 13 yaş, erkek)

“2015'den beri kahvecide çalışıyorum, 9 yaşından beri yani.” (G13, 14 yaş, erkek)

“14 yaşından beri çalışıyorum.” (G17, 15 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların yaptıkları işler ile çalışmaya başlama yaşları arasında ilişki tespit edilememiştir.

Sanayide çalışan çocuklar ile yapılan görüşmelerde çalışmaya başlama yaşlarının 11 ile 14 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir. Yaş grupları arasında çalışmaya başlama yaşının en çok 12 yaş ve 14 yaş olduğu anlaşılmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

(ÇSGB) tarafından ILO/IPEC projesi çerçevesinde 2001 yılında yapılan araştırmada, sanayide çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşı %38’lik oran ile 12-13 arasında yoğunlaştığı sonucu, bu araştırma ile paralellik göstermektedir.

Sanayi sektöründe her gün düzenli çalışan katılımcılar okulu bıraktıktan sonra işe başladığını şu şekilde beyan etmiştir:

“Okulu bıraktığımdan beri çalışıyorum abla.” (G26, 16 yaş, erkek)

“2 yıldır çalışıyorum, 14 yaş. Okulu bıraktım, girdim.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Lise 1’de bıraktım. Sanayiye girdim.” (G21, 17 yaş, erkek)

Bu durum okullaşmanın işçi olma önündeki tampon görevini açık şekilde göstermektedir.

Sokakta çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşı incelendiğinde 7 ile 13 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu durum çocukların sokağa çıkma yaşının çok küçük yaşlardan itibaren olduğunu göstermektedir. Sokakta çalışan çocuklar çalışmaya başlama yaşlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“7- 8 yaşından beri yapıyorum hurdayı.” (G40, 15 yaş, erkek)

“9 yaşımdan beri.” (G36, 13 yaş, erkek)

“12 -13 yaşımdan beri gidiyorum hurdaya işte.” (G38, 14 yaş, erkek)

Yeşil (2009) tarafından yapılan araştırma sokakta çalışma yaşının 5-6’lara kadar düştüğüne işaret etmektedir. Söz konusu araştırmada sokakta çalışma yaşı 5-6 yaş ile 13-14 yaş arasında bulunmuştur. Bir diğer araştırma Diyarbakır’da sokakta çalışan çocuklar ile ilgilidir. Belirtilen araştırma çocukların %78,4’ünün ilkokul çağında çalışmaya başladığını ortaya koymuştur (Atauz, 1997, s.22). Dolayısıyla söz konusu araştırma sonuçları ile bu araştırma sonucu paralellik göstermektedir.

Araştırma kapsamında tüm sektörlerin çalışmaya başlama yaşları değerlendirildiğinde çalışma yaşamına en erken giren çocuklar tarım ve sokakta çalışan çocuklardır. Sokakta ve tarımda çalışan çocuk işçilerin genellikle aileleri ile birlikte çalışıyor olması bu

kapsamda anlamlıdır. Çocuklar ebeveynlerinin gözetimi altında olduklarında daha küçük yaşlarda çalışmaya başlamaktadır.

3.2.3. Çalıştığı İşi Tercih Etme Nedeni

Yapılan birçok araştırma çocukların ekonomik sebeplerden dolayı çalışma yaşamının içerisine dâhil olduğunu belirtmektedir. Ancak çocukların çalışma yaşamına girme sebeplerinden ziyade çalıştıkları işi tercih etme nedeni ile ilgili pek fazla araştırma bulunmamaktadır. Bu araştırma ile çocukların iş seçme tercihlerinin neler olduğu irdelenmeye ve sektör bazlı iş seçme nedenleri arasındaki bağın nasıl olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 6: Çocukların Çalıştığı İşi Tercih Etme Nedenleri

Sektör	İşi Tercih Nedenleri	Görüş Bildirenlerin Sayısı
Tarım	Ailenin yapması	8
	Başka işin olmaması	2
Hizmet	Meslek kazandırması	3
	Kolay olması	3
	Hem kolay olması hem meslek kazandırması	2
	Başka işin olmaması	1
	İşi sevmesi	1
Sanayi	Meslek kazandırması	8
	Başka işin olmaması	2
Sokak	Başka işin olmaması	8
	İşin iyi olması	2

Tablo 6 incelendiğinde tarımda çalışan çocukların büyük çoğunluğunun tarımda çalışma nedeni, ailelerinin bu işi yapması olarak tespit edilmiştir. Çocuklar çalışma nedenlerini şöyle açıklamıştır:

“Çünkü çalıştığımız yer orası, ailem orada, herkes orda çalışıyor.” (G3,14 yaş, erkek)

“Ailemin mesleği çünkü.” (G7,15 yaş, erkek)

“Ailem bu işi yapıyor.” (G6,12, erkek)

“Ailem tarlada çalıştığı için bu işi yapıyorum.” (G10,14 yaş, kız)

Katılımcılardan küçük bir kısım ise başka iş bulamadığı için tarımda çalıştığını ifade etmiştir. Katılımcılardan biri kendini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ya iş yok. Başka iş yok. O yüzden ben de ailemle birlikte tarlaya gidiyorum.” (G4,14 yaş, kız)

Çocuklar, tarımda çalışma nedenlerini ailelerinin bu işi yapması olarak değerlendirmektedir. Tarımda çalışmanın topyekûn çalışma şeklinde olması, ailenin her üyesinin tarlada işin bir ucundan tutması bu noktada anlamlıdır. Tarım sektörünün bilek gücüne duyduğu gereksinimin çocukları zorunlu olarak bu işin içerisine ittiği yorumu yapılabilir.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların iş tercihlerini belirleyen etmenler Tablo 6’da gösterilmiştir. Tablo 6’ya göre katılımcıların verdiği cevaplar farklılık gösterse de çalıştıkları işin kolay olması ve meslek edindirmesi temel sebepler olarak tespit edilmiştir. Çocuklar işi seçme nedenlerini şöyle ifade etmiştir:

“Elektrik işinde çalıştım, çıktım, çalışamadım ağır geldi iş. 2 ay 3 ay çalıştım orada çıktım. Kahveye geçtim. Kahvecilik güzel bir meslek abla. Kolay abla elektrikçiye göre. Burası kolay, orası zor.”(G13, 14 yaş, erkek)

“Bizim mahalle kızları gidiyordu ondan ben de onlarla birlikte gittim, belki dedim bir meslek sahibi çıkarım gittim.” (G19, 13 yaş, kız)

“Kuaforl k kursu veriliyordu oraya gitmiştim oradan yani bir deneyimim vardı. Hem de elim bu işe yatkın olduğu için öylelikle girdim bu işe. Bizim mahalle insanları vardı arkadaşlar, küçük kızlar onlarla gittim ben de o kursa.    nk  meslek sahibi olacağım için babam da arkamda bu konuda. Zaten daha öncesinde zeytin borsasında çalışıyordum. Tabii ki kuaforl k işi kolay ona göre. Zeytin işi çok ağır.” (G14, 16 yaş, kız)

“Tekstilde çalıştım daha önce. Çok yoruluyordum çıktım oradan. Buradaki iş ilanını görmüş babam. Oraya git dedi. Burası daha kolaymış bende girdim.” (G20, 15 yaş, kız)

Tablo 6 incelendiğinde sanayide çalışan çocukların işi tercih nedenini meslek edinme gayesinin oluşturduğu görülmektedir. Katılımcılar çalıştıkları işi tercih etme nedenlerini şöyle beyan etmiştir:

“Okumadık abla bir mesleğimiz olsun dedik motorda güzel iş.” (G24, 14 yaş, erkek)

“Mesleğin olsun dediler, babam falan git dedi, tamirciliğe gir dedi, ben de gittim. Arabalarla ilgilendiğim için araba tamiri iyi geliyor. Hem de meslek oldu bana.” (G26, 16 yaş, erkek)

“   nk  meslek yapıyor. Dışarıda güneş altında iş yapacağına içerde işini yapıp bitiriyorsun.” (G29, 12 yaş, erkek)

Sokakta  alışan çocukların iş tercihini belirleyen etmenler Tablo 6’da görüldüğü üzere başka iş bulamamalarıdır. Çocukların aşağıdaki ifadeleri çerçevesinde başka iş bulamadıkları için son  are olarak sokağa çıktıkları anlaşılmıştır.

“Başka ne iş yapayım ki. İş yok zaten. Okula gitmiyordum bir şey de yapmıyorum temizlikler de başladı ya ben dedim anne en iyisi ben oraya geleyim hurdaya gideyim kendime daha iyidir. O da tamam dedi git dedi. Ben de şimdi topluyorum.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Aradım da bulamadım başka iş.” (G33, 14 yaş, erkek)

“Çünkü başka işe almazlar. Bir tek suya alıyorlar bir de lokum bir de pamuk şeker falan.” (G35, 11 yaş, erkek).

“Başka bir iş yok ki abla almıyorlar zaten işe. Garsonluk falan yapmak için gittim almadılar almıyorlar abla mecbur hurdacılık.” (G37, 15 yaş, erkek)

Ayrıca bir katılımcının *“Ya abla çalışacak iş yok. Bizde hurdaya gidiyoruz maalesef. Romanların hepsi hurdaya gidiyor.” (G40, 15 yaş, erkek)* şeklindeki sözleri iş yaşamının kültürden etkilendiğini, kültürel kodların çocukların ilerideki iş hayatlarını belirlemede etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırma kapsamında tarım sektöründeki çocukların ailelerinin bu işi yapması, hizmet sektöründeki çocukların yaptıkları işi kolay görmesi ve meslek edindirdiğini düşünmesi, sanayideki çocukların yaptıkları işin meslek edindirdiğini düşünmesi, sokaktaki çocukların ise başka iş bulamamaları çalıştıkları işi tercih etmesini belirleyen etmenlerdir.

Çocuklarla yapılan görüşmelerde çalıştıkları işi tercih etme sebepleri dışında buralarda çalışmanın kendi istekleri doğrultusunda mı yoksa zorla mı olduğu da anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda sorulan sorulardan katılımcıların büyük çoğunluğunun kendi isteği ile çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bir katılımcının dile getirdiği şu sözler *“Kendim istiyorum çalışmayı mecbur.” (G32, 13 yaş, erkek)* kendi isteklerinin altındaki zorunlulukları ortaya koymaktadır. Çocukların kendi isteği ile çalıştığını belirtmesi aslında zorunlu bir çalışma isteğinin göstergesidir. Ailenin geçimine katkı sağlamak, kendi ihtiyaçlarını karşılamak gibi birçok nedenden dolayı iş hayatına atılan çocuklar çalışma sorumluluğunu kendisine yüklemiş olup bu durumu zamanla içselleştirmiştir. Konu ile ilgili yapılan bir çalışmada da katılımcıların %92,7’sinin kendi isteği ile çalıştığı sonucu ortaya çıkmıştır (İkizoğlu, Dölek ve Çiftçi, 2007, s.29).

3.2.4. İşe Girme Süreci

Araştırmaya katılan çocukların işe girme sürecinde işi kimin tavsiye ettiği ve tanıdık yanında çalışıp çalışmama durumu irdelenmiştir. Bu kapsamda tarımda çalışan çocukların genellikle aileleri ile birlikte çalıştığı ve hem tanıdık kişilerin tarım arazilerinde hem

tanımadıkları kişilerin tarım arazilerinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Tarımda çalışan çocuk işçilerin ifadeleri şöyledir:

“Genellikle babamla annemle birlikte gidiyoruz. Mesela amcamgile gidiyoruz, başkalarına gidiyoruz yevmiye.” (G5,11 yaş, erkek)

“Bazen tanıdıkların yanına gidiyorum yevmiyeyle bazen de yabancı kişilerin. Bizim patronumuz var o tarla işi buluyor bize. Oraya topluca o götürüyor o tarlaya.” (G10, 14 yaş, kız)

“İlk ailemle beraber başladım. Onlar da tarlada çalışınca onların yanında çalışıyordum abla. Ondan sonra yakın akrabaların yanına amcama falan gitmeye de başladım öyle. Zaten köy tanıdık hep. Herkes birbirinin tarlasına gidiyor.” (G9,14 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların işe yerleştirilme süreci incelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun tanıdık vasıtasıyla işe girdiği tespit edilmiştir. Hizmet sektöründe çalışan çocuklar durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Tanıdık soktu Ali abi var ya.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Bu çalıştığım yere akrabam söyledi gel dedi bende geldim. Zaten çalışan burada çalışan kişilerden bazıları tanıdık. O yüzden girdim.” (G17, 15 yaş, kız)

“Aracı oldu murat abi.” (G12, 17 yaş, erkek)

Sanayi sektöründe çalışan çocukların işe girme süreçleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun işini aile üyelerinin veya akrabalarının tavsiye ettiği ve çoğunluğunun tanıdık yanında çalıştığı tespit edilmiştir. Erbay’ın (2007) yaptığı bir araştırma da çocukların %61,4’ünün çalıştıkları yerlere 1. dereceden yakınlarının yerleştirdiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın sonucu ile paralellik göstermektedir. Sanayi sektöründeki çocuk işçiler durumlarını şu şekilde açıklamıştır:

“Sanayiye ilk girdim işte amcamın dükkânıydı. Gel dedi ben de gittim. Birlikte çalışıyoruz şimdi.” (G21, 17 yaş, erkek)

“Arkadaşımın babası. Patron benim arkadaşımın babası oluyor. Anasınıfından beri arkadaşız. Annemiz babamız gidip geldiğinden o şekilde yani.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Abim tavsiye etti. Onun yanında çalışıyorum.” (G29, 12 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların işe girme süreçleri değerlendirildiğinde hurda toplayan katılımcıların tamamının aile üyelerinin veya akrabalarının teşvikiyle bu işe başladığı, hurdaya tek başına çıkmadığı, aile üyelerinden veya akrabalarından biri ile çıktığı tespit edilmiştir. Su satıcılarında ise böyle bir durum ortaya çıkmamıştır.

Sokakta çalışan çocuklar ile ilgili yapılan bir araştırmada çocukların %47,7’sinin arkadaş çevresi, %21,3’ünün aile fertleri, %14,2’sinin akraba çocuklarının teşvikiyle sokakta çalışmaya başladığı sonucu ortaya çıkmıştır (Güngör, 2009, s.130). Belirtilen sonuç bu araştırma sonucu ile örtüşmektedir. Sokakta çalışan çocuklar işe girme süreçlerini şu şekilde anlatmıştır:

“Ya babam dedi bana amcan hurdaya gidiyor tek. Git yanına arkadaş ol dedi bende amcamla başladım öyle. Birlikte gidiyoruz.” (G40, 15 yaş, erkek)

“Abimle gidiyoruz zaten ağabeyim de hurdacı bizde el arabası var onunla gidiyoruz. Çöpleri falan geziyoruz.” (G37, 15 yaş, erkek)

“Akrabalarım var işte onlar gidiyor ben de onlarla gidiyorum. Kuzenimle gidiyorum hurdaya.” (G38, 14 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında tüm sektörlerde çocukların büyük çoğunluğunun tanıdık vasıtasıyla işe yerleştirildiği, tanıdık yanında veya tanıdık ile birlikte çalıştığı sonuçları çıkmıştır. Bu durum çocukların iş yaşamına girmesinde aile ve tanıdıklarının etkisi göstermektedir. Ailelerin çocuk işçiliği konusunda bilinçlendirilmesi bu anlamda kıymetlidir.

Ayrıca çocukların akrabaları vasıtasıyla işe yerleştirilmesinde iki önemli nokta bulunmaktadır. İlki işe yerleştirilen çocukların çalışma sürecinde akrabaları tarafından gözetim altında tutulmasıdır. İkinci önemli nokta ise bu durum çocukların çalışacakları iş yerlerini seçme hakkının dahi olmamasıdır (Erbay, 2007).

3.2.5. Çocukların İş Yaşamına Girmesine Ailelerinin Tepkisi

Çocukların çalışmasını ailelerinin nasıl karşıladığı, çalıştıkları ve çalışmadıkları zaman ailelerinin tepkisinin nasıl olduğu irdelenmeye çalışılmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda tarımda çalışan çocukların hepsi ailesinin çalışmalarına olumlu tepki verdiğini ve çalışmalarından dolayı mutlu olduğunu ifade etmiştir. Yine katılımcılar çalışmadıkları zaman bazen ailelerinin kızdığını bazen bir şey demediğini şu şekilde beyan etmiştir:

“Vallahi iyi karşılıyorlar bir şey demiyorlar çalışınca. Daha doğrusu çalış diyorlar çalışmadığım zaman işte bak sen neden çalışmıyorsun, para nereden gelecek falan diyorlar.” (G4,14 yaş, kız)

“Çalışmamı iyi karşılıyorlar. Bazen çalışmadığım zamanlar kızıyorlar. Bazen diyorlar ister gel ister gelme işte. Ben gitmeyince bazen ne halin varsa gör diyorlar.” (G3,14 yaş, erkek)

“Çalışmam onlar için iyi. Çalışmadığım zaman kötü oluyor, kızıyorlar.” (G10,14 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların büyük çoğunluğu ise ailelerinin çalışmalarını istediğini ancak çalışmadıkları zaman ters tepki vermediğini belirtmiştir. Hizmet sektöründe çalışan çocuklar ile yapılan görüşme sonucunda ailelerinin çalışmalarından ziyade okula gitmelerini daha çok istediği ancak çeşitli sebeplerden dolayı okulu bırakınca boş durmamalarını, bu yüzden çalışmalarını istedikleri sonucu çıkmıştır. Araştırmaya katılan hizmet sektöründeki çocukların küçük bir kısmı ise ailelerinin çalışmadığı zaman kötü tepki verdiğini beyan etmiştir. Çocuklar ailelerinin tepkisini böyle ifade etmiştir:

“Başta ailem istemiyordu sonradan istedi. Okumuyoruz zaten ne yapacağız. Bir şey demiyorlar. Boş boş gezme diyorlar.” (G12, 17 yaş, erkek)

“Ailem benim okumamı istiyordu. Okumayınca çalışmamı istiyor artık ama bir şey demiyorlar yani işten ayrılınca kızmıyorlar.” (G17, 15 yaş, kız)

“İyi karşılıyorlar. Ama birazcık üzüliyor annem babam okumadığım için. Ama bir şey de demiyorlar yani.” (G20, 15 yaş, kız)

“Ailem çok seviniyor çalıştığım için. alışmadım mı bağırıyorlar bana, işe git diyor eve para getir diyor, öyle diyorlar.” (G13, 14 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında sanayide çalışan çocukların tümünün ailesinin çalışmalarına sevindiği sonucu çıkmıştır. Sanayi sektöründe çalışan çocukların yarısı çalışmadıkları zaman ailelerinin kızdığını, diğer yarısı ise bir şey demediğini şu şekilde beyan etmiştir:

“İyi karşılıyor ailem. alışmadığım zaman evde boş boş oturuyorsun hiçbir iş yapmıyorsun diyorlar.” (G22, 13 yaş, erkek)

“Ailem çalışın diyor. Elinizi ekmeğe koyun diyor. alışmayınca kıızıyor.” (G24, 14 yaş, erkek)

“alıştığımda elim ekmek tutuyor seviniyorlar ama kendi kendime gitsem berduş berduş gezsem başka çocuklar gibi ikiye hapa esrara alışsam o zaman üzüliürler. Ama şimdi elim ekmek tutuyor herhalde sevinecekler. alışmadığımda fark etmiyor ki. Ne diyecekler alışmıyorum diye bağıracaklar mı? Yok.” (G26, 16 yaş, erkek)

“alıştığımda mutlu, arkamda duruyorlar. alışmadığım zaman arkamda durmuyorlar.” (G27, 16 yaş, erkek)

“alışınca seviniyorlar. alışmayınca bir şey demiyorlar. alışmayınca 18 yaşına kadar bakarlar ondan sonra ben sana bakarım der ama yarın bir gün evlendin mi der babam karına çocuğuna bakamazsın der.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Ailem iyi karşılıyor okumadık ne yapacağız başka. Çalışmadığımda kızıyorlar git çalış elin ekmek tutsun öğren diyorlar. En doğrusunu diyorlar abla.” (G30, 17 yaş, erkek)

Sanayide çalışan katılımcıların büyük çoğunluğu ailelerinin “elin ekmek tutsun” tabirini kullandığını ifade etmesi “altın bilezik” kavramıyla birbirini tamamlamaktadır. Aileler çocuklarının meslek sahibi olmasını, ileride icra edebileceği bir mesleği olmasını istemektedir. Ayrıca katılımcıların “En doğrusunu diyorlar abla” (G30, 17 yaş, erkek) ve “Çalışmayınca 18 yaşına kadar bakarlar” (G28, 16 yaş, erkek) gibi ifadeleri ailelerinin çalışmama durumlarında verdiği tepkiyi onayladıklarını ve doğru bulduklarını göstermektedir. Bu durum çocuk işçilerin çalışma düşüncesini içselleştirdiğini ve çalışmayı kendilerine vazife olarak gördüğünün de göstergesidir. Çocukların çalışma durumuna ailelerin tepkileri ile çocukların bu durumunu benimsemiş olması birbirini etkilediği kadar besleyen de bir durumdur.

Sokakta çalışan çocukların çok büyük bir çoğunluğu ailesinin çalışmasına sevindiğini ve çalışmayınca kızdığını beyan etmiştir.

“İyi karşılıyor annem babam. Yemeğimi koyuyor geldim mi eve. Suyumu hazırlıyor yıkanıyorum. Gezme, babanın gözünün önünde ol diye seviniyor annem. O zaman akli bende kalmıyor. Çalışmayınca bağırtıyor abla vuruyor kırıyor.” (G33, 14 yaş, erkek)

“Annem diyor okuyacağınıza çöpçü oldunuz üzülüyor yani. İşe gitmemi istemiyor ama biz de mecbur.” (G37, 15 yaş, erkek)

“İyi diyor. Çalış diyor. Gezmektense iyi diyor. Çalışmadığımda niye gitmiyorsun diyor kızıyor.” (G39, 14 yaş, erkek)

“Çalışınca ailem nasıl karşılayacak abla seviniyorlar ya. Çalışmadığım zaman mesela bazen babam sinirleniyor. Hep geziyorsun diyor sokaklarda diyor. Boş boş geziyorsun diyor. Git çalış diyor.” (G40, 15 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında tüm sektörlerde çocukların çalışıyor olmalarına ailelerinin sevindiklerini ve olumlu tepki verdiği sonucu çıkmıştır. Erbay'ın (2007) araştırmasında da araştırmaya katılanların %77,4 gibi büyük bir oranın ailelerin çocukların çalışmasını desteklediği ve normal karşıladığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan araştırma sonuçları birbirlerini destekler niteliktedir. Ailelerin çocuklarının çalışmasını desteklemesi çocuklarına meslek edindirme düşüncesinin ağır basmasının sonucudur. Ayrıca geleneksel kültür içerisinde ailelerin çocuk işçiliğin normal karşıladığının da ispatı konumundadır. Dolayısıyla çocuk işçiliği ile mücadele hususunda ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiğinin önemi bir kez daha kanıtlanmıştır.

Çocukların çalışması çeşitli araştırmaların da ortaya koyduğu gibi başta ekonomik nedenler olmak üzere birçok farklı nedene dayanmaktadır. Bu nedenlerden bir diğeri ise ailenin, çocuğuna meslek kazandırmak istemesidir. Gerek ekonomik nedenler ile çocuğun getireceği gelire ailenin ihtiyacı olması gerek çocuğa meslek edindirme düşüncesi ile hareket eden aileler çocukların çalışmasına olumlu yaklaşmakta ve bu durumdan dolayı mutlu olmaktadır. Dolayısıyla ailenin çocuğun çalışmasına olumlu bakması ve çalışmasını teşvik etmesi, çalışmadığı zaman çocuğa karşı olumsuz davranış takınması, bu algı değişmedikçe çocuk işçiliğinin devam edeceğini göstermektedir.

Öte yandan çocuğun çalışmasına ailenin gösterdiği olumlu tepki, çocuklar açısından da büyük önem taşımaktadır. Çünkü çocuklar için ebeveynlerinin “gözüne girme”, onlar tarafından kabul görme, işe yarama, sevgisini kazanma, değerli hissetme gibi duygular oldukça kıymetlidir. Dolayısıyla çalıştıkları zaman bu duyguları hissetmeleri onları iş hayatının içinde tutmaya devam edecektir. Bu noktada ailelerin, çocuk işçiliğinin çocukları üzerinde meydana getirdiği tahribatlar konusunda bilinçlendirilmesinin önemi büyüktür.

Ayrıca yine ailenin olumlu tepkisinin, çocuk üzerinde ailenin sevgisini kazanma gibi duyguları tetiklemesi çocukların kendi istekleri ile çalıştığı sonucunun elde edilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

3.2.6. Çalışma Saatleri ve Sonrası

Çocukların günün kaç saatini çalışarak geçirdiği ve iş saatleri dışında neler yaptığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tarımda çalışan çocukların çalışma saatlerinin kendi işlerinde çalışırken ayrı yevmiyeli olarak gittikleri işlerde çalışırken farklı olduğu tespit edilmiştir.

Çocuklar kendi işlerinde çalışırken genellikle sabah erken saatlerde gidip öğlen vakitlerinde evlerine döndüklerini; yevmiyeli olarak çalıştıklarında ise genellikle sabah saat 7 gibi gidip akşam saat 17.00- 18.00 gibi paydos ettiklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“En erken saat beşte gidiyoruz ilaç falan atılacaksa. Akşamüstü 6'da 7'de dönüyoruz.” (G1,13 yaş, erkek)

“Öyle bir süre yok ki abla işte sabahtan akşama kadar. Ama yevmiye gidince sabah 7 de gidiyoruz, 5-6 gibi dönüyoruz.” (G7,15 yaş, erkek)

“Saat altı yedi gibi başlıyor akşam beş altı gibi paydos ediyoruz. Neye gidiyorsak ona göre değişiyor. Üzüme gidiyorsak daha erken kalkıyoruz sıcak oluyor ya. 6'da gidiyoruz ona 5'te bitiriyoruz.” (G9,14 yaş, erkek)

“Kendi işimizde abla işe gidince sabah beşte kalkıyoruz 12'ye kadar 12'den sonra geliyoruz eve.” (G8,13 yaş, erkek)

Çocukların yevmiyeli işlerdeki çalışma süreleri günlük 12 saate yakın olmakla birlikte çalışacak tarlaya varma ve ayrılma süreleri de dâhil edildiğinde genellikle bu saatin üstünde bir süreyi iş için harcadıkları ortaya çıkmaktadır. Çocuklar kendi işlerinde çalıştıklarında iş sürenin daha az olduğunu beyan etse de araştırmada yer alan her çocuk kendi işi haricinde yevmiyeli olarak işe gittiğini belirttiği için gelişim dönemlerine kıyasla fazla uzun çalışma sürelerine maruz kaldıklarını söylemek gerekmektedir.

Tarımda çalışan çocukların iş saatleri sonrasında neler yaptığı incelendiğinde katılımcılar işten eve döndükten sonra yorgun olmadıkları takdirde genellikle sosyal medyada vakit geçirdiklerini, internet kafeye giderek oyun oynadıklarını, yorgun olduklarında ise dışarıya çıkmadıklarını, bir an önce uyuduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“İşten geldikten sonra banyo yapıyorum televizyon izliyorum. Tablet var, oyun oynuyorum.” (G6, 12 yaş, erkek)

“İnternete gidiyorum işten sonra, orda oyun oynuyoruz arkadaşlarla.” (G3, 14 yaş, erkek)

“Eve geliyorum mesela sosyal medya Instagram'a falan giriyorum facebook'a giriyorum öyle. Pubg oynuyorum.” (G4, 14 yaş, kız)

“İşten geliyorum zaten saat 7 (19.00) oluyor 8 (20.00) oluyor yemek yedikten sonra bir saat falan film izliyorum. Sonra yatıyorum.” (G1, 13 yaş, kız)

“Eve geliyorum duş alıyorum Ondan sonra hemen yatıyorum yoruluyorum zaten.” (G9, 14 yaş, erkek)

İşten sonra oyun oynadığını ifade eden katılımcıların çoğu internet kafeye giderek internet ortamındaki oyunları oynadıklarını beyan etmiştir. Araştırma çerçevesinde görüşme yapmak için gidilen yerlerden biri de çocukların uğrak yeri olan ve köy meydanında bulunan internet kafenin önü olmuştur. Çocukların oyun oynamak için sanal oyunları seçmeleri ve okul ile işten artan zamanlarını internet kafelerde geçirmeleri var olan kısıtlı zamanlarını da doğru kullanamadıklarını göstermektedir.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların iş saatlerinin 12 saate yakın olduğu tespit edilmiştir. Yine hizmet sektöründeki çocuk işçilerin işyerlerinde genellikle yaz ve kışa göre çıkış saatlerinin değiştiği çocukların ifadelerinden anlaşılmıştır. Çocukların uzun mesai saatleri içerisinde çalışmalarını bulundukları yaş dilimi itibarıyla gelişimlerine büyük zararlar vermektedir. Çocuklar işe gidiş geliş saatlerini şöyle açıklamaktadır:

“Saat sabah 8.30'da oradayım. Akşam 7 gibi çıkıyorum. Bir gün pazar günü tatil.” (G32, 13 yaş, erkek)

“8.30'da açıyorum burayı, akşam 9.30-10 gibi kapatıyorum.” (G13, 14 yaş, erkek)

“Sabahları 8.30’da gidiyoruz Akşamları belli olmuyor gelin grubu bu aralar çok olduğu için 8.30-9’a doğru çıkıyoruz.” (G14, 16 yaş, kız)

“8.30’da açıyoruz sabah işi akşam 7.30’da çıkıyoruz. Ama yazlık iş değişiklik oluyor, yazın daha geç çıkıyoruz kışın erken eve gidiyoruz.” (G17, 15 yaş, kız)

“Günlük 12 saate yakın çalışıyorum sabah 8.30’da açıyoruz akşam 8’e doğru çıkıyoruz.” (G20, 15 yaş, kız)

“Sabah 10 gibi gidiyorum akşam 10 gibi çıkıyorum.” (G12, 17 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe çalışan çocuklara iş saatleri dışında ne yaptıkları sorulduğunda erkekler ara ara dışarı çıktığını, arkadaşları ile vakit geçirdiğini; kızlar yorgun düştükleri için eve gittiklerini, dinlendiklerini veya ev işi yaptıklarını şu şekilde beyan etmiştir:

“Eve gidiyorum zaten ayaklarım ağrıyor yatıp dinleniyorum.” (G14, 16 yaş, kız)

“Vallahi işte çok yorgun düştüğüm için direkt gidip uyuyorum. Dışarıda vakit geçiremeyeceğim kadar yorgun düşünüyorum. Bazen yemek bile yemiyorum olduğum gibi yatağa gidiyorum. Başka hiçbir şey yapmıyorum. Haftada bir gün dinlenebiliyoruz tatil oluyor yani ama o günlerde zaten anneme yardım ederek geçiyor ev işlerine.” (G20, 15 yaş, kız)

“İşten geldikten sonra ev işleri yapıyorum biraz. Sonra biraz dinleniyorum yatıyorum. Sonra yarın kalkıp yine gidiyorum.” (G19, 13 yaş, kız)

“Dışarıda geziyorum arkadaşlarla yakın yerlerde.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Eve giderim yemeğimi yerim üstümü değiştirim. Arkadaşlar çağırırsa dışarı çıkarım. Kafeye gideriz.” (G18, 15 yaş, erkek)

Özellikle kız çocukların iş saatleri sonrasında evde de çalıştığını beyan etmesi toplumsal cinsiyet algısının kız çocukları üzerindeki etkisinin sonucu olduğu düşünülebilir. Bu noktada işte çalışıp eve geldiğinde de çalışan kız çocukları var olan yorgunluklarına bir yenisini daha eklemektedir.

Sanayide çalışan çocukların çalışma saatleri incelendiğinde, genellikle sabah saat 8’de işin başladığı ancak akşam çıkma saatinin değiştiği tespit edilmiştir. Katılımcıların çıkış saatleri işyerlerine ve patronun o gün söylediği işlere göre farklılık arz etmekle birlikte çıkış saatlerinin saat 17.00 ile 21.00 arasında olduğu çocukların şu ifadelerinden anlaşılmıştır:

“Belli olmuyor ya 8’de 9’da gidiyorum. 6- 7 gibi çıkıyorum işten.” (G21, 17 yaş, erkek)

“Valla abla ne desem yalan olur. Sabah 8- 9- 10 oluyor gittiğimiz saatler. Usta bazen geç gelin, dinlenin diyor. Akşam en geç 8.30- 9.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Sabah 8.30 akşam 7. Bir gün 8. 30 da çıktım bir gün 9 da. İşe göre değişiyor. Tam kapatacağımız zaman adam oraya şu şu şu yapılacak diyor. Patronun elime kalmış yani. Yarın yaparız derse yarın oluyor. Ya da şimdi keseriz derse yarın yapıp götürüsün diyor ona göre çıkıyoruz işten.” (G25, 14 yaş, erkek)

“Sabah 8 de başlıyoruz akşam 6 - 6. 30 a kadar.” (G30, 17 yaş, erkek)

Sanayide çalışan çocukların günlük çalışma saatlerinin 9 saatten 13 saate kadar çıktığı tespit edilmiştir. Bu kadar uzun çalışma saatleri yetişkinler için bile risk arz ederken çocukların bu derece uzun iş saatlerine dayanması oldukça güçtür. Aşırı uzun çalışma süreleri çocukların gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Konu ile ilgili yapılan bir araştırmada sanayide çalışan çocukların % 60’ının 9-12 saat aralığında çalıştığı, bir diğer araştırmada ise % 69,9’unun 10-12 saat aralığında çalıştığı bulgularının elde edilmesi bu araştırma ile örtüşmektedir (Erbay, 2007; Duyar ve Özener, 2003).

Ayrıca sanayide çalışan çocukların işten çıkış saatlerinin farklı olması çocukların küçük sanayi işletmelerinde işletme sahibinin inisiyatifi doğrultusunda çalışmasından ileri

gelmektedir. Büyük sanayi işletmelerinde işe giriş çıkış saatleri, vardiya saatleri daha net ve düzenli olmaktadır. Çıraklık statüsü dışında çalışan çocukların tespit edilememesinin sebeplerinden biri de çocukların bu tarz küçük sanayi işletmelerinde çalışmalarıdır.

Sanayide çalışan çocuklara iş saatleri dışında ne yaptıkları sorulduğunda katılımcılar evde oturduklarını bazen arkadaşları ile dışarı çıktıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“İşten çıktım, eve geliyorum, duşumu alıyorum. Duruyorum ara sıra ustamın oğlu geliyor gezelim diye. Bir iki tur onunla atıyoruz ondan sonra evlere dağılıyoruz. Ara sıra ben onların evine gidiyorum. Oyun pazar günleri bir oyun oynuyoruz internetten.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Geliyorum banyo falan yapıyorum geliyorum evde oturuyorum arada sırada internete falan takılıyoruz.” (G26, 16 yaş, erkek)

“Eve geliyorum yemek falan. Sonra arkadaşlar çağırırsa bazen dışarı çıkıyorum. Arkadaşlarla çarşıya çıkıyorum. Okey 101 oynuyorum.” (G27, 16 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların çalışma süreleri incelendiğinde hurdaya gidenlerin tamamının sabah saat 9-10 gibi işe başladıkları, dönüş saatlerinin genellikle öğlen saatleri olduğu tespit edilmiştir. Su satıcılarının ise okul çıkışlarından sonra akşam saat 19.00 gibi işe başladıkları, dönüşlerinin gece saat 23.00-24.00’ü bulduğu ortaya çıkmıştır. Atauz’un (1997, s.24) sokakta çalışan çocuklar ile ilgili yaptığı bir araştırma, sokakta çalışan çocukların büyük bir çoğunluğunun sürekli çalıştığını, %28’i gibi küçük bir oranın ancak hem okuyup hem çalıştığını göstermektedir. Bu araştırmada hurdaya giden çocukların büyük çoğunlukta olduğu ve eğitimine devam etmeyerek çalıştığı göz önüne alındığında Atauz(1997)’un çalışmasıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Sokakta çalışan çocuklar çalışma saatlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sabah 8’de kalkıyoruz 9 gibi çıkıyoruz öğlene kadar gezip geliyoruz.” (G33, 14 yaş, erkek)

“Abla biz mesela 9’da gidiyorsak 1’de (saat 13.00) dönüyoruz.” (G36, 13 yaş, erkek)

“Sabah 10- 9 gibi gidiyorum. İşte 1-2 (13.00-14.00) gibi geliyorum öğlen.” (G37, 15 yaş, erkek)

“Saat 7’de (saat 19.00) geliyorum satıyorum sularımı. Bazen 11’e bazen 12’ye (saat 23.00-24.00) kadar satıyoruz.” (G35, 11 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların günlük ortalama çalışma saatlerinin fazla olmadığı göze çarpmaktadır. Bu durum sokakta çalışan çocukların bir işverene bağlı olmadan çalışması ile açıklanabildiği gibi çocukların kültürel yapılarıyla da ilgilidir. Roman kültürüne mensup ailelerin ve çocukların maddi anlamda gelecek kaygısını çok fazla taşımaması dolayısıyla günlük geçimini sağlayacak kadar kazanç sağladığında çalışmayı bıraktığı görülmüştür.

Sokakta çalışan çocuklara iş saatleri sonrasında ne yaptığı sorulduğunda büyük çoğunluğu dışarı çıktığını ve arkadaşları ile vakit geçirdiğini şu şekilde beyan etmiştir:

“Alıyorum 3- 4 milyon evden. Gidiyoruz parka arkadaşlar falan cips kola yapıyoruz.” (G33, 14 yaş, erkek)

“2 saat evde yatıyorum sonra çıkıyoruz arkadaşlarla buluşuyoruz. Parka gidiyoruz, çarşılara gidiyoruz, geziyoruz. Saat 10 oldu mu ben eve gidiyorum.” (G40, 15 yaş, erkek)

“Buradan geldikten sonra yıkıyorum ediyorum yatıyorum arkadaşlarla biraz geziyoruz sonra eve geliyorum oturuyorum.” (G37, 15 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların işten arda kalan zamanlarında genellikle parklara giderek gezdiği, arkadaşları ile vakit geçirdiği anlaşılmıştır.

Araştırma kapsamında çocukların iş saatleri değerlendirildiğinde sokakta çalışan çocuklar hariç diğer tüm sektörlerdeki çocuklar çok uzun çalışma saatlerine maruz kalmaktadır. Bu durum bir işverene bağlı olarak çalışmaktan kaynaklanmaktadır. Bir işverene bağlı

olarak çalışmayan sokakta çalışan çocukların ise günlük yaklaşık 4 saat çalıştıkları tespit edilmiştir.

Serbest zaman faaliyetleri çocukların gelişimi için çok önemlidir. Çocukların iş saatleri dışında ne yaptıkları sorulduğunda sokakta çalışan çocuklar hariç diğer tüm sektörlerdeki çocuklar genellikle yorgun olduklarını, bu yüzden evde yatarak zaman geçirdiklerini; yorgun olmadıkları günler dışarı çıktıklarını, arkadaşları ile gezmeye gittiklerini veya sanal oyunlar oynadıklarını ifade etmiştir. Sokakta çalışan çocuklar ise hemen her gün dışarı çıktıklarını, arkadaşları ile vakit geçirdiklerini beyan etmiştir. Bu noktadaki ayrışma, sokakta çalışan çocukların çalışma süreleri ile diğer sektörlerde çalışan çocukların çalışma sürelerinin farkından kaynaklanmaktadır. Çalışma için az zaman harcayan çocukların serbest zaman faaliyetlerine vakti kalmaktadır. Diğer çocukların ise serbest zaman faaliyetlerine az vakitleri kaldığı gibi bu vakitlerini uzun çalışma sürelerine dayanmayan bünyelerini bir sonraki günün yoğunluğuna adapte edebilmek için dinlendirmekle harcamaktadır. Öte yandan çocukların iş saatleri sonrasında kalan kısıtlı vakitlerini sosyal medyada veya internet kafelerde sanal oyunlar oynayarak harcamaları zamanı etkin ve doğru kullanmadıklarını göstermektedir. Çocukların serbest zaman faaliyetleri konusunda bilgilendirilmesi bu anlamda kıymetlidir.

3.2.7. Kazanç Durumu

Çocukların istismar edilme riskinin en yüksek olduğu durumlardan biri de ücret konusudur. Çocuklar çoğu zaman yetişkinlerle aynı işi yapmalarına rağmen eşit ücret almamaktadır. Çocukların yaptıkları işler karşılığında aldıkları ücretin ne kadar olduğu, yeterli görüp görmedikleri ve kazandıklarını ne yaptıkları incelenmiştir.

Tarımda çalışan çocukların çalıştığı süreler ve yerler değiştikçe aldıkları ücretlerinde değişiklik gösterdiği göze çarpmıştır. Aileleri ile birlikte kendi işinde çalışan çocukların ekstra bir ücret almadığını veya harçlık aldığı ancak yevmiyeli gittikleri işlerden para aldıkları tespit edilmiştir. Yevmiyeli olarak çalıştıkları işlerden elde ettikleri gelirin çalıştıkları tarım ürününe göre değişiklik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Tarımda çalışan çocukların kazançları şu şekildedir:

“Üzüm bu sene 100.” (G2, 14 yaş, kız)

“Zeytin 85 lira.” (G4, 14 yaşı, kız)

“Amcama gittiğimde 20 TL veriyor harçlık.” (G5, 11 yaşı, erkek)

Tarımda çalışan çocuklara kazançlarının yeterli olup olmadığı sorulduğunda çocukların kazançlarını yeterli bulduğu ortaya çıkmıştır. Çocukların bir kısmı kazandıkları paralar ile kişisel ihtiyaçlarını karşıladıklarını, bir kısmı ise bu paraları ailelerinin aldığını şu şekilde beyan etmiştir:

“Sonra gidiyorum kendime harcıyorum parayı. Bakkala gidiyorum, internete gidiyorum, harcıyorum.” (G3, 14 yaşı, erkek)

“Kendime paramı topluyorum. Bayramda kendi eşyalarımı kendim almak istiyorum.” (G5, 11 yaşı, erkek)

“Elime geçmiyor ki. Hepsini babam alıyor. Öyle bana vermiyorlar da mesela bana ayakkabı falan alıyorlar. Diyorlar sen bakkaldan zararlı şeyler alıyorsun ondan vermiyorlar.” (G6, 12 yaşı, erkek)

“Hemen bakkala gidiyorum eşya alıp geliyorum yiyecek alıyorum. E bir yerden gelecek para bir yerden çıkacak (gülüyor) kola alıyorum cips alıyorum.” (G9, 14 yaşı, erkek)

“Kazandığımı ailem alıyor, babam alıyor işte. Bazen harçlık olarak veriyor babam.” (G10, 14 yaşı, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların çalıştıkları işlerden aldığı ücretlerin haftalık şekilde verildiği ve haftalık ortalama 100 TL ile 300 TL arasında olduğu tespit edilmiştir. Kuaför, satış danışmanı ve garsonluk yapan çocuklardan en yüksek ücreti alan grubun ortalama 300 TL ile garsonlar olduğu, ikincisinin ortalama 200 TL ile satış danışmanlığı yapanlar olduğunu, en düşük ücreti alan grubun ise ortalama 150 TL ile kuaförde çalışanlar olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca hizmet sektöründeki çocukların aldıkları ücretin çalışma hızlarına ve işin yoğunluğuna göre bir miktar değiştiği de ortaya çıkmıştır. Hizmet sektöründe çalışan çocuklar kazançlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Haftalık 150 TL kazanıyorum. Bazen iş çok olduğu zaman 200 TL veriyorlar.” (G14, 16 yaş, kız)

“Ben haftalık 190-200 TL o civarda alıyorum. Elemanın hızına göre değişiyor mesela eleman hızlıysa işini yapıyorsa o zaman 200 alıyor mesela. Ama ya işini yapmak istemiyorsa uyuntuysa daha da düşüyor.” (G20, 15 yaş, kız)

“Abla 280 lira alıyorum ben burada haftalık.” (G13, 14 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe çalışanlara aldıkları ücretin yeterli olup olmadığı sorulduğunda büyük çoğunluğunun yeterli olarak gördüğü, küçük bir kısmının ise işin yoğun temposundan dolayı aldıkları ücreti yeterli olarak görmedikleri ortaya çıkmıştır. Çocukların aldıkları ücret hakkındaki görüşleri şöyledir:

“Bana göre iyi.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Yetiyor. Benim masrafımı karşılıyor.” (G12, 17 yaş, erkek)

“Yeterli değil ama işte meslek öğretiyoruz diyorlar.” (G14, 16 yaş, kız)

“Çalışmama göre bu gelir yeterli değil.” (G20, 15 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların büyük çoğunluğu kazandıklarını kendi ihtiyaçları için harcadıklarını, kalanı ailelerine verdiklerini şu şekilde anlatmıştır:

“Kazandığım parayla birazını kendime ayırıyorum. En çoğunu ise anneme veriyorum. Annem benim bankam. Gezmeye gidince ondan istiyorum. O bana para veriyor.” (G17, 15 yaş, kız)

“Kazandığımı anneme babama veriyorum borçlarımızı falan ödüyoruz.” (G20, 15 yaş, kız)

“Kazandığımı kendime bile yetmiyor ki günlük gidiyorum oraya yemeği var şeyi var artan para olursa ablama veriyorum. Elektrik faturası, su faturası çocukların şeyi öyle bitiyor.” (G14, 16 yaş, kız)

Sanayide çalışan çocukların kazanç durumu incelendiğinde okula devam etmeyip tam zamanlı çalışan katılımcılar haftalık ücret aldığını, okula devam edenler ise günlük ücret aldıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların beyan ettikleri ücretler haftalık 50 TL ile 350 TL arasında değişmektedir. Sanayide çalışan çocukların büyük bir kısmı kazandığı paranın yeterli olduğunu dile getirse de kazandığının yeterli olmadığını beyan eden katılımcılar da bulunmaktadır. Erbay'ın (2007) araştırmasında da çocukların %44,7'sinin aldığı ücreti yeterli bulduğu, %28,3'ünün ise ücreti az bulduğu sonucu bu araştırma sonuçları ile benzerdir. Kazandıklarını yeterli bulan çocuklar düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Haftalık 250 lira. Şu anlık yeterli.” (G26, 16 yaş, erkek)

“Haftalık 200. Yeterli bana yetiyor.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Haftalık 60 yetiyor. Günlükte 10 veriyor her gün yemek parası.” (G22, 13 yaş, erkek)

Kazandıklarını yeterli bulmayan sanayideki çocuk işçiler ise yeterli bulmama sebeplerini aldıkları ücretin ihtiyaçlarını karşılamadığını, çalışma temposuna göre ücretin yeterli olmadığını ancak meslek öğretmesi sebebiyle çalışmaya devam ettiğini şöyle açıklamıştır:

“180 lira alıyorum haftalık. Yeterli değil. En az günlük 50 lira olmalı. Kendi ihtiyaçlarımı alamıyorum çünkü. Bir de şunu (kapıyı işaret ederek) tek başıma yukarı çıkarıyorum 3. kata. Hamal olsa zaten 2. kata 100, 3. kata 150, 4. kata 200 lira alıyor. Ben sadece hamallık yapsam bu paradan çok alacam zaten. En son dördüncü kata çıkardım yani yüksek yani. 180 lira benim için neden iyi değil. Çünkü ben kendime kazak alacam, pantolon alacam e ayakkabıya para yetmedi, e ayakkabılarım yandan patlak. Yani kendime ayakkabı alamadım. E çorap desem her gün akşam geliyorum makinede yıkıyorum, seriyorum her gün aynı çorabı giyiyorum. E bu montu değiştirmek istiyorum. Sıcak tutmuyor soğuklarda. E param yok, az para yetmiyor. Arkadaşlar çağırıyor gel aga paraları birleştirip mangal yakacağız diyor. Aga diyorum az para var bende. Olsun diyor ben de 5-10 lira ekliyorum öyle gidiyorum yani.” (G25, 14 yaş, erkek)

“Haftalık 250 lira alıyorum. Yeterli değil. Çok az abla kendime bile yetmiyor ama işi öğreniyorum diye çıkmıyorum.” (G27, 16 yaş, erkek)

Sanayide çalışan çocuklar kazandıkları parayı kendi ihtiyaçları için harcadığını, artan parayı ailelerine verdiklerini şu şekilde beyan etmiştir:

“Aileme veriyorum genelde paralarımı. Onlar bana sonra istediklerimi alacağım kadar veriyor işte bot alıyorum, elbise alıyorum, kıyafet alıyorum.” (G23, 16 yaş, erkek)

“Eşya falan alıyorum arada sırada üstüme. Eve veriyorum. Ceket alıyorum öyle şey yapıyorum.” (G26, 16 yaş, erkek)

“Kendime, anneme harcıyorum. Kıyafet üst baş alıyorum. Aileme de ihtiyacı olduğunda veriyorum.” (G27, 16 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların kazanç durumları irdelendiğinde kazançlarının belli olmadığı, net bir kazançları olmadığı ortaya çıkmıştır. Sokakta çalışan çocuklar kazançlarının topladıkları hurdanın kilosuna bağlı olduğunu, su satan çocuklar ise kazançlarının sattıkları kardan oluştuğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Günlük 100 kazanıyoruz, 50 kazanıyoruz, bazen 150 kazanıyoruz. Bazen toplanmıyor 20 kazanıyoruz. Topladıklarımızı kiloyla tartıyoruz. Hurdanın kilosu kaç para 1,100 mesela 1.100’den 50 kilosunu çarp kaç para yapıyorsa 60-70 milyon öyle veriyor. (Topladıkları hurdayı, hurdaları toptan satın alan kişiye satıyorlar)” (G36, 13 yaş, erkek)

“Köylere gidiyoruz bağıriyoruz hoparlörle. Hurdacı geldi diye bağıriyoruz. Bize veriyorlar (hurda) biz parayla alıyoruz. Sonra gidiyoruz hurdacıya. Hurdacıda mesela 2 milyon biz 1 milyon 800’e alıyoruz 200 bin bize kalıyor. Öyle yani. Bazen 80-90 arası kazanıyoruz değişiyor işte.” (G40, 15 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların tümü kazandıkları parayı yeterli bulmuştur. Katılımcıların hepsi kazandığı paranın bir kısmını kendine ayırdığını, bir kısmını ailesine verdiğini

beyan etmiştir. Kaplan'ın (2001, s.165) sokakta çalışan çocuklar ile ilgili yaptığı araştırmada çocukların %71,25'inin kazancının birazını kendisine harçlık yaptığı, kalan kısmını ailesine verdiği sonucunun çıkması bu araştırma ile örtüşmektedir. Sokakta çalışan çocuklar kazandıklarını ne yaptığını şöyle açıklamıştır:

“Kazandığımı anneme veriyorum, kardeşlerime süt alıp geliyorum.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Bizim biladere veriyorum 2-3 milyon. İnternete gidiyoruz. Ufak kıza veriyorum, kendime alıyorum. Gidiyorum arkadaşlarımla herkes para koyuyor kola alıyoruz, bu kadar yiyecek alıyoruz parkta oturuyoruz çimenliklerde.” (G33, 14 yaş, erkek)

“Ne yapıyorum yarısını aileme veriyorum, yarısını kendime alıyorum. Gidiyorum yiyorum. Ben eşyayı giyinmeyi çok seviyorum. Gidiyorum eşya alıyorum.” (G40, 15 yaş, erkek)

“Valla abla giysi alıyorum. İşte cafeye mafeye arkadaşlarla gidiyoruz oraya. Veriyoruz anneye de 50 lira.” (G39, 14 yaş, erkek)

“O parayı 20 TL'yi anneme veriyorum, işte bez alıyor. Kalan 10 lirayla da işte 5 lira okul harçlığı götürüyorum kendime, kalan 5 lirayı da kardeşime okul harçlığı kalan 10 lirayı da yarına okul harçlığı diye.” (G34, 11 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında çocukların kazanç durumları değerlendirildiğinde çocukların yaptıkları işler karşılığında aldıkları ücretler farklılık arz etmektedir. Sokakta çalışan çocuklar hariç diğer çocukların gelirleri gerek günlük gerek haftalık olarak bellidir. Ancak sokakta çalışan çocukların kazançları belli değildir. Bu durum bir işverene bağlı olarak çalışmayla ilintilidir. İşverene bağlı olarak çalışmayan çocukların gelirleri o gün topladıkları veya sattıkları şeyin değeri kadardır.

Çocukların tüm sektörlerde genel olarak aldıkları ücreti yeterli bulmaları, verilen ücretin çocuğa verilecek miktar olarak değerlendirildiğinden ileri gelebilir. Dolayısıyla bu noktada çocukların emek istismarına maruz kaldıkları söylenebilir. Ayrıca çocukların

genellikle çalışmayı ileriki yaşları için yatırım olarak görmeleri ve meslek öğrendiklerine dair inançları, kazandıklarını yeterli bulmalarına ve bu konuda daha tatminkâr tutum geliştirmelerine olanak sağlamıştır.

Tüm katılımcılardan kazandıklarını aileye verdiklerini ifade edenlerin sayısı fazladır. Bu durum gelir sağlama noktasında çocuk emeğinin aileye desteğini göstermektedir. Kazandıklarını kendisine harcadığını beyan eden katılımcıların büyük çoğunluğunun ise giysi, okul ihtiyaçları, kişisel ihtiyaçlar gibi aslında ebeveynin sağlamakla yükümlü olduğu ihtiyaçlarını temin ettiği görülmüştür. Dolayısıyla kazandığını kendisine aldığını ifade eden katılımcıların bile kendi kişisel ihtiyaçlarını sağlayarak ailesine destek olduğu yorumu yapılabilir.

3.2.8. Çalışmak İsteddiği İş

Araştırmaya katılan çocuklara çalıştığı iş dışında başka bir işi seçme şansı olsa nerede çalışmak istediği sorulmuştur. Çocukların verdikleri cevaplar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Çocukların Çalışmak İsteddiği İşler

Sektör	Çalışmak istediği işler	Sayı
Tarım	Dükkân/kafe/lokanta	6
	Fabrika	2
	Aynı işte	2
Hizmet	Aynı işte	8
	Fikri yok	2
Sanayi	Aynı işte	6
	Bakkal/market/garson	4
Sokak	Kuaför/garson	6
	Sanayi	4

Tarımda çalışan çocuklara başka bir yerde çalışma şansları olsa nerede çalışacakları sorulduğunda verilen cevaplar Tablo 7’ de gösterilmiştir. Tarımda çalışan çocukları 6’sı dükkân, kafe, lokanta gibi yerlerde garson veya satış elemanı olarak hizmet sektörünün iş alanına giren işlerde, 2’si fabrikada sanayi sektörünün çalışma alanına giren işlerde,

2'si ise başka bir işte çalışmak istemediğini, yine yapmakta olduğu tarla işinde çalışmak istemektedir. Tarımda çalışan çocuklar çalışmak istediği işleri şöyle açıklamıştır:

“Tarlada çalışmasaydım bir lokantada falan çalışmak isterdim. Çünkü orası daha iyi garsonculuk yapılıyor daha kolay, iyi.” (G3, 14 yaş, erkek)

“Başka yerde dükkânda çalışmak isterim, kolay oluyor çünkü.” (G10, 14 yaş, kız)

“Tarlada çalışmasaydım fabrikada falan çalışmak isterdim oraları güzel. Fabrika daha kolay tarlaya göre. Tarlada hep yürüyorum, fabrikada az yürüyorsun. Hem güneşte yok.” (G8, 13 yaş, erkek)

Tarımda çalışan çocuklar tarlanın zor yanlarını belirterek *“Hem güneşte yok.” (G8, 13 yaş, erkek)* şeklinde bu zorlukların olmadığını düşündükleri işlerde çalışmak istemektedir. Bu durum çocukların çalışırken çeşitli zorluklarla baş etmek zorunda kaldıklarını da göstermektedir.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların çalışmak istediği işlerin tespiti için Tablo 7 incelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun şu an çalışmakta oldukları işlerde devam etmek istedikleri, başka bir iş yapmak istemedikleri ortaya çıkmıştır. Çocuklar aynı işi yapmaya devam etmek istediklerini şöyle dile getirmiştir:

“Burada çalışmazsam başka çaycılıkta çalışmak isterim. Bu işi seviyorum abla ben. Güzel iş, ben çaycılık seviyorum. Çay dağıtmayı seviyorum. Evveet abi çaylar geldi, bunu söylemeyi seviyorum.” (G13, 14 yaş, erkek)

“Burada çalışmasaydım gene başka bir bakkalda çalışmak isterdim. İstedğim zaman çıkıyorum. Mesela bir hava alıyorum, ondan sonra gene içeri giriyorum. Ağır bir şey yapmıyorum ki tarla gibi değil yani. Mesela orada işte sabaha kadar güneşin altında kalıyorsun ama bakkalda öyle değil ki istediğin zaman işin olduğunda da çıkabiliyorsun hava alıyorsun geri giriyorsun mesela.” (G15, 13 yaş, kız)

“Başka yerde çalışmak istemem. Burası daha iyi pastane de çalışmaktansa. Mesela kuaför pis çünkü çok pis. Fabrika işlerinde falan çalışmak hiç istemem. Çünkü ağır gelir. Elim alışık değil böyle şeylere.” (G17, 15 yaş, kız)

Sanayide çalışan çocukların başka nerelerde çalışmak istediği Tablo 7’de gösterilmiştir. Katılımcıların 6’sı yapmakta oldukları işe devam etmek istediklerini, farklı bir işte çalışmak istemediklerini, 4’ü ise kolaylığını öne sürerek hizmet sektörünün alanına giren bakkal, market gibi yerlerde, garsonluk gibi işlerde çalışmak istediğini şu şekilde beyan etmiştir:

“Başka yerde çalışmak istemem. İşim güzel. Meslek öğreniyorum sonuçta.” (G30, 17 yaş, erkek)

“Valla ben işimi seviyorum. Başka bir işte çalışmak istemezdim.” (G26, 16 yaş, erkek)

“Çaycılıkta çalışmak isterdim. Günlük 60 lira veriyorlar. Daha kolay. Bir tepside beş çay taşımak kapıdan bence daha kolay.” (G25, 14 yaş, erkek)

Çocuklar çalıştığı iş ile çalışmak istediği iş arasında kıyas yaparak kendilerine daha kolay gelen işte çalışmak istemektedir.

Sokakta çalışan çocukların başka bir iş seçme şansı olsa hangi işlerde çalışmak istedikleri Tablo 7’de gösterilmiştir. Tablo 7’ye göre sokakta çalışan çocukların 6’sı kuaför ya da garsonluk gibi hizmet sektörünün ilgi alanına giren işlerde, 4’ünün ise sanayide çalışmak istediği sonucu ortaya çıkmıştır. Çocukların yarısına yakın kısmının sanayide çalışmak istemesi sonucu Atauz’un (1997, s. 23) çalışmasında da çocukların oto tamirciliği, elektrikçilik gibi bir zanaat öğrenebileceği işlerde çalışmayı arzuladığı sonucu ile benzerlik taşımaktadır. Sanayide çalışan çocuk işçiler çalışmayı arzuladıkları yerleri şöyle ifade etmiştir:

“Kapalı yer olsa böyle berber, garson çalışırım yani.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Biz romanız ya. Bize hurda gidiyor. Kafamıza başka hiçbir şey girmiyor. Ama başka diyorsan berbercide çalışabilirdim. Benim saçlarım çok büyüktü

de saçlarımı kestirdi amcam. Orda hem bakımlı olurdum. Hem saçlarımı orda kestirirdim ederdim.” (G36, 13 yaş, erkek)

“Çalışmak istediğim iş çok var da mesela garson veyahut berberci de çalışmak. Kaç kere sordum dört beş kere sordum Hiç kimse almadı abla.” (G37, 15 yaş, erkek)

“Garsonluk yapmak daha kolay.” (G38, 14 yaş, erkek)

“Abla çok iş var ya. Tarla işleri çok. Ama seç desen sanayiye seçerim. Abla orda hiç yoktan bir şeyler öğreniyorsun meslek. Hurdada ne öğrencen abla alıp satıyorsun. Orda arabaları tamir ediyorsun şey yapıyorsun.” (G40, 15 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında tüm sektörlerde başka bir işi seçme şansları olsa nerede çalışmak isteyecekleri değerlendirildiğinde hizmet sektöründe çalışan çocukların yine aynı işlerinde devam etmek istedikleri; sanayide çalışanların yine aynı işe devam etmekle birlikte hizmet sektörünün iş alanına giren işlerde çalışmak istediği; sokakta ve tarımda çalışan çocukların ise yine hizmet sektörünün ilgi alanına giren kuaför, garson gibi işlerde çalışmak istediği sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırma neticesinde elde edilen bulgular, çocukların hizmet sektörü kapsamına giren işlerde çalışmayı istediklerini göstermektedir. Bu durum ise hizmet sektöründeki işlerin görece daha kolay olması ve meslek edindirdiğinin düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Çocukların sanayi sektörüne ilgi duyduğu da bulgulardan anlaşılmaktadır. Sanayi sektörünün meslek kazandırma fikri ile kodlanması bu durumun sonucudur. Ancak sanayi sektörünün hizmet sektöründeki meslek kazandıran mesleklere (kuaförlük gibi) oranla daha zor olarak algılanması hizmet sektörünün sanayi sektöründen daha fazla tercih edilmesine neden olmaktadır.

3.2.9. İşinden Memnun Olma Durumu

Çocuk işçilerin işlerinden memnun olma durumları irdelenmeye çalışılmıştır.

Tarımda çalışan çocukların yarısının işinden memnun olduğu, yarısının ise memnun olmadığı görülmüştür. Tarımda çalışan çocuklar memnuniyet durumlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“İşimden memnunum. Bu da bizim bir hayatımız işte yapmasak olmayacak, para kazanamayacağız.” (G1, 13 yaş, erkek)

“Memnunum, para kazandırdığı için ailemi geçindirdiği için.” (G8, 13 yaş, erkek)

“İşimden memnun değilim. Çok zor mesela o güneşin altında çapalamak çok zor. Sepetler var mesela üzüm sepetleri onları kaldırıyoruz indiriyoruz, belimiz ağrıyor.” (G10, 14 yaş, kız)

“Tarlada çalışmaktan memnun değilim zor oluyor. Çünkü bir taraftan sabah kalkması zor oluyor, bir de kışın hava soğuk oluyor, yazın mesela biz üzüme gidiyoruz, kiraza gidiyoruz, bu yaz da gittim hep üzüme. O zaman da güneşten yani çok zor.” (G4, 14 yaş, kız)

Tarımda çalışmaktan memnun olmadığını beyan eden katılımcılar tarımda çalışmanın zorluklarından bahsetmiştir. Yazın güneşin altında, kışın dondurucu soğukta çalışmak çocukların küçük bünyelerinde büyük tahriplere yol açmaktadır. Mevsimsel koşullara adapte olma sorunlarının yanı sıra çalışırken kaldırmak zorunda kaldıkları yüklerin fizyolojik yapılarına verdiği zararlar da göz önüne alındığında çocukların memnun olmama durumu daha anlaşılabilir olmaktadır.

Tarımda çalışmaktan memnun olduğunu ifade eden katılımcıların memnuniyet durumlarının işin para kazandırması ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Çocuklar bir şekilde para kazanma zorunluluğunu içselleştirdikleri için en azından para kazandıran bir işte çalışıyor olmaktan dolayı memnuniyet duymaktadırlar.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların tümü yaptığı işten memnun olduğunu dile getirmiştir. Hizmet sektöründe çalışan çocuklar memnuniyet durumlarını şöyle açıklamıştır:

“İşimden memnunum. Çünkü patronumuz çok iyi, arkadaşlarla aram çok iyi aile gibiyiz biz burada. Bu benim kardeşim gibi (çalışma arkadaşını gösteriyor).” (G17, 15 yaş, kız)

“Aile gibi bir ortam olduğu için yani burada herkes ağabey, abla, kardeş gibi olduğu için o yönden seviyorum memnunum.” (G20, 15 yaş, kız)

“Memnunum. Tanıdığım bir kişi var yanımda. Hani onunla gidip geliyoruz eğleniyoruz orada. Bana çok yardımcı oluyor. Başıma bir şey gelse beni kollar aynı mahalle çocuğu sonuçta.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Memnunum. Çünkü burada arkadaşlarım var. Tanıdıklarım var mesela arkadaşlarım olmasaydı sıkıcı olurdu çalışmak.” (G15, 13 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların memnuniyet durumunu çalıştıkları yerlerdeki ortamın iyi olması, iyi arkadaşlıkları olması ve çalışanların birbirleri ile iletişimin iyi olması oluşturmaktadır. Hizmet sektöründeki işlerin diğer sektörlerle kıyasla görece daha kolay olmasının da çocukların memnuniyet durumu üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Sanayi sektöründe çalışan çocukların iş memnuniyetleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun işinden memnun olduğu tespit edilmiştir. ÇSGB’nin 2001 yılında yaptığı araştırmada da çocukların %95’inin çalıştığı işten memnun olma durumu bu araştırma ile benzerdir. İşinden memnun olmadığını belirten çocuklar ise memnuniyetsizliğinin sebebini emekleri karşılığında aldıkları düşük ücret olarak belirtmiştir. Sanayide çalışmaktan memnun olduğunu beyan eden büyük kitle ise memnuniyetlerini, meslek öğrenmeye ve yaptıkları işi sevmeye bağlamışlardır. Çocuklar görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Memnunum. Mesela yazın işin var gidiyorsun. Tarlada çapa yapıyor ya işçi o zaman kızarıyor güneşin altında. Ama biz dışarda değiliz, gölge de işimizi rahatça yapıyoruz.” (G29, 12 yaş, erkek)

“Memnunum. İşim güzel, mesleği tam öğrendim mi parası da güzel.” (G30, 17 yaş, erkek)

“Memnunum. Güzel iş yani. Hoşuma gidiyor yapmak.” (G22, 13 yaş, erkek)

“Memnunum. Önü açık meslek çünkü.” (G27, 16 yaş, erkek)

“Memnun değilim. Para konusunda bir de ağır.” (G25, 14 yaşı, erkek)

Sokakta çalışan çocukların büyük kısmının işinden memnun olmadığı tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çocuklar memnuniyet durumlarını şöyle açıklamıştır:

“Çalıştığım işten memnun değilim ama mecbur gidiyorum. Yani abla 20-30 lira doyurmuyor ki yetmiyor. Zaten parasızlık kötü işte böyle abla. İşte ben de istemem çalışmayı da şimdi abla koca saat çalışmayı kim ister bir de el arabasıyla. El arabasını ittiriyorsun çöplere bakıyorsun falan.” (G37, 15 yaşı, erkek)

“Memnun değilim. Neyinden memnun olayım abla ya. Üstüm başım hep kir.” (G38, 14 yaşı, erkek)

“Memnunum. Güzel oluyor abla. Mesela abla gidiyorsun ya hop dedi mi biri içine bir sevinme geliyor. Dur dediler mi sevinme geliyor.” (G36, 13 yaşı, erkek)

Sokakta çalışan çocuklardan işten memnuniyetsizliğini dile getirenler bu durumu kazançlarının az olmasına ve yapılan işin bedenleri üzerinde bıraktığı izlere bağlamıştır. İşinden memnuniyetini ifade edenlerin ise az da olsa en azından bir kazançları olduğu için memnun oldukları tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında genel olarak katılımcıların büyük çoğunluğunun çalıştığı işten memnun olduğu ortaya çıkmıştır. Çocukların para kazanarak ailelerine destek olmaları çocuğa aile içerisinde bir statü ve prestij kazandırmaktadır. Bu durumu benimseyen çocuk için de çalışmak tatmin edici bir durum olmaktadır. İşinin zorlukları olsa dahi çocuklar bu zorluklar ile aile içinde kazanacakları prestijin kâr zarar hesabını yapmaktadır. Aile içerisinde elde edilecek prestijin baskın olduğu durumlarda çocuklar işlerinin zorluklarını görmezden gelerek durumlarından memnuniyetlerini bildirmektedir.

Sektör bazlı incelendiğinde yaptığı işten en memnun kitlenin hizmet sektöründe çalışan çocuklar olduğu en az memnun olanların sokakta çalışan çocuklar olduğu tespit edilmiştir. Yaptıkları işlerden memnun olan çocukların memnuniyet nedenleri işlerini para ve meslek kazandırıyor olarak algılamalardır. İşlerinden memnun olmayan

çocukların memnuniyetsizliği ise çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Tarımda çalışan çocukların yazın güneşte çalışmak gibi mevsim koşullarına endeksli çalışmalarından dolayı, sanayide çalışanların işin ağırlığı ve ücret yetersizliğinden dolayı, sokakta çalışanların ise işin herhangi bir nitelik kazandırmaması ve düşük kazançlı olması sebebiyle çalıştığı işten memnun olmadığı anlaşılmıştır.

3.2.10. Geleceğe İlişkin Beklentileri

Çocuk işçilerin geleceğe ilişkin beklentilerinin neler olduğu irdelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 8: Geleceğe İlişkin Beklentiler

Sektör	Geleceğe İlişkin Beklenti	Sayı
Tarım	Üniversite eğitimi gerektiren meslek	6
	Futbolcu	2
	Kendine ait iş yeri açmak	1
	Çiftçi olmak	1
Hizmet	Kendine ait iş yeri açmak	7
	Evlenmek	2
	Üniversite eğitimi gerektiren meslek	1
Sanayi	Kendine ait iş yeri açmak	8
	Üniversite eğitimi gerektiren meslek	1
	Gezmek	1
Sokak	Evlenmek	7
	Kendine ait iş yeri açmak	2
	Demirci olmak	1

Tarımda çalışan çocukların geleceğe ait beklentileri Tablo 8’de gösterilmiştir. Tablo 8’de belirtildiği üzere tarımda çalışan çocuklardan 6’sı üniversite eğitimi gerektiren hemşire, veteriner, subay gibi mesleklerde çalışmak istediğini, 2’si futbolcu olmak istediğini, 1’i

kafe açmak istediğini, 1'i ise çiftçi olmak istediğini beyan etmiştir. Katılımcılardan üniversite eğitimi olan mesleklerde çalışmak istediğini beyan edenlerin tarlaya giderken diğer yandan eğitim hayatlarına devam eden çocuklar olduğu ortaya çıkmıştır. Kendine ait bir iş yeri açmak isteyen, futbolcu ve çiftçi olmak isteyenler ise okul hayatını bırakmış çocuklardır. Eğitim hayatından uzaklaşmanın çocukların hayallerini kısıtladığı, üniversite eğitimi gerektiren tüm mesleklerden kendilerini uzaklaştırdığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla eğitim hayatına devam etmek ile geleceğe ilişkin beklentiler arasındaki bağ kayda değerdir. Tarımdaki çocuk işçiler gelecekle ilgili beklentilerini şöyle dile getirmiştir:

“Hemşire olmak istiyorum.” (G2, 13 yaş, kız)

“Gelecekte okuyup veteriner olmak istiyorum.” (G3, 14 yaş, erkek)

“Gelecekte futbolcu olmak istiyorum” (G8, 13 yaş, erkek)

Tarımda çalışan çocuklardan yalnızca birinin yapmakta olduğu işi gelecekte de devam ettirip çiftçi olmak istediği dikkate değerdir. Tarımda çalışan çocukların büyük çoğunluğu çiftçiliği ileride yapacağı meslek olarak değerlendirmemektedir. Bu duruma tarlada çalışmanın tamamen beden gücüne dayalı ve mevsim şartlarından etkilenen zor bir iş olmasının neden olduğu düşünülmektedir.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların gelecek ile ilgili beklentileri Tablo 8'den incelendiğinde çocuklardan 7'sinin kendine ait iş yeri açmak istediği, 2'sinin evlenmek istediği, 1'inin ise öğretmenlik gibi üniversite eğitimi gerektiren işte çalışmak istediği ortaya çıkmıştır. Hizmet sektöründe çalışan çocukların şu an çalıştıkları işleri ileride kendi işletmeleri bünyesinde devam ettirmek istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılardan kuaförde çalışanların hepsinin gelecekte kuaför dükkânı açmak istediği, garsonluk yapanların hepsinin kahvehane ve kafe açmak istediği görülmüştür. Hizmet sektörü içerisinde sadece satış personeli olarak çalışan çocukların bu işi devam ettirmek gibi bir düşüncelerinin olmaması dikkat çekicidir. Özellikle esnaf yanında satış personeli olarak çalışan çocukların bu işi seçme nedeni meslek öğrenmekten ziyade kolay olmasından dolayıdır. Yapılan işin ağırlığından ziyade mesai saatlerinin fazla olması bu

çocukların ileride aynı mesleğe devam etmeyi istememesine neden olmaktadır. Çocuklar gelecek ile ilgili beklentilerini şöyle ifade etmiştir:

“Kuafor açacağım.” (G19, 13 yaş, kız)

“Gelecekte kafe açmayı düşünüyorum.” (G12, 17 yaş, erkek)

Satış personeli olarak çalışan çocuklardan birinin gelecek ile ilgili söylediği şu sözlerin;

“Gelecek belli zaten evleneceğim çocuk bakacağım.” (G17, 15 yaş, kız) toplumsal cinsiyet algısının ve toplumsal beklentilerin çocuklar üzerindeki etkisini ortaya koyduğu düşünülebilir. Bu durum ÇSGB’nin (1995) IPEC projesi çerçevesinde ILO ile ortak yürüttüğü 7 işkolunda çalışan çocukların çalışma ortamlarından kaynaklanan risklerden korumak ve bu doğrultuda politikalar belirlemek ve eylem planları oluşturmak üzere yaptığı araştırmadaki sonuçlarla örtüşmektedir. ÇSGB’nin (1995) araştırması, kız çocuklarının çalışmayı evlenene kadar olan bir süreç olarak değerlendirdiğinin göstergesidir. Kız çocukları için evlenmek çalışmaktan kurulmanın yoludur ve araştırmada kız çocuklarının tümü evlendikten sonra çalışmayacaklarını dile getirmiştir. Hizmet sektörü içerisinde satış danışmanı olarak çalışan 2 çocuk ise gelecekte evlenmek istediğini ve evlendikten sonra çalışmayacağını dile getirmiştir.

Sanayi sektöründe çalışan çocukların geleceğe ilişkin beklentileri değerlendirildiğinde 8’inin kendisine ait iş yeri açmak istediği, 1’inin mühendislik gibi üniversite eğitimi gerektiren meslekte çalışmak istediği, 1’inin ise gezmek istediği tespit edilmiştir. Erbay’ın (2007) çocukluğunda sanayide çalışan yetişkinler ile yaptığı araştırmada, yetişkinlerin %73,6’sının çocukluğunda çalıştığı mesleği devam ettirdiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çocuklukta edinilen mesleğin büyük ihtimalle gelecekte de devam edeceği yorumu yapılabilir. Araştırmada da çocukların büyük çoğunluğunun gelecekte de şu an çalışmakta olduğu işi yapmak istediği yönündeki söylemleri bunu destekler niteliktedir. Konuyla ilgili yapılan başka bir araştırmada çocukların %32,9’unun gelecekte kendi işini kurmak istediği sonucu bu araştırma ile paraleldir (Bahçecik, Polat ve Pek, 2000). Ayrıca çocukların genellikle bir işverene bağlı çalışmak istemediği, işverene bağlı çalışmayı meslek öğrenme sürecine ait bir durum olarak gördüğü yorumu da yapılabilir. Çocukların gelecekle ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Askerden sonra dükkân açmayı Allah nasip ederse tamircilikte istiyorum.”
(G26, 16 yaş, erkek)

“Gelecekte bu meslekten devam etmek istiyorum.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Gelecekte kendime yer açacağım. Kendi traktör fabrikamı açacağım işleteceğim.” (G30, 17 yaş, kız)

Sokakta çalışan çocukların geleceğe ilişkin beklentilerine yönelik olarak Tablo 8 incelendiğinde 7’sinin evlenmek, 2’sinin kendine ait işyeri açmak, 1’inin ise babasının mesleği olan demirciliği devam ettirmek istediği ortaya çıkmıştır. Gelecekte evlenmek istediğini belirten katılımcıların hepsi Roman ailelerin çocuklarıdır. Kendi işyerlerini açmak istediğini beyan eden katılımcıların Roman çocukları olmaması dikkat çekicidir. Sokakta çalışan çocukların Roman çocukları olması geleceğe ilişkin beklentilerini de şekillendirmektedir. Romanlar arasında yaygın olan erken yaşta evlilikler bu araştırmada da bahsedilen bulgularla ortaya çıkmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların *“Valla ben nişanlıydım ayrıldım abla”* (G40, 15 yaş, erkek) sözü ve *“Gelecekte evleneceğim aha bu nişanlım* (gösterip gülüyor).” (G38, 14 yaş, erkek) ifadeleri ile 14-15 yaşlarındaki çocukların evlilik birlikteliği için bir adım attığı görülmektedir. Ayrıca çocukların büyük çoğunluğunun evlenip yuva kurmak gibi gelecek beklentisinin olması çocukların kültürel kodları ile ilintilidir. Taylan ve Barış’ın (2015, s. 56) Kocaeli’nde yaşayan Roman vatandaşlar ile yaptığı araştırmada erken evlilik oranı %34,3 olarak bulunmuştur. Yine Taylan’ın (2016) Sakarya Romanları ile yaptığı araştırmada erken evlilik oranı % 41 olarak bulunmuştur. Romanlar ile ilgili yapılan araştırmada genellikle evlilik yaşı ortaokul veya lise çağlarına 15-18 yaşa aralığına tekabül etmektedir (Boran vd., 2013, s. 58). Romanlarda özellikle kız çocuklarında görülen erken evlilikler ülke ortalamasından oldukça yüksektir. Romanlardaki erken evlilik eğitimden erken kopuş ve sokakta çalışma ile bağlantılıdır. Genellikle erken evlilik yapan Roman çocuklarının ailelerini geçindirmek için kayıt dışı alanlarda ve sokakta çalıştıkları tespit edilmiştir (Taylan ve Barış, 2015, s. 56). Bu araştırma, Roman çocuklarının toplumsal ve kültürel yapıları içerisinde erken evlilikleri içselleştirdiği ve benimsediğini ortaya koymuştur.

Sokakta çalışan çocuklar geleceğe ilişkin beklentilerini şu cümleler ile anlatmıştır:

“Valla ben nişanlıydım ayrıldım abla. Evleneceğim çoluk çocuk sahibi olacağım bir sene sonra. Çocuklarıma bakacağım.” (G40, 15 yaş, erkek)

“Gelecekte askere gidip yuva kuracağım. Sonra araba alacağız, hurdaya gideceğiz. Yatılara gideceğiz. Kiraz var. Yatı yani bu memleketten başka memlekete mesela İstanbul’a, Afyona. Ben her tarafına gittim oralara. Pamuk yün işi oluyor hurda işi oluyor. Orası daha iyi orda hurdacı yok.” (G36, 13 yaş, kız)

“Askere gideceğiz abla. Sonra da evlenirim.” (G39, 14 yaş, erkek)

Roman çocuklarının hayallerini süsleyen erken evliliklerin hem kendilerine hem topluma büyük zararları olduğu açıktır. Bu zararları adelösan gebelik, anne ve bebek ölümleri gibi sağlık sorunları olmak üzere eğitimden erken kopuşlar, bu nedenle yoksulluğa mahkûm olma şeklinde sıralanabilir.

Araştırma kapsamında çocuk işçilerin geleceğe ilişkin beklentileri incelendiğinde sanayi ve hizmet sektöründe çalışan çocukların kendi çalıştıkları işlerle ilgili gelecek beklentisi içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Bu sektörlerdeki çocuklar genellikle yapıyor oldukları işi kendi işletmeleri bünyesinde yapmak istediklerini belirtmiştir. Çocukların sanayi ve hizmet sektöründe çalışma tercihini belirleyen meslek edinme amacı bu çerçevede oldukça anlamlıdır. Meslek edinme gayesi ile sanayi ve hizmet sektöründe çalışan çocukların gelecekte de yapmakta oldukları işe devam etmek istemeleri bunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla bu sektörlerde çalışan çocuklara gelecek ile ilgili beklentileri sorulduğunda bu beklentinin çalışma yaşamı ile sınırlı olduğu yorumu yapılabilir. Yine araştırma çerçevesinde tarımda çalışan çocukların gelecek beklentilerinin genellikle üniversite eğitimi gerektiren mesleklerde çalışmak istedikleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Okula devamın en yüksek olduğu sektör olan tarımda çalışan çocuklar eğitim hayatını devam ettirerek üniversite eğitimi alma ve o şekilde meslek sahibi olma hayallerini kurmaktadır. Dolayısıyla eğitim hayatına devam ile gelecek beklentileri arasında da bir bağ vardır. Sokakta çalışan çocukların gelecek ile ilgili beklentileri irdelendiğinde çalışmak istedikleri işlerden önce “yuva kurmak” istediklerini beyan etmeleri dikkat çekicidir. Tarımda, sanayide ve hizmet sektöründe çalışan çocuklar gelecek ile ilgili beklentilerini ifade ederken ileride yapmak/çalışmak istedikleri işleri söylemiştir. Ancak

sokakta çalışan çocukların oldukça büyük bir çoğunluğu çalışmak istedikleri işlerden ziyade evlenmek istediğini beyan etmiştir. Çocukların gelecek ile ilgili beklentilerinin evlenmek olması yaşadığı kültür ile yakından ilgilidir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde çocukların gelecek beklentilerinin çalışma yaşamları, eğitim ve kültürel yapıları ile şekillendiği yorumu yapılabilir.

3.3. Çalışırken Karşılaştığı/ Karşılaşabileceği Riskler

Çocuk işçilerin çalışma yaşamlarında karşılaştıkları veya karşılaşabilme ihtimali olan risklerin neler olduğu sektör bazında incelenecektir.

3.3.1. Herhangi Bir Şiddet Olayına Maruz Kalma Durumu

Çocuk işçilerin çalışırken fiziksel ve duygusal şiddete maruz kalma durumu Tablo 9’da gösterilmiştir. Şiddet türlerinden fiziksel şiddet kaba kuvvet kullanarak kişinin vücut bütünlüğüne zarar verme, duygusal şiddet hakaret, küfür, aşağılayıcı kelimeler kullanma, cinsel şiddet ise kişinin kendi isteği dışında cinsel anlamda istismar edilmesini içermektedir.

Tablo 9: Herhangi Bir Şiddet Olayına Maruz Kalma Durumu

Sektör	Fiziksel şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesinde bulunan çocuk sayısı	Duygusal şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesinde bulunan çocuk sayısı
Tarım	2	1
Hizmet	2	5
Sanayi	-	3
Sokak	3	3

Tarımda çalışan çocukların fiziksel, duygusal ve cinsel şiddete maruz kalma durumu Tablo 9’da gösterilmiştir. Tarımda çalışan çocuklardan 2’sinin fiziksel şiddet yaşadığı, 1 kişinin ise duygusal şiddete maruz kaldığını tespit edilmiştir. Tarımda çalışan çocuk işçiler şiddete maruz kalma durumunu şöyle ifade etmiştir:

“Tarlada zaten sürekli orada çalışanlarla kavga ediyoruz ya anlaşıyoruz. İllaki arabada ya da serviste kadınlar laf söylüyor falan. Biz de dayanamıyoruz. Biz de karşılık veriyoruz. O yüzden hep kavga çıkıyor işte.” (G4, 14 yaş, kız)

“Patrondan küfür yiyorum hakaret ediyor bize. Hızlı yapmayınca mesela o zaman çok bağıyor. Mesela 5 dakika dinlenelim hemen bağırma başlıyor. Küfür etmeye başlıyor.” (G10, 14 yaş, kız)

Tarımda çalışan çocuklardan fiziksel şiddete maruz kaldığını ifade edenlerin şiddet durumunun genellikle tarlada çalışmaya gelen diğer insanlarla olduğu, duygusal şiddete maruz kalanların ise bu durumu patronlarından yana yaşadığı tespit edilmiştir.

Hizmet sektöründe çalışan çocukların herhangi bir şiddet olayına maruz kalma durumu incelendiğinde çocuklardan 2’si fiziksel şiddetin varlığından, 5 ise duygusal şiddetin varlığından bahsetmiştir. Hizmet sektöründeki çocuk işçiler şiddet durumlarını şöyle açıklamıştır:

“Yani kavga olayları tabi.” (G19, 13 yaş, kız)

“Yani şiddet kavga etmiyorum ama bağırış çağırış her yerde oluyor.” (G20, 15 yaş, kız)

“Kahve ortamı değişik mesela kendi aralarında küfür ediyorlar, bağıyorlar.” (G12, 17 yaş, erkek)

“Müşteri istediği fiyatı vermeyince bağıyor bize, hakaret ediyor bazen. Şunu ver gibi konuşuyorlar. Niye öyle yapıyorsun kardeşim şunu verir misin dersin ne olur sanki. Nazik nazik konuşmakta.” (G17, 15 yaş, kız)

“Bazen müşteriden oluyor. Yani mesela ürünü veriyorsun, değiştirmeye getiriyor mesela ya da sana, ürünün fiyatını söylüyorsun. O işte sana bağırma başlıyor şey yapmaya başlıyor sen yapman gerekeni yapıyorsun. Ama karşıdaki sana küfür edebiliyor, hakaret edebiliyor.” (G20, 15 yaş, kız)

“Çok kötü laflar söylüyorlar kuafördeki kızlar birbirlerine. Hep küfürlü konuşuyorlar ağızlarından ama küfür eksik olmuyor. Küfür, terbiyesiz hareketler, pis pis konuşmalar.” (G19, 13 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların yarısının duygusal şiddete uğradığı/uğrama tehlikesi içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sayı, çocukların küfür ve hakarete uğraması veya uğrama tehlikesi olan yerlerde bulunmasının psikolojik sağlıkları üzerinde açtığı yaralar göz önüne alındığında çok ciddi boyuttadır.

Hizmet sektörü içerisinde küfür veya hakarete uğrayanların genellikle satış personeli olarak görev yapması dikkat çekicidir. Bu durumun müşteri ile direkt muhatap olan kitlenin bu grup olmasından ileri geldiği düşünülmektedir.

Çocuklardan bazıları kendilerinin böyle bir durumla karşılaşmadığını ancak çalıştığı ortamda duygusal şiddetin kapsam alanına giren durumların var olduğunu belirtmiştir. Şiddetin olduğu bir ortamda çalışan çocuk ciddi anlamda risk taşımaktadır. Bugün kendisine ilismeyen şiddet durumunun yarın da sekeceğinin garantisi hiçbir şekilde bulunmamaktadır.

Sanayi sektöründe çalışan çocukların herhangi bir şiddete maruz kalma durumu Tablo 9'dan incelendiğinde katılımcıların hiçbirisi fiziksel şiddetin varlığından söz etmemiştir. Ancak katılımcıların 3'ü duygusal şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Konu ile ilgili bir araştırmada da çocukların sözel şiddete maruz kalma oranı %37,7 olarak bulunmuş olup bu araştırma ile benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır (Erbay, 2007). Çocuklar durumlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Arada bir sinirlendiğinde oluyor patrondan küfür falan. Niye düzgün yapmıyorsun gibisinden aslında düzgün yapıyor olsam da.” (G27, 16 yaş, erkek)

“Bir işi düzgün yapamıyorsun diyorlar bağırıp çağırıyorlar. Fiziksel olarak yapmadılar ama sade laf söylüyorlar.” (G28, 16 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların herhangi bir şiddet olayına maruz kalma durumu incelendiğinde 3 çocuk fiziksel şiddete, 3 çocuk duygusal şiddete uğradığını/ uğrama

tehlikesi içerisinde bulunduğunu belirtmiştir. Sokakta çalışan çocuklar kendilerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Çalışırken küfür eden oluyor. Ben şimdi geçiyorum oraya, sepetler koymuşlar geçiyorum. Geçerken oradan araba sepetlere değdi düşürdü gelmişler diyorlar bana diyor sen niye düşürdün, küfür ediyorlar. Ben de diyorum sanki ben bilerek mi yaptım? Baktım üstüme doğru geliyorlar ulan dedim, siz kimsiniz dedim.” (G32, 13 yaş, erkek)

Öztürk (2019), sokak çocukları ile yaptığı nitel araştırmada özellikle hurda toplayan çocukların kendilerine fiziksel ya da sözlü şiddet uygulayanlarla karşı karşıya geldiğini ortaya koymuştur. Bu araştırmada katılımcının sarf ettiği şu sözler yapılan araştırma sonucu ile bu araştırmanın paralel olduğunu göstermektedir:

“Bazı insanlar sabahın köründe ne geziyorsunuz lan diyor. Ben de len demeye çok kızarım. Sinirime gider. Ben de sus len derim. Öyle böyle tartışma olur aramızda. Aynı sokakta 3, 4 kez daha dönerim ben de. Bazen iner aşağı, kavga ederim yani kaçmam ben. Ne sabahın köründe bağıırıyorsun diyor. Ekmek parası bu ne karışırıyorsun.” (G36, 13 yaş, erkek)

Bu araştırmada hurda toplayan çocukların herhangi bir durumda çekinmeden kendisine şiddet uygulayanlarla karşı karşıya geldiğini göstermektedir. Ayrıca bu sözler çalıştıkları alandan kaynaklı uğradıkları sözlü şiddeti gösterdiği gibi her an fiziksel şiddetle karşı karşıya kalabileceklerini ve kendi kendilerini savunabilmek zorunda kalacaklarını göstermektedir.

Sokakta çalışan çocukların fiziksel şiddeti iyi ayırt ederek anladığı ve ona göre cevap verdiği gözlemlenmiş olmasına rağmen duygusal şiddet boyutu için aynı şey düşünülmemektedir. Sokakta çalışan çocuklardan duygusal şiddete maruz kalan/kalma tehlikesi içerisinde bulunanların sayısının daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Çocukların duygusal şiddete maruz kalma durumlarını tahlil etmede yetersiz kaldıkları düşünülmektedir. Bu durumun sebebi sokakta çalışan çocukların normal konuşmalarının içerisinde çokça argo ve küfür içerikli kelimeler kullanmalarından ileri gelmektedir. Dolayısıyla çocukların sokakta çalışırken maruz kaldığı küfür ve hakaret durumlarını

kavga boyutuna gelmedikçe duygusal şiddet kategorisine koymadıkları, küfür olarak görmedikleri düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında tüm sektörler değerlendirildiğinde en çok fiziksel şiddete uğrayan/uğrama tehlikesi içerisinde bulunan grubun sokakta çalışanlar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın literatür kısmında da belirtildiği gibi sokakta çalışma çocuklar açısından en riskli mekandır. Araştırma bulguları da sokakta çalışan çocukların göz ardı edilemeyecek kısmının fiziksel ve duygusal şiddet gördüğü gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Yine araştırma çerçevesinde küfür ve hakarete maruz kalma gibi duygusal şiddet boyutu incelendiğinde tüm sektörlerdeki çocukların bu duruma maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Çocuklar gerek patrondan gerek müşteriden gerekse çalışma arkadaşlarından yana bu duruma maruz kaldıklarını belirtmiştir. Duygusal şiddetin en fazla olduğu sektör hizmet sektörü, en az olduğu sektör tarım olarak bulunmuştur. Hizmet sektöründe çalışan çocukların çok fazla insanla muhatap olması, müşteri ile birebir temas halinde bulunması ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze iletişim halinde olmasının bu durum üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Duygusal şiddetin tarımda çalışan çocuklarda daha az görülmesinin sebebinin tarımda çalışan çocukların genellikle aileleri ile birlikte çalışıyor olması, çalışırken de ailelerinin gözetimi altında olmalarından dolayı olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada görüşme yapılan çocuklardan hiçbiri cinsel istismara maruz kaldığını ifade etmemiştir. Cinsel istismarın mahremiyet ile ilgili olması ve insanların bunu dile getirmekten çekinmesinin bu durum ile bağlantılı olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada çocuk işçilerin herhangi bir şiddet durumuna maruz kalma olayları genel olarak değerlendirildiğinde durumun iç açıcı olmadığı ortadadır. Bu durum çocuk işçiliğinin çocuk üzerindeki psikolojik tahribatının göstergesidir. Fiziksel ve duygusal şiddetin çocukların psikolojisinde açtığı yaralar yetişkinliklerinde olumsuz tutum ve davranışlar olarak tüm topluma yansımaktadır.

3.3.2. Resmi Kurumlarla İlişki Durumu

Çocukların herhangi bir nedenle polis, zabıta gibi resmi kurumla ilişkilerinin olup olmadığı Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Resmi Kurumlarla İlişki Durumu

Sektör	Polis ile ilişki	Zabıta ile ilişki
Tarım	1	-
Hizmet	2	-
Sanayi	2	-
Sokak	7	2

Tarımda çalışan çocukların polis, jandarma, zabıta gibi resmi kurumlarla işi olup olmadığı irdelendiğinde 1 çocuk polis ile irtibatının olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıya niçin polisle irtibatları olduğu sorulduğunda herhangi bir suç teşkil edecek eylemden dolayı değil şahitlik yapmak için resmi kuruma çağrıldığını beyan etmiştir.

“Annem içim gittim. Annem şikâyet yapmıştı. Ben de şahitlik yaptım. Öyle.”
(G2, 13 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların resmi kurumlarla olan ilişkisi Tablo 10’da gösterilmiştir. Tablo 10’a göre çocuklardan 2’si haklarında suç teşkil eden bir fiili işlemekten dosya açıldığını belirtmiştir. Katılımcıların suç dosyalarını kavga ve hırsızlık eylemlerinin oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Çocuklar resmi kurumlarla ilişkisini şöyle ifade etmiştir:

“Kişileri ayırmaya çalışıyordum. Benim de ismimi yazmışlar kavgaya.”
(G32, 13 yaş, erkek)

“Bir nargile suçum var hırsızlıktan polisle yani. Bir nargile var başka yok benim.” (G13, 14 yaş, erkek)

Sanayide çocukların polis, jandarma, zabıta gibi resmi kurumlarla işi olup olmadığı irdelendiğinde 2 çocuk polis ile irtibatların olduğunu beyan etmiştir. Çocuklardan biri polisle olan irtibatını şu şekilde ifade etmiştir:

“Teyp falan çalınmış bizde oradan geçiyorduk. Bize kaldı işte suç öyle polise gittik.” (G26, 16 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların resmi kurumlarla olan ilişkisi Tablo 10’da gösterilmiştir. Tablo 10’a göre çocuklardan 7’sinin polis ile irtibatları olduğunu, 2’sinin ise zabıta ile ilişkisi olduğunu ortaya çıkmıştır. Polis ile iletişimlerinin olduğunu ifade eden çocuklar haklarında suç teşkil eden bir fiili işlemekten dosya açıldığını belirtmiştir. Çocukların suç dosyalarını hırsızlık ve yaralama eylemlerinin oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Çocuklar resmi kurumlarla ilişkisini şöyle ifade etmiştir:

“Çarşıdaydık şeytana uyduk oldu işte. Pişman oldum hırsızlık olmuştu.” (G33, 14 yaş, erkek)

“Aşağı mahallede çocukla kavga ettik bana bıçak çıkardı. Bende de bıçak vardı o sıra ben de soktum bacağına. O sıra polisler aldı bizi. Sonra serbest bıraktı.” (G36, 13 yaş, erkek)

“Hırsızlıktan 8- 9 gün yattım, avukat tuttular çıktım.” (G39, 14 yaş, erkek)

“Hırsızlık işte hurda toplarken buldum, ben de aldım suç oldu.” (G38, 14 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocuklardan zabıta ile ilişkisi olduğunu beyan eden grup su satan çocuklardır. Çocuklar su satarken zabıta ile olan ilişkilerini şöyle açıklamıştır:

“Bir kere zabıta yakaladı beni. Gördü işte durdurdu dedi ki bir daha görsem ailene ceza veririm.” (G34, 11 yaş, erkek)

“Su satıyoruz ya zabıta geliyor kaçıyoruz. Bir kere yakalandık. Paramı aldı.” (G35, 11 yaş, erkek)

Araştırmada sokakta hurda toplayan 8 çocuktan 7'sinin polis ile hırsızlık ya da yaralama olayından dolayı ilişkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Sokakta çalışmanın çocuk suçluluğu üzerindeki etkisinin su götürmez bir gerçek olduğu bu araştırma ile bir kez daha ispat edilmiştir.

Araştırma kapsamında çocukların genellikle suç teşkil eden bir fiili işlemekten dolayı resmi kurumlarla (polis) irtibatlarının olduğu görülmüştür. Diğer sektörler ile karşılaştırıldığında resmi kurumlarla ilişkisi en fazla olan grup sokakta çalışan çocuklardır. Sokakta çalışmanın getirdiği risklerden biri olan suça sürüklenme hem çocuk hem toplum açısından büyük bir tehlikeyi içerisinde barındırmaktadır.

Çocukların sürüklendiği suçlar incelendiğinde ilk sırayı mala karşı işlenen suçlardan olan hırsızlığın aldığı tespit edilmiştir. Bu durum çocukların ekonomik durumu ile ilintilidir. Öte yandan bu suçun bir kez işlenmesi, çocuğun yaşadığı koşullar aynı kaldığı müddetçe süreklilik kazanması riskini içinde barındırması açısından tehlikelidir.

3.3.3. İş Kazası Geçirme Durumları

Çocuk işçilerin çalışırken başlarına herhangi bir kaza durumu gelip gelmediği irdelenmeye çalışılmıştır.

Tarımda çalışan çocukların başına kaza anlamında, kendisini yaralayacak herhangi bir şey gelip gelmediği incelendiğinde çocuklardan 4'ünün iş kazası geçirdiği ortaya çıkmıştır. Tarımda iş kazası geçirenlerin genellikle traktöre ve tarımda kullanılan diğer makinelere bağlı olarak kaza geçirdiği tespit edilmiştir. Çocuklar iş kazası durumlarını şöyle açıklamıştır:

“Tarlayı sürerken ara makinesi çapa makinesi ayağıma düştü, ayağımı kırdım.” (G1, 13 yaş, erkek)

“Bir kere tarlada mangallı taşırken motor çarptı. Tarlada beni görmemişti.” (G5, 11 yaş, erkek)

“Evet traktör devirdim.” (G9, 14 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların iş kazası geçirme durumları incelendiğinde çocuklardan 4'ünün iş kazası geçirdiği tespit edilmiştir. Çocuklar geçirdikleri kazaları şu cümlelerle açıklamıştır:

“Bazen sıcakken döküyorum elime falan çayı. Götürürken dökülüyor.” (G12, 17 yaş, erkek)

“Çayları dağıtırken çaylar düştüydü elime şuram yandıydı (elini gösteriyor).” (G13, 14 yaş, erkek)

“İş kazası geçirdim. Müşteri gelince ben hızlıyım biliyor musun mu abla. O yüzden acele acele merdiveni çıkıp inerken ayağımı kırmıştım, düşmüştüm. Bir yerlerimi kırıyorum hep. Kolumu incitmişim bir kerede merdivenden çıkıp inerken düştüm.” (G20, 15 yaş, kız)

“Çalışırken bir kere ayağımı burktum, parmağımı kestim.” (G17, 15 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların başlarına gelen kazalar çalıştıkları işin niteliğine göre farklılık göstermektedir. Garson olarak çalışanların genellikle taşıdıkları şeyi dökmekten dolayı yanma tehlikesi geçirdiği, satış elemanı olarak görev yapanların mağazada hızlı hareket etmekten dolayı düşme riski ve beraberinde kırılma, burkulma gibi durumlarla karşılaştığı tespit edilmiştir. Bu araştırma kapsamında kuaför olarak çalışan çocukların iş kazası geçirmediği görülmüştür.

Sanayide çalışan çocukların iş kazası geçirme durumları incelendiğinde çocuklardan 3'ünün iş kazası geçirdiği tespit edilmiştir. Çocuklar geçirdikleri kazaları şu cümlelerle açıklamıştır:

“Bir kere çalışırken merdivenin üstünde çıkmıştım, oradan düştüm. Kolumu kırdım, alçıya falan alındı, 20-25 gün kaldı alçıda. Kafama tahta düştü, 2 dikiş atıldı.” (G23, 16 yaş, erkek)

“Motor parçası üstüme düştü.” (G30, 17 yaş, erkek)

“Bir kere merdivendeyken asma tavan o üstüme düştü.” (G29, 12 yaş, erkek)

Sanayide çalışan çocukların geçirdiği iş kazalarının genellikle üzerlerine bir şey düşme, bir yerlerden düşme ve kırık, çıkık şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Erbay'ın (2007) yaptığı araştırmada iş kazasına uğrayanlar %22 oranında, Yıldırım'ın (2008) sanayide çalışan çocuklarla yaptığı çalışmada ise iş kazasına uğrama oranı %15 olarak bulunmuştur. Yıldırım (2008), iş kazası geçirenlerin oranlarının az çıkmasının sebebini, çocukların ellerindeki kesikleri ufak tefek şeyler olarak değerlendirerek iş kazası içerisine koymadıkları şeklinde açıklamıştır. Sarıöz'ün (2001) araştırmasında ise iş kazası geçirenlerin oranı %30,19 olarak bulunmuştur. Bu araştırma ve yapılan diğer araştırmalarda iş kazası geçirenlerin oranının azımsanmayacak düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Sokakta çalışan çocukların iş kazası geçirme durumları incelendiğinde çocuklardan 3'ünün iş kazası geçirdiği tespit edilmiştir. Çocuklar geçirdikleri kazaları şu cümlelerle açıklamıştır:

“Bu işte geçen oldu (Elini gösteriyor). El arabası itiyorum ya. Şeyleri oluyor ya itiyorsun işte o girdi elime. Soydu hep.” (G37, 15 yaş, erkek)

“Bu arabayı (çöpleri koydukları yer) kaldırırken belim ağrıyor, ellerim kabuk attı. Bunlar çok ağır, kaldırmakta zor.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Hurdada demir var kaygan üstüne bir koydum üstüne geldi şişti. Ya abla hurdaları koyduk mu üst üste. Ben de kasayı koydum alttan kantarı alayım dedim kasa bir düştü, kafam şişti.” (G39, 14 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların geçirdikleri iş kazalarının genellikle hurda arabalarını taşıırken ellerinin zarar görmesi ve topladıkları hurdaların üstlerine düşmesi şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Bu araştırmada tüm sektörlerdeki çocukların iş kazası geçirdiği ortaya çıkmıştır. Çocukların geçirdikleri kazalar yaptıkları işe göre farklılık arz etmektedir. Tarımda çalışan çocuklar genellikle traktör ve tarımda kullanılan diğer makinelere bağlı olarak iş kazası geçirmekte, hizmet sektöründe çalışanlar yanma ve düşme şeklinde iş kazası geçirmekte, sanayide çalışan çocuklar üzerlerine bir şeyler düşme, kırık çıkık şeklinde,

sokakta çalışan çocuklar ise topladıkları hurdaları taşımaktan yana iş kazası geçirmektedir.

3.3.4. Çalışırken Başlarına Gelebilecek En Kötü Şey Algısı

Çocukların çalışırken başlarına gelebileceği en kötü şeyi ne olarak gördükleri Tablo 11’de incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 11: Çocuk İşçilerin Başlarına Gelebilecek En Kötü Şey Algısı

Sektör	Başlarına gelebilecek en kötü şey algısı	Sayı
Tarım	Traktör/ römork gibi tarım araçlarından düşme/devrilme/çarpma	4
	Yılan, akrep, böcek gibi zehirli hayvan sokması	3
	Elini, ayağını kesme ve sakat kalma	3
Hizmet	Taciz/tecavüze uğrama	6
	Elin kesilmesi	2
	Yanma	2
Sanayi	Kırık, çıkık, sakat kalma	4
	Yaralanmak	3
	Düşme	2
	Makineye sıkışmak	1
Sokak	Düşmek	4
	Üzerlerine bir şeyler düşme	3

Tarımda çalışan çocukların başlarına gelebilecek en kötü şeyin ne olduğu incelendiğinde en çok traktör, römork gibi araçlardan düşme, devrilme, çarpma gibi haller ile yılan, akrep, böcek gibi hayvan sokması, elini, ayağını kesme ile sakat kalma hali olduğu tespit edilmiştir. Çocukların en kötü şey algısı aslında çalışırken karşılaşılabilecekleri riskleri içermektedir. Karşılaşma riskleri olan bu durumlar çocukların korkulu rüyasını oluşturmaktadır. Şayet Yılmaz'ın (2017) yaptığı araştırmada yerel tarım işçilerinin %26,9'unun böcek sokması yaşadığı tespit edilmiştir. Bu oran çocukların bedensel gelişimlerinin sekteye uğraması noktasında ciddi bir orandır. Tarımda çalışan çocuklar başlarına gelebilecek en kötü şeyi şöyle ifade etmiştir:

“En kötü ayağını yılan sokar, akrep sokar ya da başka bir şey olur.” (G1, 13 yaş, erkek)

“Akrep olabilir, yılan olabilir, akrep insanı sokuyor çok kötü oluyor o zaman.” (G9, 14 yaş, erkek)

“Düşebilirsin traktörden, çapa yaparken ayağını vurabilirsin.” (G8, 13 yaş, erkek)

“En kötü kaza olabilir mesela elini kolunu kesme gibi.” (G10, 14 yaş, kız)

Tarımda çalışan çocuklardan birinin ifade ettiği şu sözler “Mesela küçükken sırt ağrısının başlaması, en kötüsü sakat kalmadır.” (G3, 14 yaş, erkek) en çok korktuğu şeyin sakat kalmak olduğunu anlattığı gibi “sırt ağrılarının başlaması” ifadesiyle de aslında tarımda çalışmanın beden sağlığı üzerindeki etkisini göstermektedir.

Tarımda çalışan çocuklar “başınıza en kötü ne gelebilir” sorusuna genellikle kendi deneyimlerini veya şahit oldukları olayları anlatarak cevaplamıştır.

“Bir kere ben tarlada römork vardı, römorkun tekeri ayağıma bastı en kötü o olabilir.” (G5, 11 yaş, erkek)

“Bir kere traktördeydim, traktörden düştüm bir kere de biz tütün yaparken abla bir kere ayağım traktörün tekerine takıldı en kötü olabilir.” (G6, 12 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların başlarına gelebilecek en kötü şeyin ne olduğu incelendiğinde en çok taciz ve tecavüz gibi olayların gelmesi durumunu söyledikleri görülmüştür. Hizmet sektöründe çalışan çocukların el kesilmesi ve yanma durumunu da en kötü şey olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bu sektörde çalışan çocuklardan 6’sı çalışırken başlarına gelebilecek en kötü şeyin taciz olduğunu beyan etmiştir. Tacizi başlarına gelebilecek en kötü şey olarak gören katılımcıların hepsi kız çocukları olmakla birlikte hizmet sektöründe görüşme yapılan tüm kız çocuklarının verdiği cevap tacizdir. Bu, ülkedeki kadınlara yönelik taciz oranlarının yüksekliğini ve bu durumun özellikle kız çocukları üzerinde oluşturduğu kaygı ve korkuyu yansıtmaktadır. Çocuklar başlarına gelebilecek en kötü şeyi şöyle ifade etmiştir:

“İşte erkekler gelince mesela laf atarlar.” (G15, 13 yaş, kız)

“Taciz olayları işte. Sarkıntılık ediyorlar ya da bazıları dik dik bakıyor erkekler. Sürekli dükkâna geliyorlar, sürekli dükkâna gelip gidiyorlar. Bazen kapıda bekliyorlar mesela çıkmamızı.” (G17, 15 yaş, kız)

“Biz mesela dışarı çıkarken nasıl diyeyim bazı adamlar kızları kaçırıyorlar kötü kötü hareketler yani şiddete uğrattıyorlar. Mesela diyorlar benimle çıkar mısın? Akşam çıkalım mı diyorlar mesela.” (G19, 13 yaş, kız)

“Müşterilerden öyle laf atmalar oluyor, caddeden geçenlerden oluyor, bakmalar, sarkıntılık yapmalar. Müşterinin mesela öyle dik dik bakması, taciz etmesi en kötüdür yani.” (G20, 15 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların ifadelerinden başlarına gelebilecek en kötü şeyi kendi yaşam deneyimlerinden ya da maruz kalma ihtimali yüksek olan olaylardan aktardıkları anlaşılmıştır.

Hizmet sektöründe çalışan erkek çocuklar ise düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Elimin kesilmesi. Saçı kesiyorsun ya makas sivri oldu mu eline geldi mi etini alıyor.” (G32, 13 yaş, erkek)

“En kötü çalışırken yanmak, ellerimiz yanabilir sıcak çaydan.” (G13, 14 yaş, erkek)

Sanayide çalışan çocukların başlarına gelebilecek en kötü şeyin ne olduğu incelendiğinde en çok kırık çıkık olaylarının olması ve sakat kalma halinin olduğu görülmüştür. Sanayide çalışan çocukların yaralanma, düşme, makineye sıkışmayı da en kötü şey olarak gördükleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla sanayide çalışan çocukların en büyük korku kaynağının vücut bütünlüğünü bozacak unsurların meydana gelmesi olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuklar başlarına gelebilecek en kötü şeyin ne olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Sakat kalabilirsin.” (G30, 17 yaş, erkek)

“Yaralanabilirim en fazla.” (G22, 13 yaş, erkek)

“Ya kolum, bacağım kırılır en fazla herhalde o olur.” (G21, 17 yaş, erkek)

“Makinanın içine sıkışmak.” (G27, 16 yaş, erkek)

“En kötü bizim işte düşebilirsin.” (G28, 16 yaş, erkek)

“Üstüne çıkıp düşebilirsin mesela.” (G29, 12 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların başlarına gelebilecek en kötü şeyin ne olduğu incelendiğinde en çok düşmekten endişe ettikleri görülmüştür. Sokakta çalışan çocukların yaralanma, üzerlerine bir şey düşmesi, kirlenmeyi ve hasta olmayı da en kötü şey olarak gördükleri tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çalışırken çocuklar başlarına gelebilecek en kötü şeyi şöyle açıklamıştır:

“En kötü camların üstüne düşmek. Ayağın takılır düşersin yüziün vurdu mu kötü olur.” (G36, 13 yaş, erkek)

“Çalışırken hasta olabilirsin, hep pis bunlar. Bak kötü kokuyorum uy bunlar olur en kötü. Yüzüm elim hep kir.” (G32, 13 yaş, erkek)

“En kötü abla çalışırken arabanın arkasından takla atarım. Açık kasa araba ya. Tutunuyorum arkaya. Oradan düşerim.” (G40, 15 yaş, erkek)

“Ayağıma bir şey düşebilir.” (G31, 15 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında çocukların çalışırken başlarına gelebilecek en kötü şey algısı aslında çalışırken karşılaşma olasılığı bulunan durumları kapsamaktadır. Sektör bazı irdelendiğinde tarımda çalışan çocukların yılan, akrep gibi zehirli hayvan sokmaları, tarım araçlarının devrilmesi, çarpması, düşmesi; hizmet sektöründe çalışan çocukların taciz, tecavüz; sanayide çalışan çocukların kırık, çıkık, sakat kalma; sokakta çalışan çocukların ise düşme hali gibi durumları başlarına gelebilecek en kötü şey olarak gördükleri tespit edilmiştir. Çocuklar başlarına gelebilecek en kötü şey olarak aslında en çok korktukları şeyleri söylemiştir. En çok korktukları şeyler yapılan işten dolayı farklılık göstermektedir. Tarımda çalışan çocukların korkusunun zehirli hayvan sokması olması tarım arazilerinde bu hayvanların bulunmasından ileri gelmekte iken hizmet sektöründe özellikle kız çocuklarının korkusu olan tacizin müşterilerle birebir temas halinde olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öte yandan sanayide çalışan çocukların korkusunun sakat kalmak olması makineler arasında çalışıyor olmalarından, sokakta çalışan çocuk işçilerin başlarına bir şey düşmesi korkusu ise topladıkları hurda yığınlarından kaynaklanmaktadır.

3.4. Çocukların Çalışmaya İlişkin Düşünceleri

Bu bölümde çocuk işçilerin çalışmaya dair hisleri, çalışmanın kazandırdığı ve kaybettirdiği şeyleri ne olarak gördüğü, çocukların çalışmasına karşı düşüncesi ve kendisi ile aynı yaşta olup çalışmayan kişilerin kendisini nasıl gördüğüne yönelik algısı irdelenmeye çalışılmıştır.

3.4.1. Çalışıyor Olmanın Hissettirdikleri

Tarımda çalışan çocukların çalışmanın kendilerini nasıl hissettirdiği sorusuna verdiği cevaplardan çok büyük çoğunluğunun kendilerini iyi hissettirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tarımda çalışan çocuklardan 2'si ise yaptığı işin zorluğundan bahsederek kötü hissettirdiğini ifade etmiştir. Çocukların çalışmanın hissettirdiklerine verdiği cevaplar şu şekildedir:

“Kendimi çalışkan hissediyorum, kendimle gurur duyuyorum.” (G1, 13 yaş, erkek)

“İyi hissediyorum, özgüvenli oluyorum.” (G4, 14 yaş, kız)

“Güzel hissediyorum yani böyle aileme katkı yapıyor hissediyorum.” (G8, 13 yaş, erkek)

“Bana kendimi kötü hissettiriyor güneş var çünkü yakıyor çok.” (G10, 14 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların hepsi çalışmanın kendilerini nasıl hissettirdiği sorusuna kendilerini iyi hissettirdiği şeklinde cevaplar vermiştir. Çocukların çalışmanın hissettirdiklerine verdiği cevaplar şu şekildedir:

“Çalışmak iyi valla. Ayaklarımın üzerinde duruyorum.” (G12, 17 yaş, erkek)

“Böyle kendi ayaklarımın üzerinde duruyorum direk gibi.” (G17, 15 yaş, kız)

“Anneme babama destek olduğum için kendimce gururluyum, mutlu oluyorum.” (G20, 15 yaş, kız)

“Çalışınca kendimi mutlu, sevinçli hissediyorum. Benim de bir işim var diyorum yani. Yani ben güçlü oldum. Çalışmak insana mutluluk verir, her şeyi verir yani dik oldum. Hiç eğilmedim” (G19, 13 yaş, kız)

“İyi hissettiriyor. Ayaklarım yere basıyor.” (G14, 16 yaş, kız)

Sanayide çalışan çocukların hepsi çalışmanın kendilerini nasıl hissettirdiği sorusuna kendilerini iyi hissettirdiği şeklinde cevaplar vermiştir. Çocuklar düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Güzel hissettiriyor. Hiç olmazsa her şeyinde paran cebinde oluyor. Para sıkıntın olmuyor.” (G24, 14 yaş, erkek)

“Ayaklarımın üstünde duruyorum.” (G28, 16 yaş, erkek)

“İyi hissettiriyor abla, mesela kız arkadaşına bir şeyler ısmarlayabiliyorsun. Güzel oluyor.” (G27, 16 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların hepsi çalışmanın kendilerini nasıl hissettirdiği sorusuna kendilerini iyi hissettirdiği şeklinde cevaplar vermiştir. Sokakta çalışan çocuklar çalışmanın hissettirdiklerini şöyle açıklamıştır:

“İstiyorum çalışmayı. Çalışmak nasıl desem ki şimdi çalışınca mutlu oluyorum yani kardeşlerime süt götürüyorum, güzel oluyor.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Gururlu hissediyorum abla. Mesela geçen gün hurdadayken benim nişanlımın abisi gördü, helal len sana damat dedi, çalışıyorsun dedi. Ben de gururlandım işte.” (G40, 15 yaş, erkek)

“İyi hissediyorum. Sayesinde iyiyiz.” (G39, 14 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında görüşülen çocukların neredeyse tümü çalışmanın kendilerini iyi hissettirdiğini beyan etmiştir. Araştırmada katılımcıların çalıştıkları için kendileri ile gurur duyduğu, kendilerini güçlü hissettiği, “ayaklarının üzerinde durma”nın kendilerine güven verdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yapılan bir araştırmada aile bağları görece güçlü olan ve ailesine ekonomik olarak yardımda bulunmak için çalışan çocukların, anne babasına yardım etmekten dolayı mutlu olduğu ve ailesinin ihtiyaçlarını karşıladığı için kendisini ağabey, abla statüsünde görüp yaptığı işten dolayı onur duyduğu ortaya çıkmıştır (Vatandaş, 2007, s. 76). Bu araştırmada ortaya çıkan çocuk işçilerin çalışmaktan dolayı kendilerini iyi hissettikleri bulgusu ile bahsedilen araştırma bu noktada paraleldir.

Genellikle ailelerine ekonomik anlamda destek olmak için çalışan, ailelerinin geçim sıkıntısını omuzlayan ve bunu kendilerine sorumluluk belleyen küçüklerin çalışmakla bu sorumluluklarını yerine getirdiğini düşünmesi ve ailelerinin çalışıyor olmalarına olumlu tepki göstermesi bir bütün olarak değerlendirildiğinde çalışmanın kendilerini iyi hissettirmesini sağlamaktadır.

3.4.2. Çalışmanın Kazandırdığı ve Kaybettirdiğine Yönelik Düşünceleri

Çocuk işçilere çalışmanın kazandırdığı ve kaybettirdiği şeylerin neler olduğu sorulmuştur. Çocukların verdikleri cevaplar Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Çalışmanın Kazandırdıkları ve Kaybettirdikleri

Sektör	Çalışmanın Kazandırdıkları	Sayı	Çalışmanın Kaybettirdikleri	Sayı
Tarım	Para	5	Hiçbir şey	7
	Hiçbir şey	3	Arkadaşlarla zaman geçirme	2
	Bir şeyler öğretmek	2	Bedensel zarar	1
Hizmet	Para	4	Hiçbir şey	7
	Meslek	3	Aile ile zaman geçirme	1
	İletişim becerisi	2	Arkadaşlarla zaman geçirme	1
	Hayat tecrübesi	1	İyi bir işte çalışma imkânı	1
Sanayi	Para ve meslek	9	Hiçbir şey	8
	Hiçbir şey	1	Eğitim hayatından kopma	1
			Bedensel zarar	1
Sokak	Para	9	Hiçbir şey	7

Hiçbir şey	1	Eğitim hayatından kopma	2
		Aile ile zaman geçirme	1

Tarımda çalışan çocukların çalışmanın kazandırdıklarının neler olduğuna yönelik düşüncesi Tablo 12’de gösterilmiştir. Tablo 12’ye göre tarımdaki çocuk işçilerin yarısı çalışmanın para kazandırdığını, diğer yarısı ise bir şeyler öğrettiğini ve hiçbir şey kazandırmadığını düşünmektedir. Yine tarımda çalışan çocukların 7’si çalışmanın hiçbir şey kaybettirmediğini, 2’si arkadaşları ile geçireceği zamanı elinden aldığını, 1’inin ise vücuduna fiziksel anlamda zararı olduğunu düşündüğü ortaya çıkmıştır. Tarımda çalışan çocuklar çalışmanın kazandırdıkları ve kaybettirdiklerini şu şekilde açıklamıştır:

“Çalışmak para kazandırıyor. Mesela arkadaşlarımla olamıyorum. Hani oynayamıyorum onu kaybettirir herhalde.” (G3, 14 yaş, erkek)

“Çalışmak bana para kazandırdı. Bu zamana kadar hiç parasız kalmadım, yoksul kalmadım. Bir şey kaybettirmedi.” (G5, 11 yaş, erkek)

“Çalışmak ailemi geçindirmeye sağlıyor para kazanmayı sağlıyor. Bazen arkadaşlarımla oynayamıyorum onu kaybettirir.” (G8, 13 yaş, erkek)

“Çalışmak bana hiçbir şey kazandırmıyor. Güç kaybettiriyor, yoruluyorsun, ağrın oluyor.” (G10, 14 yaş, kız)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların çalışmanın kazandırdıklarının neler olduğuna yönelik düşüncesi Tablo 12’de gösterilmiştir. Tablo 12’ye göre hizmet sektöründe çalışan çocukların 4’ünün çalışmanın para kazandırdığı, 3’ünün meslek kazandırdığı, 2’sinin insanlarla iletişim kurmanın yollarını öğrettiği, iletişim becerileri kazandırdığı, diğerinin ise hayat tecrübesi kazandırdığı yönünde düşüncesi olduğu tespit edilmiştir. Hizmet sektöründe çalışan çocukların büyük çoğunluğunun çalışmanın herhangi bir şey kaybettirmediğini düşündüğü ortaya çıkmıştır. Yine çocukların, ailesi ve arkadaşları ile geçirecek zamanı kaybettirdiği ve eğitimden koptuğu için ileride daha iyi bir meslekte

çalışma imkânını kaybettirdiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Hizmet sektöründe çalışan çocuklar çalışmanın kazandırdıkları ve kaybettirdiklerini şu şekilde açıklamıştır:

“Benim cebimde para var. Yani ben mesela kız arkadaşım olduğunda onu yemeye götürebilirim. İsteddiğimde arkadaşlarımla kafeye gidiyorum. Okula gitsem belki yüksek bir meslekte çalışırdım.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Çalışmak bana meslek kazandırıyor abla, bir şey öğretiyor bana, meslek öğreniyorum işte, çaycılık öğreniyorum, başka şeyler öğreniyorum. Çalışınca arkadaşlarımla gezemiyorum onu kaybettiriyor.” (G13, 14 yaş, erkek)

“Çalışınca insanların nasıl olduğunu öğreniyorum, konuşma tarzlarından bile ne istediklerini anlıyorum. Biri buraya girdiği zaman kılından kıyafetinden böyle konuşma tarzından diyorum ki evet bu kişi bunu isteyecek, hemen anlıyorum. Burada hani bunları öğreniyorum. Bence çalışmak bana hiçbir şey kaybettirmedi.” (G17, 15 yaş, kız)

“Tecrübe kazandırıyor çalışmak, bazı kişilere karşı güven kazandırıyor. Bazı şeyleri de öğretiyor insana, doğru yanlış arkadaşı nasıl seçeceğini. Yani her gün iyi geçmiyor, iyi gün oluyor, kavgamız oluyor, çok güldüğümüz, mutlu olduğumuz zamanlar oluyor. Çok kötü günlerde oluyor işte, bu iş bana bunların hepsini öğretiyor. Yani insanı doğru seçmem gerektiğini öğretiyor. İnsana göre değişir yani bu, diyor bu iş bana, yaşadıkça öğren diyor. Böyle bir şey anlatıyor yani iş. Aileme falan olan ilgim azalıyor sürekli işte olduğum için. O yandan kötü oluyor yani.” (G20, 15 yaş, kız)

“İnsanlara karşı konuşma tarzını değiştirmeyi kazandırdı. Hiçbir şey kaybettirmedi.” (G16, 15 yaş, kız)

Sanayi sektöründe çalışan çocukların çalışmanın kazandırdıklarının neler olduğunu düşündüğü irdelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun para ve meslek kazandırdığı yönünde düşüncesi olduğu tespit edilmiştir. Sanayi sektöründe çalışan çocukların yine büyük çoğunluğunun çalışmanın herhangi bir şey kaybettirmediği yönünde algıları olduğu ortaya çıkmıştır. Yine sanayide çalışan çocukların çalışmanın eğitim hayatından

kopardığı ve vücuduna zarar verdiği yönünde düşüncesi olanlar da bulunmaktadır. Sanayi sektöründe çalışan çocuklar çalışmanın kazandırdıkları ve kaybettirdiklerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“İşte öğreniyoruz işi. Başka para kazandırıyor. Kaybettirmiyor bir şey.”
(G26, 16 yaş, erkek)

“Meslek kazandırıyor, hem para. Hiçbir şey kaybettirmiyor.” (G22, 13 yaş, erkek)

“Çalışmak bana başıboş olmamayı kazandırıyor, çalışırken mesleği öğreniyorum. İleride mesela kendim tek başıma tam yapabiliyorum işi. Ne kaybettiriyor abla cahil kalıyoruz, okuyamadık.” (G23, 16 yaş, erkek)

“İlerde yapacağım mesleği şimdiden elde ediyorum. Diğerlerinden daha çok tecrübe kazanıyorum. Hiçbir şey kaybettirmiyor.” (G27, 16 yaş, erkek)

“Erken yaşta çalışmak erken yaşlandırıyor. Ben bile artık kaldıramıyorum.”
(G25, 14 yaş, erkek)

Konu ile ilgili yapılan bir araştırmada çalışmanın meslek kazandırdığını ifade edenlerin oranı %55,3'dür. Yine aynı araştırmada hiçbir şey kaybettirmediğini ifade edenler %35,8 okula gidemediğini ifade edenler %19,5, fiziksel olarak yıprandığını belirtenlerin oranı ise %5,7 olarak tespit edilmiştir (Erbay, 2007). İlgili araştırma, bu araştırma ile çocukların çalışmanın kazandırdığı ve kaybettirdiği şeylere verdiği yanıtlar çerçevesinde benzerdir.

Sokakta çalışan çocukların çalışmanın kazandırdıklarının neler olduğu irdelendiğinde çocukların büyük çoğunluğunun para kazandırdığı yönünde düşüncesi olduğu tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çocukların yine büyük çoğunluğunun çalışmanın herhangi bir şey kaybettirmediği yönünde algıları olduğu ortaya çıkmıştır. Yine sokakta çalışan çocuklardan çalışmanın eğitim hayatından kopardığı ve aile ile geçirilecek zamanı azalttığı yönünde düşüncesi olanlar da bulunmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar çalışmanın kazandırdıkları ve kaybettirdiklerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“İşte para kazandırıyor. Bir yandan da çalışıyorum, aileme bakıyorum, bu güzel bir şey. Okuyamadım abla o kötü. Vallahi okumadığın sürece çok kötüdür her şey. Okuyunca kışın sobanın başındasın, yazın da klimanın altındasın. Ama okumadığın zaman kışın donuyorsun dışarıda hurda topluyorsun, yazın da yanıyorsun sıcaktan.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Para kazanıyorum. Başka bir şey yok.” (G33, 14 yaş, erkek)

“Para kazanıyorum işte, aileme veriyorum, başka bir şey kazandırmıyor. Mesela kalan vaktimi buna ayırıyorum, buna ayıracağıma giderim ailemle vakit geçirirdim.” (G34, 11 yaş, erkek)

“Çalışmak para kazandırıyor yani. Bir şey kaybettirmiyor.” (G35, 11 yaş, erkek)

“Abla şimdi mesela ben okusaydım ileride bir meslek sahibi olacaktım. Okumayınca işte böyle olacaksın, hurdacı, böyle işlere devam edeceksin. Mesela abla sen şimdi gidip oturup çalışıyorsun ya ama ben dışarılarda geziyorum çok geziyorum yani bu.” (G37, 15 yaş, erkek)

Öztürk’ün (2019) sokakta çalışan çocuklar ile yaptığı çalışmada da sokakta çalışan çocukların para kazanmayı önemseydiği, sokakta çalışmanın iyi yanı olarak elde ettikleri kazancı ifade ettikleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada sokakta çalışan çocukların para kazanmayı önemseydiğini ortaya koyması açısından benzerdir.

Araştırma kapsamında tüm sektörlerde çocukların çalışmanın kazandırdıklarına verdiği cevaplar para, meslek, tecrübe, sosyalleşme, hayat tecrübesi iken kaybettirdiklerine verdikleri cevap büyük ölçüde hiçbir şey kaybettirmediği yönündedir. Ayrıca çalışmanın ailesine ve arkadaşlarına ayıracağı vakti kaybettirdiğini, eğitim hayatından kopardığını ve bedensel tahribatlara yol açtığını ifade edenler de bulunmaktadır.

Araştırma çerçevesinde hizmet sektöründe çalışan çocukların çalışmanın kendilerine para ve meslek kazandırdığı, bunun yanı sıra iletişim becerisi ve hayat tecrübesi kazandırdığı yönünde düşünceleri olduğu ortaya çıkmıştır. Hizmet sektöründe çalışan çocukların geleceğe yönelik beklentilerinden Tablo 8’de bahsedilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde

çocukların gelecekte de aynı işi yapmak istediği sonucu ile çalışmanın kazandırdıklarını meslek olarak görmeleri birbirini tamamlamaktadır. Aynı zamanda bu gruptaki çocukların sıklıkla diğer insanlarla iletişim halinde bulunmak zorunda olması, diğer insanlarla fazla temas halinde bulunması hayat tecrübesi ve iletişim becerisi kazanma yönünde düşüncelerinin olmasını etkilemektedir.

Yine araştırmada sanayide çalışan çocukların neredeyse tümünün çalışmanın kendisine para ve meslek kazandırdığı düşüncesi ile Tablo 8’de ifade edilen geleceğe yönelik beklenti arasında paralel bir ilişki bulunduğu söylenebilir.

Tarımda ve sokakta çalışan çocukların çalışmanın kazandırdığına yönelik algısının para olması bu sektörlerde çalışan çocukların iş tercihleri ile de yakından ilgilidir. Tablo 6’da gösterildiği üzere tarımda ve sokakta çalışan çocukların bu işi seçmesinin sebebi meslek edinmekten ziyade daha çok ailenin bu işi yapması veya başka bir iş bulamamasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla bu sektörlerde çalışan çocukların çalışmaya yönelik algısı daha çok parasal yönde olmaktadır.

Araştırma çerçevesinde tüm sektörlerdeki çocukların çalışmanın kazandırdıkları yönündeki düşüncesi ile çalıştığı işi tercih etme ve geleceğe ilişkin beklentileri arasında olumlu bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Yine araştırmada tüm sektörlerdeki çocukların büyük çoğunluğunun çalışmanın kendilerine herhangi bir şey kaybettirmediği yönünde düşünceye sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu durum çocukların ne olursa olsun çalışmanın kendileri için yararlı olduğunu düşünmelerinden ileri gelmektedir.

3.4.3. Çocukların Çalışmasına Bakışı

Çocuk işçilerin çocukların çalışmasını doğru bulma durumu Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13: Çocukların Çalışmasına Bakışı

Sektör	Çalışmaya bakışı	Sayı
Tarım	Doğru değil	5
	Haklı gerekçesi varsa doğru	4
	Doğru	1
Hizmet	Hafif iş ise doğru	5
	Doğru değil	4
	Doğru	1
Sanayi	Doğru	6
	Doğru değil	3
	Hem okuyup hem çalışırsa doğru	1
Sokak	Doğru	7
	Doğru değil	3

Tarımda çalışan çocukların, çocukların çalışması ile ilgili görüşleri Tablo 13'te gösterilmiştir. Tablo 13'e göre tarımda çalışan çocukların yarısının çocukların çalışmasını doğru bulmadığı, 4'ünün ise eğer haklı gerekçeleri varsa çok hafif işlerde çalışabilmelerinde sakınca olmadığını düşündüğü, 1 çocuğun ise doğru olduğunu düşündüğü tespit edilmiştir. Tarımda çalışan çocuklar, çocukların çalışmasına yönelik düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yanlış bir şey bence.” (G2, 13 yaş, kız)

“Doğru bulmuyorum. Çünkü onlar küçük yaşta olduğu için bazı işler onlara zor gelebilir. Çapa yaparken sırtları ağırır ya da kırım yaparken iğne ellerine batabilir.” (G1, 13 yaş, erkek)

“Ben ilkokulu bitirip çalışan çocuklara bir şey demem ama ilkokuldayken çalıştırılmasınlar. Onlar daha küçük çünkü ağır gelir.” (G8, 13 yaş, erkek)

“Bence doğru değil. Çünkü onlar daha çocuk, okulunu okusunlar. Ama belki hafif şeyler taşıyabilirler.” (G5, 11 yaş, erkek)

“Doğru. Hayatı öğrenmeleri için doğru abla. Hayatı küçükken öğrensinler.” (G7, 15 yaş, erkek)

Hizmet sektöründe çalışan çocukların, çocukların çalışmasına karşı düşünceleri incelendiğinde hafif iş olması kaydıyla çocukların çalışmasının doğru olabileceğini düşündükleri tespit edilmiştir. Hizmet sektöründe çalışan çocukların yarıya yakınının ise çocukların çalışmasını doğru bulmadığı ortaya çıkmıştır. Hizmet sektöründe çalışan çocuklar düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“Öyle ağır işlerde mi? Ağırda yok öyle çalışmasın. Ama kuaför olabilir. Öyle hafif işlerde çalışabilir.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Çalışsınlar tabi evde baba parası yemekle olmuyor bir şeyler.” (G16, 15 yaş, kız)

“Çocuklar çalışmalı abla. Abla çalışmaları lazım bir mesleği elinden tutmaları lazım.” (G13, 14 yaş, erkek)

“Bence çocukların çalışması doğru değil yani çünkü onların eğitime bir hakkı vardır. Eğitim aldıktan sonra gene çalışır. Ama bu sefer istediği meslekte çalışır. O yüzden ben çalışmaması gerektiğini düşünüyorum. Böyle daha iyi olur bence.” (G20, 15 yaş, kız)

“Çocukların çalışmasını doğru buluyorum. Yaş olarak bir şey yok bence kendini hazır hissediyorsan çalışabilir. Yaşa bakmıyor o yüzden kabiliyete kalıba bakıyor.” (G14, 16 yaş, kız)

Sanayideki çocuk işçilerin, çocukların çalışmasına karşı düşünceleri Tablo 13'ten incelendiğinde yarısından fazlasının çocukların çalışmasını doğru bulduğu tespit edilmiştir. Sanayide çalışan çocuklardan bir kısmının ise eğitim hayatına devam etmesi halinde doğru bulduğu, diğer kısmının ise doğru bulmadığı tespit edilmiştir. Sanayide çalışan çocuklar, çocukların çalışmasına yönelik düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Doğru bulmuyorum, okulda olmaları gerektiği yerde çalışmaları doğru değil.” (G23, 16 yaş, erkek)

“Bence doğru. Eğer okumuyorlarsa çalışsınlar, en azından ellerinde meslek olur.” (G30, 17 yaş, erkek)

“Hem okusunlar hem çalışsınlar. Çünkü hayatın zorlukları çok zor. Okuyup tutturamayabilirler yüzde 40 şansları var. Ellerinden geldiği kadar pazar günleri ek işe gitsinler. Hamallıktır, zeytindir gitsinler okul parasını çıkarsınlar.” (G25, 14 yaş, erkek)

“Bence doğru. En azından çalışmaya küçüklükten başladığında zor gelmez büyüklükte. Bence çalışsın. Zaten şu anda okuyanların ben daha hiç görmedim okuyanların bir iş sahibi olduğunu. Herkes tamircide çalışıyor. İşte okusalar da mesela kendi abamlar falan var, kuzenlerim okudular şu anda bir tanesi pastanede çalışıyor çırak olarak. Yani okusalar da okumasalar da böyle işler yapıyorlar. Okuduğu için bir iş sahibi olamıyor.” (G26, 16 yaş, erkek)

“Bence doğru. Çalışsa en azından mesleği olur okuyunca mesela atanamazsa kalıyor. Mesela bizim bir büyük abi var üniversite mezunu öğretmen ama atanmadı. Şimdi gidiyorum fabrikada çalışıyorum diyorum, en güzelini yaptın diyor.” (G28, 16 yaş, erkek)

Araştırmada sanayide çalışan çocuklardan çocukların çalışmasını doğru bulan çocuklar, okuyan kişilerin meslek sahibi olamadıklarını, atanamadıklarını öne sürerek bu durumu meşrulaştırmıştır. Bu noktada üniversite mezunu genç işsiz sayısının çok yüksek olması çocukların eğitim sistemine olan inancı kaybetmesine ve eğitim hayatından isteyerek vazgeçmesine neden olduğu gerçeğini ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çocuklar bir meslek sahibi olmayı erken yaşta garantilemek için çalışmayı doğru bulduklarını ifade etmişlerdir. Erder ve Lordoğlu'nun (1993) yılında küçük sanayide çalışan çırak çocuklarla ilgili yaptığı araştırmada da benzer bulgulara rastlanılmıştır. Araştırmada okuyabilme imkânı olmasına rağmen okumayı reddeden çocuklar bulunmuştur. Dolayısıyla formel eğitim sisteminden kopuşun tek sebebinin yoksulluk olmadığı, eğitim sistemine duyulan isteksizlik ve güvensizliğinde bu noktada etkili olduğu yorumu yapılmıştır.

Sokakta çalışan çocuk işçilerin, çocukların çalışmasına karşı düşünceleri Tablo 13'ten incelendiğinde yarısından fazlasının çocukların çalışmasını doğru bulduğu, az bir kısmının ise doğru bulmadığı tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çocuklardan bir kısmının ise eğitim hayatına devam etmesi halinde doğru bulduğu, diğer kısmının ise doğru bulmadığı tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çocuklar, çocukların çalışmasına yönelik düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Çocukların çalışması doğru. Boş durunca gidip oradan bir şey alalım da cezaevine mi girelim.” (G36, 13 yaş, erkek)

“Doğru bence. Küçükten öğrencen abla işleri şeyleri. Çocuklar 6-7 yaşında sanayide çalışıyorlar. Büyüdüklerinde zorluk çekmesinler diye.” (G40, 15 yaş, erkek)

“Doğru. Neden küçükken öğrensin büyükken şey çekmesin.” (G39, 14 yaş, erkek)

“Doğru değil. Abla kendime bakıyorum bir de başka insanlara bakıyorum doğru değil yani çalışmam. Yani çalışmalıyım illaki ama şimdi değil ileride daha büyükken.” (G37, 15 yaş, erkek)

Sokakta su satarak çalışan çocuklardan biri çocukların çalışmasına karşı olan düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Çocukların çalışması doğru. Onlar dilenci değil ki tamam bazıları dilenci. Ama su satanlar dilenci değil. Ticaret yapıyorlar sadece. Onlar dilenci anlamına gelmiyor. Bak bir tane dilenci var orda oturmuşlar, sevmiyorum onları. Neden sevmiyorum. Çünkü o kazandıkları paralarla bir buçuğa su alıp satabilirler caminin önünde. Daha da çok para kazanırlar. Ondan sonra eve giderler. Ama yapmıyorlar.” (G35, 11 yaş, erkek)

Sokakta çalışan mendil, peçete, incik bocuk satan çocuklar genellikle toplum nezdinde dilenci olarak görülmektedir. Dilencilik, dilencilerin isteklerini gerçekleştirmesi için kişilerin vicdanına, duygularına hitap edecek sözler kullanan ve o şekilde davranan kişi olarak tanımlanabilir (Vatandaş, 2002, s. 170-171). Sokakta çalışan çocuklar sattıkları şeylerden ürünün değerinden daha fazla para talep ettikleri için dilenci olarak görülmekte ve ötekileştirilmektedir. Ancak sokakta çalışan çocuklar, bir şey sattıkları için yani ortaya koydukları bir emek olduğu için kendilerini dilenci olarak görmemektedir. Çocuklar herhangi bir şey satmadan, sadece oturup el açarak para isteyen kişileri dilenci olarak görmektedir. Bu araştırmada sokakta çalışan çocuklardan birinin yukarıda ifade ettiği sözleri bunu kanıtlar niteliktedir. Çocuklar dilenciliği değil emek vererek para kazanmanın doğru olduğunu, bu kapsamda çocukların çalışmasının doğru olduğunu savunmaktadır.

Araştırma kapsamında tüm sektörler bazında çocukların çalışmaya bakışı değerlendirildiğinde; çocukların çalışmasını en çok doğru bulmayan grup tarımda çalışan çocuklardır. Bu sonuç eğitim hayatına en çok devam eden çocukların tarımda çalışıyor olması ile örtüşmektedir. Eğitim hayatına devam ile çocukların çalışmasını doğru bulma arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Okula devam eden çocuklar, çocukların çalışmasını doğru bulmamaktadır. Öte yandan çocukların çalışmasını en çok doğru bulan gruplardan biri sanayide çalışan çocuklardır. Bu çocukların çalışmayı doğru bulmasının sebebi meslek edinmeye küçük yaşlardan itibaren başlamak gerektiğini düşünmelerinin yanı sıra önemli bir oranda eğitim hayatına güvensizliktir. Sanayideki çocuk işçilerin eğitim

hayatına devam etmenin kendilerine bir meslek kazandırmayacağı yönünde güçlü inançları bulunduğu bu araştırmada ortaya çıkmıştır.

Tüm sektörler bazında değerlendirildiğinde çocukların çalışmasını doğru bulanlar, bu durumu üç temel neden etrafında şekillendirmektedir. Birincisi, okula gitmeyen çocukların çalışması gerektiği görüşü hâkimdir. Literatür kısmında da ifade edildiği gibi eğitim ve öğretim sistemi çocukların işçileşmesini önlemektedir ve bu sistemin dışına çıkan çocuklar çalışma hayatına dâhil olmaktadır. Bu araştırmada, katılımcılar okula gitmeyenlerin çalışmaları gerektiğini savunmuştur. Diğer bir görüş ise meslek öğrenmek için çocukların çalışması gerektiğidir. Çocuklar, çalışma yaşamına erken girmenin gelecek için yatırım olduğunu düşünmektedir. Son görüş ise aile gelirine katkıda bulunmanın gerektiğidir. Çocuk işçiler, evin ve kişisel ihtiyaçların karşılanması için çocukların çalışma yaşamına girmesini doğru bulmaktadır. Çocukların çalışmasını doğru bulmayan kitle ise bu durumu çalışma hayatının çocukların yaşı ve kabiliyetleri için uygun olmamasına, vücut bütünlüğüne zarar verme riski taşımasına dayandırmıştır.

Çocukların çalışmasını doğru bulma düşüncesi aslında kültürel bir değer çocukların zihinlerinde yer etmesi açısından son derece önemlidir. Zihinlerine bu kodları yerleştiren çocuklar, yarın yetişkin olup aile kurduklarında kendi çocuklarının çalışmasını garipsemeyecek hatta bu durumu destekler nitelikte davranma riskini taşıyacaktır.

3.4.4. Çalışmayan Yaşıtlarının Kendisini Nasıl Gördüğüne Yönelik Algısı

Araştırma kapsamında çocuk işçilerin kendileri ile aynı yaşta olup çalışmayan kişilerin kendilerini nasıl gördüğüne yönelik algısı incelenmeye çalışılmış olup Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14: Çalışmayan Yaşıtlarının Kendisini Nasıl Gördüğüne Yönelik Algısı

Sektör	Çalışmayan yaşıtlarının kendisini nasıl gördüğüne yönelik algısı	Sayı
Tarım	Daha düşük seviyede	6

	Özenir	2
	Üzülür	2
Hizmet	Özenir	6
	Daha düşük seviyede	4
Sanayi	Özenir	6
	Daha düşük seviyede	4
Sokak	Daha düşük seviyede	8
	Özenir	2

Tarımda çalışan çocukların kendisiyle aynı yaşta olup çalışmayan çocukların kendilerini nasıl gördüğüne yönelik algısı Tablo 14'te gösterilmiştir. Tarımda çalışan çocukların yarısından fazlasının çalışmayan yaşıtlarının kendilerini daha düşük seviyede gördüklerine yönelik düşüncesi olduğu tespit edilmiştir. Diğer kısmı ise yaşıtlarının kendi hallerine üzülebileceğini düşünenler ile çalışıp para kazandıkları için çalışmayan yaşıtlarının kendilerine özendiğini düşünenler arasında paylaşılmıştır. Tarımda çalışan çocuklar kendileri ile aynı yaşta olup çalışmayan çocukların kendilerini nasıl gördüğüne yönelik algılarını şöyle dile getirmiştir:

“O beni düşük bir seviyede görüyor yani kendini benden üstün görüyor.”

(G1, 13 yaş, erkek)

“Kendini benden üstün görüyor. O temiz ben kirli. Beni yoksul zannediyor.

Çünkü ben ayrı bir toz topraklı yere gidiyorum, o tertemiz bir yere gidiyor.”

(G5, 11 yaş, erkek)

“Para kazanıyor diye bakar bana, o yüzden iyi görüyordur.” (G9, 14 yaş,

erkek)

“Bence üzülür okula gidiyor mesela o. Ben tarlada çalışıyorum. Neden

ayrımcılık oluyor mesela aramızda onun gibi düşünebilir.” (G10, 14 yaş,

erkek)

Hizmet sektöründeki çocuk işçilerin yarısından fazlasının kendisiyle aynı yaşta olup çalışmayan çocukların kendisine özendiği yönünde düşüncesi olduğu tespit edilmiştir.

Çocukların diğer kısmının ise yaşlılarının kendisini daha düşük seviyede gördüğü yönünde düşüncesi olduğu ortaya çıkmıştır. Hizmet sektöründe çalışan çocuklar kendileri ile aynı yaşta olup çalışmayan çocukların kendilerini nasıl gördüğüne yönelik algılarını şu şekilde açıklamıştır:

“Mesela der çalışıyor ne güzel keşke ben de çalışsam der. Yani ben meslek sahibi olmak istiyorum o yüzden çalışıyorum. Mesela o da öyle ister meslek sahibi olmak. Mesela bazı arkadaşlar var diyor sen işe mi gidiyorsun? Keşke bizi de yazdırsan. Mesela mahalledeki insanlar diyor ki sen nereden geliyorsun. İşten diyorum. Beni de yazdırsana o zaman diyorlar.” (G19, 13 yaş, kız)

“Bir tane arkadaşım var. O okula gitmiyor, okuldan kaçıyor. Gittikten sonra annesine diyor ki anne bana para ver. Ama ben öyle yapmıyorum çünkü param oluyor. O yüzden iyi konuşuyorlardır ne güzel diyordur.” (G13, 14 yaş, erkek)

“Aferin bak ne güzel çalışıyor kız diyebilir.” (G14, 16 yaş, kız)

“Yani kötü düşünür herhalde. Nasıl açıklayayım şimdi. Ya der ailesi okutmadı falan. Birçok kişi böyle düşünüyor. Ezik bakar gibi.” (G16, 15 yaş, kız)

“Kızlardan bazılarını ben dövmek istiyorum, hoşlanmadığım hareketler yapıyorlar. Mesela saçlarını arkaya arkaya atıyorlar bize hava atıyorlar, kendilerini bu şekilde büyük görüyorlar. Öyle yani. Kızlar kendi arkadaşlarıyla toplanıp geliyor, genellikle birkaç arkadaş geliyorlar, laubali laubali konuşuyorlar sevmiyorum yani. Zaten 3 kişi geldiklerinde, 4 kişi geldiklerinde bir tanesi öne geçiyor, onlar sanki onların başkanymış gibi davranıyor. Beni küçük görüyorlar, kendini büyük gösteriyor bir şey zann ediyorlar. Beni kendilerinden sanki daha aşağıdaymışım gibi görüyorlar. Çoğu beni cahil olarak görüyor.” (G17, 15 yaş, kız)

Sanayide çalışan çocukların algısı Tablo 14'ten incelendiğinde yarısından fazlasının kendisiyle aynı yaşta olup çalışmayan çocukların kendilerine özendiğini düşündüğü,

diğer kısmının ise yaşlılarının kendilerini daha düşük seviyede gördükleri algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Sanayide çalışan çocuklar kendileri ile aynı yaşta olup çalışmayan çocukların kendilerini nasıl gördüğüne yönelik düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

“Bence iyi görür. Sonuçta ben kendime meslek yapmışım o daha okuyacak kazanıp kazanmadığı belli değil sonra işe girecek. Ama benim işim var mesleğim var. Bana özenir bence.” (G30, 17 yaş, erkek)

“Bana dedikleri en iyisini yapıyorsun diyorlar. Bizim bir tane ufak arkadaşım var benden ufak. 8’e gidiyor. Ben de bitirdim mi oraya geleceğim diyor.” (G28, 16 yaş, erkek)

“İyi görürler ya nasıl görecektir. Ne güzel çalışıyor der.” (G21, 17 yaş, erkek)

“Üstümü başımı pis görüp dışlayabilir yani, küçük görebilir.” (G27, 16 yaş, erkek)

“Bana bir işçi amele gibi bakar cahil görür.” (G23, 16 yaş, erkek)

Sokakta çalışan çocukların, yaşlı olup çalışmayan çocukların kendilerine karşı düşüncelerinin ne olduğuna yönelik algısı irdelendiğinde çok büyük bir oranın yaşlılarının kendilerini daha düşük seviyede gördükleri algısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Sokakta çalışan çocuklar kendileri ile aynı yaşta olup çalışmayan çocukların kendilerini nasıl gördüğüne yönelik düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

“Bir kere arkadaşımı gördüm, ben kaçtım. Çünkü rezil oldum. Çünkü çok kişilerdi. Kız arkadaşlarım vardı, erkek arkadaşlarım vardı. Onlar görünce suları bırakıp gittim ben. Çünkü baya bir utandım, rezil oldum.” (G35, 11 yaş, erkek)

“Ezik düşük görür. Şimdi diyecek o hurdaya gidiyor, pisliğe bakıyor, çöplüğe bakıyor der. Öyle şeyler der.” (G36, 13 yaş, erkek)

“Yabancılar çöpçü diye düşünür, pis düşünür benim hakkımda. Ben olsam derim bana göre bu çocuk günah, okusaydı keşke derim ama onlar öyle düşünmez.” (G32, 13 yaş, erkek)

“Çalışıyor, ekmek parası kazanıyor evine der. İyi der.” (G40, 15 yaş, erkek)

Araştırma kapsamında çocuk işçilerin, yaşlıları olup çalışmayan çocukların kendisini nasıl gördüğüne yönelik düşüncesi irdelendiğinde tarımda ve sokakta çalışan çocukların, kendisine daha düşük bir düzeyde baktıklarına yönelik algısının olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun belirtilen sektörlerde çalışan çocukların çalıştıkları işlerin kendilerine bir nitelik kazandırmadığı yönündeki düşüncesi ile ilgili olduğu söylenebilir. Öte yandan hizmet ve sanayi sektöründe çalışan çocukların diğer çocukların kendileri hakkında iyi düşündüğü ve özendiği yönündeki algısı, çalıştıkları işlerin kendilerine mesleki tecrübe kazandırması ile ilgili olduğu yorumu yapılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gerçekleştirilen araştırma ile Manisa ilinde tarım, sokak, hizmet ve sanayi sektöründe çalışan toplam 40 çocuğun çalışma yaşamları çalıştıkları sektörün koşulları çerçevesinde ortaya koyulmuştur. Bu araştırmada derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla diğer tüm nitel araştırmalar gibi bu araştırmanın sonuçlarında da genelleme yapılamaz. Fakat bu araştırmada çocukların öznel bakış açıları ve algılarına ilişkin yapılan görüşmelerin çocuk işçiliği hakkında aydınlatıcı bilgiler verdiği gerçeği de yadsınamaz. Araştırmanın amaçları çerçevesinde yapılan saha çalışmasında çocukların çalıştığı işler tarım, sokak, hizmet ve sanayi sektörünün ilgi alanına girmesine göre sınıflandırılmış ve çalışma koşulları her sınıf için tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmada çocuk işçiliği ile ilgili elde edilen sonuçlar diğer araştırmalar ile de doğrulanabilecek önemli noktalar içermektedir.

Çocuk işçilerin sektör bazlı çalışma yaşamlarını ortaya koymak için nitel yöntemle yapılan bu araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmaya katılan çocuklardan sanayi sektöründe ve sokakta çalışan çocukların tamamının erkek olduğu, hizmet sektöründe erkeklere oranla kız çocuklarının sayıca daha fazla olduğu, tarımda ise erkeklerin kızlardan sayıca daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırmada çocuk işçilerin eğitim ile olan ilişkileri incelendiğinde tarımda çalışan çocukların eğitime devam ettiği, hizmet sektörü, sanayi ve sokakta çalışan çocukların eğitime devam etmediği ortaya çıkmıştır. Çocuk işçilerin okula devam etmemelerinin en önemli sebebi okulu sevmeme ve bu yüzden yapılan devamsızlık sonucu sınıfta kalmadır.

Araştırmaya katılan çocuk işçilerin ebeveynlerinin eğitim seviyeleri düşüktür. Ebeveynlerden birinin dahi lise mezunu olmaması dikkat çekicidir. Annelerin eğitim düzeyinin babaların eğitim düzeyinden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin iş durumlarına bakıldığında tarımda ve sokakta çalışan çocukların ebeveynlerinin de tarımda ve sokakta çalıştığı ortaya çıkmıştır. Hizmet ve sanayi sektöründe çalışan çocuk işçilerin ebeveynlerinin ise farklı işlerde vasıfsız olarak çalıştığı, düzenli bir işleri olmadığı, düzenli bir iş sahibi olanların ise asgari ücretle çalıştığı görülmüştür.

Dolayısıyla çocuk işçilerin ailelerinin düşük sosyo-ekonomik düzeyde oldukları tespit edilmiştir.

Tarımdaki çocuk işçilerin Doğu bölgelerinden göç edip gelen vatandaşların yoğun olarak yaşadığı mahallede oturdukları, sokakta çalışan çocukların ise Roman vatandaşlarının yoğun olarak ikamet ettikleri yerlerde yaşadıkları tespit edilmiştir. Hizmet ve sanayi sektöründe çalışan çocuk işçilerin yaşadıkları yerler arasında bir benzerliğe rastlanılmamıştır. Çocuk işçilerden sadece tarımda çalışan çocukların ailelerinde göç deneyimi olduğu göze çarpmıştır.

Çocukların çalışma hayatına girme yaşının 7 ve 8 yaş gibi çok küçük yaşlar olduğu tespit edilmiştir. En erken çalışmaya başlayan grubun tarımda ve sokakta çalışan çocuklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Çocuk işçilerin çalıştıkları işi tercih etme sebeplerinin sektöre göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Tarımda çalışan çocuklar aileleri tarımda çalıştığı için, hizmet sektöründeki çocuklar meslek kazandırdığı ve kolay olduğu için, sanayide çalışan çocuklar meslek edindirdiği için, sokakta çalışan çocuklar ise başka iş bulamadıkları için bu işi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

Sektör fark etmeksizin çocuk işçilerin akraba, tanıdık vasıtasıyla işe girdiği, çoğunun tanıdıklarının yanında çalıştığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca çocuk işçilerin ailelerinin çocuklarının çalışmalarından dolayı mutlu olduğu ve bu durumdan memnun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çocuk işçilerin günlük 12 saate yakın çalıştığı ortaya çıkmıştır. Sektör olarak incelendiğinde sokakta çalışan çocukların çalışma saatlerinin daha az olduğu göze çarpmıştır. Tarım, hizmet, sanayi sektöründe olduğu gibi bir işverene bağlı olarak çalışan çocuklarda çalışma saatlerinin daha uzun olduğu görülmüştür. Çocukların gelişimi için çok önemli olan serbest zaman etkinliklerinin sokakta çalışan çocuklar hariç diğer sektörlerdeki çalışma sürelerinin uzun olması sebebiyle çocuklar tarafından gerçekleştirilemediği ortaya çıkmıştır.

Araştırma kapsamında çocukların kazançlarının yaptıkları işlere göre farklılık arz ettiği görülmüştür. Sokakta çalışan çocuklar hariç diğer çocukların gelirlerinin gerek günlük gerek haftalık olarak belli olduğu ancak sokakta çalışan çocukların kazançlarının belli olmadığı ortaya çıkmıştır. Sokakta çalışan çocukların kazançlarının o gün topladıkları veya sattıkları şeyin değeri kadar olduğu tespit edilmiştir. Çocuk işçilerin kazançlarından memnun olduğu göze çarpmıştır. Ayrıca sektör fark etmeksizin tüm çocukların kazandıklarının belirli bir kısmını kendisine ayırdığı, kalan kısmını ailesine verdiği ortaya çıkmıştır.

Çocuk işçilerin işlerini değiştirme ve başka bir işi seçme şansları olsa hangi işlerde çalışmak isteyecekleri incelendiğinde hizmet sektöründe ve sanayide çalışan çocukların yine aynı işlerine devam etmek istediği, tarım ve sokakta çalışan çocukların ise hizmet sektörünün kapsamına giren işlerde çalışmak istediği sonucu ortaya çıkmıştır. Çocukların hizmet sektörünün ilgi alanına giren işlerde çalışmak istemesinin sebebi hizmet sektöründeki işlerin görece kolay olması ve meslek kazandırdığı düşüncesinin hâkim olmasıdır.

Çocuk işçilerin geleceğe ilişkin beklentileri değerlendirildiğinde hizmet sektöründe ve sanayide çalışan çocukların çalıştıkları işlerle ilgili işletme açma beklentisi içerisinde olduğu, tarımda çalışan çocukların üniversite eğitimi gerektiren mesleklerde çalışmak gibi beklentisinin olduğu, sokakta çalışan çocukların ise evlenmek ve yuva kurmak gibi gelecek beklentisinin olduğu tespit edilmiştir.

Çocuk işçilerin karşılaştıkları risklere bu araştırmanın literatür kısmında değinilmiştir. Araştırmada en fazla fiziksel şiddete maruz kalan/ kalma ihtimali olan grubun sokakta çalışan çocuklar olduğu, en fazla duygusal şiddete maruz kalan kitlenin ise hizmet sektöründe çalışan çocuklar olduğu tespit edilmiştir. Yine en fazla sokakta çalışan çocukların suça sürüklenme dolayısıyla polis ile irtibatlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Çocukların suça sürüklenmesine neden olan eylemler en çok mala karşı işlenen suçlardan olan hırsızlık ve yaralama olarak tespit edilmiştir.

Çocukların karşılaştıkları risklerden biri olan iş kazasının yapılan işe göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Tarımda çalışan çocukların genellikle traktör ve tarımda kullanılan diğer makinelere bağlı olarak, hizmet sektöründe çalışan çocukların yanma ve

düşme şeklinde, sanayide çalışan çocukların üzerlerine bir şeyler düşme, kırık çıkık şeklinde, sokakta çalışan çocukların ise topladıkları hurdaları taşımaktan yana iş kazası geçirdikleri ortaya çıkmıştır.

Çocuk işçilerin çalışırken başlarına gelebilecek en kötü şey algısının sektörlere göre değiştiği ortaya çıkmıştır. Tarımda çalışan çocukların yılan, akrep gibi zehirli hayvan sokmaları, tarım araçlarının devrilmesi, çarpması, düşmesi gibi durumları; hizmet sektöründe çalışan çocukların taciz, tecavüz gibi durumları; sanayide çalışan çocukların kırık, çıkık, sakat kalma gibi durumları; sokakta çalışan çocukların ise düşme hali gibi durumları başlarına gelebilecek en kötü şey olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Çocukların çalışmaya ilişkin düşünceleri irdelendiğinde ağırlıklı olarak çalışmanın kendilerini iyi hissettirdiği ve çalıştıkları için kendileri ile gurur duydukları ortaya çıkmıştır. Çocuk işçilerin çalışmanın kazandırdıklarına ilişkin algısının çalıştıkları sektörlere göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Tarımda ve sokakta çalışan çocuklar çalışmanın para kazandırdığını, hizmet sektöründe çalışan çocuklar çalışmanın para, meslek ve iletişim becerisi kazandırdığını, sanayide çalışan çocuklar ise çalışmanın para ve meslek kazandırdığını ifade etmiştir. Tüm sektörlerdeki çocukların çalışmanın kaybettirdiğine yönelik algısının ağırlıklı olarak hiçbir şey kaybettirmediği yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Çocuk işçilerin çocukların çalışmasına ilişkin düşünceleri irdelendiğinde tarımda çalışan çocukların, çocukların çalışmasını doğru bulmadığı, diğer sektörlerde çalışan çocukların, çocukların çalışmasını doğru bulduğu ortaya çıkmıştır. Çocukların çalışmasını doğru bulanlar bu fikirlerini, okula gitmeyen çocukların çalışması gerektiği, çocukların meslek edinmek için çalışması gerektiği, aile gelirlerine katkı sağlamak için çalışması gerektiği şeklinde üç temel vurgu üzerinden savunmuştur. Çocukların çalışmasını doğru bulmayan kitle ise bu durumu çalışma hayatının çocukların yaşı ve kabiliyetleri için uygun olmamasına, vücut bütünlüğüne zarar verme riski taşımasına dayandırmıştır.

Çocuk işçilerin, çalışmayan yaşıtlarının kendilerini nasıl gördüğüne yönelik algısının sektör olarak farklılık arz ettiği ortaya çıkmıştır. Hizmet ve sanayi sektöründe çalışan çocukların, kendileri ile aynı yaşta olup çalışmayan kişilerin kendilerine yönelik iyi duygular beslediği, kendilerine özendiği yönünde algısının olduğu ortaya çıkmıştır.

Tarım ve sokakta çalışan çocukların ise, çalışmayan yaşlılarının kendilerini daha düşük bir seviye gördüklerine yönelik olumsuz algılarının olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada yukarıda anlatılan sonuçlara ulaşılmıştır. Çocuk işçiliğinin çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal ve psikolojik gelişimleri açısından doğurduğu zararlardan araştırmanın literatür kısmında detaylı olarak bahsedilmiştir. Bu zararların önüne geçebilmek için birtakım öneriler aşağıda sunulmuştur:

Çocuk işçiliği değerlendirilirken öncelikle çocuk işçiliğinin çok boyutlu bir sorun olduğu ve birçok farklı bileşenden oluştuğu göz önüne alınarak problemin boyutu gerçekçi bir şekilde ortaya konulmalıdır. Çocuk işçilerin çalışma nedenleri, çalışma yaşamları, çalışma yaşamından dolayı maruz kaldıkları riskler gibi konular tek boyutta ele alınmamalı, çocukların çalıştığı işler kategorilere ayrılmalı ve her grup kendi içerisinde değerlendirilip diğer gruplarla karşılaştırmaları yapılmalıdır. Kıyaslar yapılarak çocuk işçiliğine dair kapsamlı bilgiler edinilmelidir. Belirtilen bakış açısıyla gerçekleştirilen bu araştırma özgün olmakla birlikte çocuk işçiliği ile ilgili yapılacak diğer çalışmalar için başlangıç niteliğindedir. Bu araştırmada nitel araştırma yönteminin benimsenmesi dolayısıyla aynı konu üzerinde yapılacak nicel araştırmalara ve farklı işlerde çalışan çocuklarla ilgili yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Çocuk işçiliğinin nedenleri konusunda yapılan araştırmalarda sorunun tek bir sebebi olmadığı görülmesine rağmen temel sebebin ekonomik tabanlı olduğu herkes için aşikârdır. Dolayısıyla çocuk işçiliğinin engellenmesi için en önemli adım yoksulluğu önlemek adına olmalıdır. Devletin yoksulluğu azaltmak için atacağı her adım çocuk işçiliğinin azalması yönünde olumlu etki yapacaktır. Bu kapsamda devletin gelir dağılımı arasındaki makas farkını azaltacak politikalar yapması gerekmektedir. Bunun yanı sıra toplumdaki işsizliği azaltmak ve kayıtlı istihdam oranlarını artırmak için yoğun çaba sarf edilmelidir. Bu şekilde hanede kişi başına düşen gelir yükselecek ve çocukların iş hayatına girmelerine neden olan çok önemli bir neden de ortadan kalkmış olacaktır.

Çocuk işçiliği ile mücadelede sosyal yardımların düzenlenmesi de önem arz etmektedir. Çocuklarını mecbur kaldığı için çalışma hayatının içerisine sokan aileler sosyal yardımlarla desteklenmelidir. Bu sosyal yardımlar Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı aracılığıyla yerine getirilmelidir. Hali hazırda belirtilen bakanlık aracılığıyla

yürütölmekte olan sosyal yardımlar bulunmaktadır. Ancak bu yardımların muhtaç durumda olan tüm ailelere ulaştırılması için daha etkin ve düzenli çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının ilçelerdeki ayağı olan Sosyal Hizmet Merkezlerinde mobil ekip çalışmaları ve Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) yürütölmekte, sosyal ve ekonomik destek (SED) yardımları yapılmaktadır. Araştırmanın literatür kısmında bu çalışmalardan ayrıntılı bahsedilmiştir. Çocuk işçiliğinin önlenmesi için ASDEP'in ve mobil ekip çalışmalarının etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu uygulamalarla gerek hane incelemesinde gerek sokaklarda çalışan, dilenen çocukların görölmesiyle muhtaç aileler tespit edilmeli ve hane SED ile desteklenerek hanede yaşayan çocukların iş hayatına atılmasının önüne geçilmelidir. Hanedeki ebeveynlerin yardım kültürüne alışmaması için verilen SED desteğı belirli şartlarla güçlendirilmelidir. Hanede çalışabilecek durumda olan herkesin İŞKUR'a kayıtlı olması bu şartlardan en önemlisi olmalıdır. Ayrıca çocuğun eğitim desteğı için verilen SED yardımının hane içerisinde nereye kullanıldığının tespiti iyi yapılmalı ve yardımın çocuğun yüksek yararı doğrultusunda kullanıldığından emin olunmalıdır. Bunun sağlanabilmesi için de öncelikle ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Dolayısıyla çocuğun eğitimi için verilen SED yardımı haricinde aileye konut, kira, ayni yardımlar yapılmalıdır. Aksi halde verilen SED yardımı ailenin ev kirasına gitmekte çocuğun eğitim masrafı için yine para kalmamaktadır. Dolayısıyla çocuklar yine iş hayatının içine girmeye zorlanmaktadır. Bu noktada önemli bir diğer husus ise verilen sosyal yardımların tek çatı altında birleştirilmesidir. Yoksullukla mücadele kapsamında Bakanlıkların, Belediyelerin, STK'ların ve çeşitli gönüllü kuruluşların yardım faaliyetleri bulunmaktadır. Ancak hanenin bu kanallardan aldığı tüm yardımları gösteren ortak bir veri tabanı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durum haneye yapılan yardımların mükerrerliğine sebebiyet verme riski taşımaktadır. Bu durumun oluşmaması için verilen yardımların tek çatı altında toplanması ve tüm yardımların alınıp alınmadığının gösterildiğı bir veri tabanının oluşturulması gerekmektedir. Öte yandan İŞKUR'un aktif bir şekilde çalışması ve istihdamı artırma gücünün yükseltilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak yardıma ihtiyaç duyan aileler için İŞKUR etkin olarak çalışmalı ve istihdamı sağlamalı, bunun gerçekleşemediğı durumlarda ise bu ailelere ayni ve nakdi yardımlar hanede çocuk emeğine gerek bırakmayacak düzeyde verilmeli ve takibi düzenli olarak sağlanmalıdır. Halil

CİBRAN'ın “Karnı aç olan seni midesiyle dinler” ifadesi bu noktada unutulmamalıdır. Hanenin önce temel ihtiyaçları karşılanmalı, sonrasında çocuğun iş hayatından çıkıp eğitime devamı sağlanmalıdır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi için yapılacak düzenlemelerden biri de eğitim sistemi ile ilgilidir. Bu araştırma çocukların ağırlıklı olarak eğitim sistemine duydukları güvensizlik ve okulu sevmeme gibi nedenlerden ötürü eğitim hayatını yarıda bıraktıklarını ortaya koymuştur. Dolayısıyla eğitim sisteminde yapılacak düzenlemelerin çocuk işçiliğini önleme noktasında önemi büyüktür. Eğitim sisteminde yapılacak düzenlemelerin başında eğitimin tamamen parasız olması gerektiği gelmektedir. Eğitim için harcanan kırtasiye masrafı dahi yoksul aileler için büyük külfet kaynağıdır. Dolayısıyla bu çerçevede eğitim sistemi tamamen parasızlaştırılmalıdır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise en azından yoksul aileler okul tarafından tespit edilip kırtasiye vs. gibi masrafları karşılanmalıdır. Bu nokta, çocuklarını okula göndermek isteyen ancak maddi elverişsizliği sebebiyle gönderemeyen aileler için can suyu niteliğindedir.

Eğitim sistemi için önemli bir diğer husus, çocuklara okulun sevdirmesidir. Okulun sevdirilmediği çocuk her an kaybedilmeye açıktır. Bu yüzden eğitim sisteminde formel eğitimin yanı sıra alternatif eğitim sistemleri benimsenmeli ve uygulanmalıdır. Ders saatleri çocukların kişisel gelişimlerine imkân tanıyacak şekilde, okul sonrasında verilen ödevler çocuğunun serbest zaman aktivitelerini gerçekleştirmeye zaman bırakacak şekilde düzenlenmelidir. Çocukların okulu sevmesi konusunda en önemli faktörlerden biri öğretmenlerdir. Öğretmenlerin çocukların gelişimleri ile ilgili eğitimler alması, alternatif eğitim konusunda kendilerini geliştirmeleri bu hususta önem arz etmektedir.

Yine eğitim sisteminde önemli hususlardan biri eğitim sistemine duyulan güvendir. Aileler ve çocuklar eğitim sistemin işlevselliğine inandıklarında eğitim hayatından kolaylıkla vazgeçmeyeceklerdir. Eğitim sistemine dâhil olan çocuklar eğitimin yararına inandıklarında ancak bu durum gerçekleşebilecektir. Bunun sağlanabilmesi için ise eğitimi tamamlayan, üniversite eğitimi alan gençlerin istihdam olanaklarının artırılması gerekmektedir. Çevresinde üniversite eğitimi almış ve işsiz kalmamış, kendi mesleğini icra eden rol modeller görmek çocuğu ve aileyi eğitim sisteminin yararına inandırmaya

yetecektir. Dolayısıyla bu nokta istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması ile yakından ilgilidir.

Eğitim sisteminde yapılacak iyileştirmelere eklenmesi gereken bir diğer husus ise okul sosyal hizmetinin uygulanmaya başlamasıdır. Eğitim sistemi içerisinde muhtaç ailelerin tespiti okul sosyal hizmeti aracılığıyla yapılmalıdır. Okul sosyal hizmeti kapsamında istihdam edilen sosyal çalışmacılar, bağlı oldukları okullarda öğrenci ve velilerle birebir görüşmeler yapmalı, hane ziyaretleri ile ihtiyaç sahibi aileleri tespit etmeli ve gerekli mesleki çalışmalar bu şekilde sağlanmalıdır. Okul sosyal hizmeti aynı zamanda öğrencilerle birebir görüşmeler yaparak çocukların meslek seçimlerinde yol gösterici rolünü üstlenmelidir. Okul sosyal hizmeti kapsamında istihdam edilen sosyal çalışmacılar özellikle akademik başarıları düşük olan öğrenciler ile sık sık görüşmeler yapmalıdır. Çünkü okul başarıları düşük olan öğrenci okuldan kopmaya en müsait olandır. Sosyal çalışmacılar bu çocuklarla yakın temas halinde olmalı, bu çocukların akademik başarısızlıkları haricinde var olan yeteneklerini keşfetmeye çalışmalıdır. Yetenekleri doğrultusunda çocuklar için en uygun mesleğe yönlendirmelidir. Bu durum aynı zamanda teknik ve meslek liseleri için nitelikli personelin yetişmesine olanak tanıyacağından ülke için önemli bir kaynak olacaktır. Böylelikle okul başarıları düşük olan çocuklar eğitim sisteminden tamamen kopup iş hayatının tozlu ve ağır şartlarında vasıfsız eleman olarak değil, yetenekleri doğrultusunda yapabileceklerinin eğitimini alıp nitelikli eleman olarak istihdam edilecektir.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasının önemi büyüktür. 12 yıla çıkan zorunlu eğitimin çocuk işçiliğini azaltıcı yöndeki etkisi kesinlikle yadsınamaz. Ancak açık öğretim sistemine yazılarak zorunlu eğitim sistemi içerisinde görülen çocukların takibini sağlama noktasında eksiklikler bulunmaktadır. Çocuklar örgün eğitim sisteminden koparak açık öğretime yazılmakta ancak belirli zamanlarda yapılan sınavlarına bile girmeyebilmektedir. Bu durum çocukların eğitimden tamamen kopmasına ve bu süreçte iş hayatına atılmasına sebebiyet verme riski taşımaktadır. Dolayısıyla açık öğretim sisteminin daha etkin hale getirilmesi, öğrencilerin devam durumunun takip edilmesi ve bu kapsamda caydırıcı yöntemlerin uygulanması gerekmektedir.

Toplumun çocuk işçiliği konusunda bilinçlendirilmesi konunun diğer ayağını oluşturmaktadır. Toplumumuzda çocukların çalışması abes bir şey olarak görülmemekle birlikte çoğu kez onaylanan bir durumdur. Dolayısıyla belirtilen durum çocuk işçiliğinin kronikleşmesine neden olmaktadır. Bu hususta toplumun çocuk işçiliği konusunda farkındalık kazanması ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması çok önemlidir. Topluma çocuk işçi ile çalışan çocuk arasındaki farklar anlatılmalı, onayladıkları durumun çocuk işçiliğine girip girmediğinin ayrımını yapabilmeleri sağlanmalıdır.

Bu araştırma çocuk işçilerin çalıştıkları işler farklılaştıkça çalışma yaşamlarının, beklentilerinin, risklerinin de farklılaşacağı fikrinden yola çıkılarak yapılmıştır. Araştırma sonuçları da hakeza bu durumu doğrulamıştır. Dolayısıyla çocuk işçiliğini önlemek ile ilgili atılacak adımların çocukların çalıştıkları sektörlerle göre de farklılık göstermesi gerekmektedir. Bu araştırmada tarımda çalışan ailelerin çocuklarının da tarımda çalıştığı ortaya çıkmıştır. Ancak tarımda çalışma çoğunlukla kayıtlı bir istihdam şekli olmadığı için buralarda çalışan çocukların tespiti kolay olmamaktadır. Dolayısıyla tarım işçisi ailelerin tamamının kayıt altına alınması için gerekli önlemlerin alınması tarımdaki çocuk işçilerin görünürlüğüne artıracaktır. Yine tarım işçisi ailelerin sosyal güvence ile emeklilik gibi haklardan yararlandırılması ailenin gelir seviyesinde artış sağlayacağı için çocuk işçiliğini azaltacaktır. Öte yandan bu araştırmanın sokakta çalışma kısmında Roman vatandaşlarının çocuklarının sokaklarda hurda, çöp topladığı görülmüştür. Dolayısıyla bu çocukların sokakta çalışmasının önlenmesi için atılacak adımların kültüre göre şekillenmesi gerekmektedir. Bu hususta kültürleri değiştirmek için savaşmak yerine kültürlerle barışık şekilde el ele ilerlenmelidir. Roman çocukların sokakta çalışma nedenleri ve yaşamlarına ilişkin detaylı nitel ve nicel araştırmalar yapılmalıdır. Bunun yanı sıra bu çocuklar için kendi kültürleri içerisinde büyümüş, meslek sahibi olmuş rol modeller çoğaltılmalıdır. Roman vatandaşların eğlence kültürlerinden yararlanılarak çocukları sokağın tehlikelerinden korumak amacıyla mahallelerinde dans kursları, müzik kursları, çalgı aletleri yapma, tamir etme gibi kendilerine hitap eden kurslar açılmalıdır. Roman çocuklarının müzik sektöründe iyi bir meslek edinmesi ve formel işlerde çalışması için bu tarz kurslar, etkinlikler çoğaltılmalıdır. Yine bu araştırma çerçevesinde hizmet sektöründe ve sanayide çalışan çocukların meslek edinme gayesi ile çalıştığı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamında çocukların

meslek edinme kaygıları güçlendirilmiş eğitim sistemi ve sonrasındaki istihdam olanaklarının artırılması ile giderilmelidir.

Çocuk işçiliğini önlemek için önerilecek bir diğer yöntem ise devlet eliyle çocukların gelişimlerine uygun iş atölyelerinin açılmasıdır. Bu araştırmanın sonuçlarından da anlaşılacağı üzere ekonomik anlamda zorluk yaşayan ailelerin çocukları herhangi bir baskı olmasa dahi ailenin kalkınmasına yardımcı olmak için içsel bir zorunluluk hissetmektedir. Ayrıca çalışarak para kazanıp ailesine yardımcı olan çocuk aile içerisinde bir prestij kazandığını hissederek bu durumdan mutlu olmakta ve çalışmayı kendi arzulamaktadır. Böyle durumlarda çocukları acımasız piyasanın eline bırakmak onların ciddi anlamda sömürülmesine göz yummaktır. Tabi ki istenilen durum, ailenin kalkınmak için çocuğun emeğine ihtiyaç duymaması ve çocuğun ailesine bakarak kendi içinde böyle bir zorunluluk hissetmemesidir. Ancak bu tarz durumların yaşandığı vakitlerde alınacak önlem devlet eliyle olmalıdır. Bu kapsamda sistem şöyle işlemelidir: Öncelikle ailesine bu şekilde katkıda bulunma zorunluluğu duyan çocuklar, okullarda sosyal hizmet birimince tespit edilmelidir. Okul sosyal hizmet biriminin tespiti ile başlayan süreç, çocuğun yetenekleri doğrultusunda neleri yapabileceğinin tespiti ile devam etmelidir. Çocuğun kendi yetenekleri, gelişim dönemi ve okul saatleri gözetilerek durumuna uygun iş atölyesine yerleştirilmelidir. Burada okul saatleri sonrasında kişisel gelişimine zarar vermeyecek ve sonrasında serbest zaman faaliyetlerine vakti kalacak şekilde çalışan çocuk için yaptığı işin karşılığında belirli bir ücret verilmelidir. Bakanlık bünyesinde açılan iş atölyelerinde çocuklar için sosyal çalışmacılar, psikologlar, pedagoglar ve çocuk gelişimcileri istihdam edilmelidir. İş atölyeleri korumalı atölyeler şeklinde tasarlanmalı ve her detayı çocukların yaş aralığına uygun olmalıdır. Her bir çocuğun iş atölyesinde yapacağı işler yine sosyal çalışmacılarca çocuğun karakter, kabiliyet ve yaşına göre belirlenmelidir. Buralarda istihdam edilecek sosyal çalışmacılar çocuk konusunda uzmanlaşmış olmalıdır. Dolayısıyla bu atölyelerde çalışacak sosyal çalışmacıların çocuklarla yapılacak görüşme tekniklerine hâkim olması gerekmektedir. Böylelikle işçi olması kaçınılmaz olan çocuklar, çalışan çocuk konumunda güvenli bir yapı içerisinde tutulmuş olacaktır.

Çocuk işçiliği ile mücadelede hem mevcut sistemde var olan önlemler hem yeni yapılacak düzenlemeler için mevzuatın etkin olarak uygulanması büyük önem arz etmektedir.

Mevzuatın etkin işlemesi için ise gerekli alt yapının sağlam şekilde sağlanması, denetimlerin düzenli yapılması, çocuk işçiliği ile mücadelenin geniş perspektifli bir konu olmasından dolayı tüm kurum ve kuruluşların üzerine düşen görevleri titizlikle yerine getirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R. (2002). Çırak Öğrencilerin Sorunları (Bostancı Çıraklık Eğitim Merkezi Öğrencileri Örneği). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 107-139.
- Acar, H. (2000). *Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Kimi Haklar Açısından Sokakta ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alaeddin, Ş. (2002). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Alkan, C., Doğan, H., Sezgin, İ. (1994). Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları. Gazi Üniversitesi. Ankara: İletişim Fakülteleri Basımevi.
- Alper, Y. (1994). Çocuk İşçilerin Sosyal Güvenlik Hakları. *Türkiye’de Çocuk İşgücü Dergisi*, 138, 62.
- Alptekin, K. (2011). Sokakta Çalışan Çocuklar ve Aileleri: Düzce Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22 (1), 25-48.
- Altuntaş, B. (2003). *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe: Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş.
- Akkan, B. E., Deniz, M. B. vd. (2011). *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Akşit, B., Karancı, N., Gündüz Hoşgör, A. (2001). *Working Street Children in Three Metropolitan Cities: A rapid assessment*. ILO.
- Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve Uluslararası Hukukta: Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Arcury, T. A., Quandt, S. A. (2007). Delivery Of Health Services To Migrant And Seasonal Farmworkers. *Annual Review of Public Health*, 28, 345–363.

- Aahman, K. K., Hull, G. H. (1999). *Understanding Generalist Practice*, Chicago: Nelson Hall Publishers.
- Ashman, K.K., Zastrow, C. (1990). *Understanding Human Behavior and the Social Environment*. Chicago: Nelson Hall Publishers.
- Atauz, S. (1990). *Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları*. Ankara: UNICEF Yayınları.
- Atauz, S. (1997). *Diyarbakır Sokak Çocukları Araştırması*. Ankara: UNICEF Yayınları.
- Atauz, S. (2001). Sokak Çocukları: Sunuş Bildirisi. *Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999: Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet*. Ankara: T. C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını.
- Avşar, Z., Öğütoğulları, E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2 (1), 9-40.
- Ayan, S. (2010). *Aile ve Şiddet: Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Bahçecik, N., Polat, O., Pek, H. (2000). İstanbul İlinde Bir Bölgede Çalışan Çocukların Durumlarının Saptanması. 1. *İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu* içinde (s.389-399). İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları.
- Bakırcı, K. (2004). *Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Baştaymaz, T. (1990). *6-15 Yaş Grubu Bursa'da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Fes Yayınları.
- Bequale, A., Boyden, J.(1995). *Çocuk İşçiliği ile Mücadele*. Şanar Tayşi (Çev.). Ankara: ILO-ÇSGB.

- Bequele, A., Myers, W. (1995). *Çocuk İşçiliğinde Öncelikler*. Rasim Baykaldı (Çev.). Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü.
- Benek S., Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bir araştırma: Hilvan ilçesi (Şanlıurfa) örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (12), 653–676.
- Bilgin, H. O. (2002). Sokakta çalışan çocuklar sorunu ve Ankara sokaklarında çalışan çocuklar projesi modeli. *Türkiye’de çalışan çocuklar semineri, 29-31 Mayıs 2001 Ankara, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Uluslararası Çalışma Örgütü-ILO içinde* (s. 436-459). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Black, M. (1996). *Alacakaranlık Kuşağında Çocuk İşçiler*. Nail IŞIKTAŞ (Çev.). Ankara: ILO- ABSB.
- Boran, P., Gökçay, Gü, vd. (2013). Çocuk Gelinler. *Marmara Medical Journal*, 26, 58-62.
- Bonifas, R. (2015). Dr. Robin Bonifas İle Nitel Araştırma. J. L. Krysik, J. Finn, E.Erbay (Yay. haz.). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması* içinde (s.187-226). A. Aykara, K. Düzyurt (Çev.). Ankara: Nika Yayınları.
- Brizon, P.(1977). *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*. Cemal Süreyya (Çev.). Ankara: Onur Yayınları.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology Of Human Development*. Cambridge:Harvard University Press.
- Can, M., Kabalcı, F. (2008, Kasım). *Şanlıurfa ili Suruç ilçesinde mevsimlik tarım işçisi çocukların çalışma durumları*. 7. Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu, Şanlıurfa.
- Centel, T.(1982). Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği. *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, 3041, 12
- Centel, T., Demircioğlu, M.(2005). *İş Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Child Labour: A Textbook For University Students (2004) Geneva: International Labour Organization.

Combating Child Labour: A Review of Policies (2003). Paris: OECD Publication.

Çınar, S., Lordoğlu, K. (2011). Mevsimlik tarım işçileri: Marabadan ücretli fındık işçiliğine. *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III Bildiriler Kitabı* içinde (s. 419-449). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu. *T.C. Resmi Gazete Tarihi: 19.06.1986. Kanun Numarası: 3308. Kabul tarihi: 05.06.1986. Resmi gazetede Yayınlanma Sayısı: 19139.*

ÇSGB (1995). *Çalışan Çocukların Korunması İçin Politika ve Eylem Programı Yöntem Önerisi*. Ankara.

ÇSGB (2001). *Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Program Çerçevesi*. Ankara.

ÇSGB. (2007). *Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı*. Ankara.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>. *T.C. Resmi Gazete Tarihi: 27 Ocak 1995 Resmi Gazete Sayısı: 22184. E.t. 23.12.2019.*

Çocuk İşçiliği İle Mücadele: İş Müfettişleri İçin El Kitabı (2004). M.Çulhaoğlu (Çev.). Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> . *T.C. Resmi Gazete Tarihi: 6 Nisan 2004 Resmi Gazete Sayısı: 25425. E.t. 17.03.2020.*

Compton, B. R., Galaway, B. (1979). Social work processes. Homewood: IL.

Çöpoğlu, M. (2001). *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği*. İstanbul: Tekgıda-İş Sendikası Eğitim Yayınları.

Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye’de Çocuk İşçiliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 362-363.

Çöpür, M., Türkcan, A. (2000). Bağımlılık Yapan Maddeler: Çocuk ve Gençlerde Madde Kullanımı ve Bağımlılığı. M. R. Şirin, S. Usta Sayita (Yay. haz.). 1. *İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu* içinde (s.525). İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları.

Çulhaoğlu, M. (2001). *ILO Uluslararası Eğitim Merkezi Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali*. Ankara: Kariyer Matbaacılık Ltd. Şti.

Danış, M. Z. (2005). İnsan Hakları Boyutunda Çocuk Suçluluğu ve Suça İtilmiş Çocukların Sağaltımında Sosyal Hizmet Yaklaşımları. E. Akyüz, S. Uluğtekin, Y. Baykara Acar, Ö. Cankurtaran Öntaş (Yay. haz.).III. *Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Kitabı* içinde (s.345-356). Ankara.

Danış, M. Z. (2006). Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3 (9), 45-54.

Danış, M. Z. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet (Society & Social Work)*, 18 (2), 51-64.

Derrien, J.M. (1994). *Çocuk Çalıştırılması İle İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi*. B. Piyal, H. Başçıl (Çev.). UÇÖ ve ÇSGB ortak yayını.

DİE. (2001). Çocuk İşgücü Anketleri 1999. Ankara.

DİSK-AR (2015). Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu.

Duran, H. (1997). *Endüstrileşmeyi Etkileyen Üç Faktör*. Adapazarı: SAÜ Yayını.

Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.

Duyar, İ. (2013). Çalış(tırıl)an Çocuklarda Bedensel Yıpranmalar. *İnsanbilim Dergisi*, 2(1), 1-14.

- Duyar, İ., Özener, B. (2003). *Çocuk İşçiler/Çarpık Gelişen Bedenler*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Efe, H., Uluoğlu, S. A. (2015). Dünyada Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Geline Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13 (51), 46-72.
- Egemen, E. A. (2015). *Mevsimlik Tarım İşçileri ve Barınma Sorunları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ekin, N.(1989). *Endüstri İlişkileri*. İstanbul Üniversitesi.
- Engels, F.(1974). *İngiltere'de Emekçi Sınıflarının Durumu*. Oktay Emre (Çev.).İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Ennew, J.(1998). Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar. UNICEF.
- Erbay, E. (2008). *Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Erbay, E.(2007). *Çocukluklarında Küçük Sanayi İşletmelerinde Çalışmış Yetişkinlerin Bu Çalışma Sürecini Nasıl Yorumladıkları ve Çocuk İşçiliğine Bakışları Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, T. (2003). Yoksulluk Kimin Sorunudur. *Ekonomik Yaklaşım Derneği Dergisi*, 14 (49), 130-149.
- Erder, S., Lordoğlu, K. (1993). *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeline: Bir Alan Araştırması*. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.
- Fırat, M. (1998). *15 Yaş Altı Çalışan Çocuklar ile Aynı Yaş Grubunda Okuyan Çocukların Sağlık ve Sosyal Yönden Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul.
- Fidan, F. (2001). Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-Psikolojik Bakış: Sanayide Çalışan Çocuklar Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 30-49.

- Fişek, G. (1993). Çalışan Çocuklar Özel Sağlık Riskleri, *Çalışma Ortamı*, 8,8-10.
- Forastieri, V.(2002). *Children at Work, Health and Safety Risks*. Geneva: ILO Office.
- Fraklin, B. (1993). *Çocuk Hakları*. A. Türker (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fyfe, A.(1998). *Child Labour*. Winchester :Polity Pub.
- Geçgin, E. (2009). Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 3–35.
- Güllü, İ. (2010). *Gecekondulaşma, Gençlik ve Dindarlık -Kayseri Argıncık Örneği*.(Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Gün, S. (2017). *Çocuk, İşçi, Yoksul, Göçmen: İktisadi ve Politik Bir Analiz*. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Güngör, F., Erdurak, Y. (2016). Çocuk Hakları ve Uygulama Stratejileri Bağlamında Sokakta Çalıştırılan Çocuklar. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 11-35.
- Güngör, M. (2009). *Mersin’de Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sorunlar-Çözümler, Mersin Valiliği Yayınları Sosyal Araştırma Dizisi*. Mersin: Güven Ofset.
- Güven, S.(2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Hatun, Ş.(2002). *Çocuk Hakları Sözleşmesinin 13. Yılında Yoksulluk ve Çocuk Üzerine Etkileri*. Ankara: Türk Tabipleri Birliği.
- Hindman, D. H. (2002) *Child Labor: An American History*. New York: M. E. Sharpe Publication.
- Horn, P.(1994). *Children’s Work and Welfare, 1780-1880s*.The Macmillan.

IFSW (2001). International Definition of Social Work. www.ifsw.org/retrieved. E.t. 15.03.2020.

ILO (1999). 182 Nolu Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi.

ILO (2000). *Çocuk İşçiliğini Önleme Uluslararası Programı (IPEC) Türkiye 1998- 1990*. Ankara: ILO.

ILO (2001). *ILO- Ankara Ofisi Tarafından Yürütülen Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Uluslararası Programı (IPEC) Faaliyetleri*. Ankara: ILO.

ILO (2006). *Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru Ulaşılabilir Bir Hedef, Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesinin İzlenmesi Çerçevesindeki Küresel Rapor*. Ankara: ILO Yayınları.

ILO (2012). Germany and The ILO. Cooperation Reults.

ILO (2012). Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends.

ILO (2013). *Marking Progress Against Child Labour Global Estimates and Trends 2000- 2012*. Geneva: ILO.

İçduygu, A., Sirkeci, İ., Aydıngün, A. (1998). *Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi*. Türkiye’de İç Göç Konferansı, Bolu-Gerede.

İlik, B., Türkmen, B.Z., Gether, R. (1994). *Sokaktan Ustalığa*. Ankara: ILO Yayınları.

İkizoğlu, M., Dölek, B.Ö., Çiftçi E.G. (2007). Çalışan Çocukların Sorunları ve Geleceğe İlişkin Beklentileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 21-36.

Kahramanoğlu, E. (1994). *Sanayide Çocuk İşçiliği Türkiye’de Çocuk İşgücü*. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.

Kalaycı, S. (2015). *Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Dayanışma Geleneği: Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Kaplan, Z.(2001). *Çocuk İstihdamı*.(Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karataş, K. ve diğ., (2016). *Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar Araştırma Raporu*. Ankara: Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık.

Karatay, A. (2000). İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuklar. M. R. Şirin, S. Usta Sayita (Ed.). *1. İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı* içinde (s.548). İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları.

Kartal, C. (1997). *Küçük İşletmelerde Çalışan Çocukların Sorunlarına Genel Bakış Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*. Ankara: TİSK Yayını.

Kasatura, İ. (2002). Sokaktaki Çocuklar Sokakta Çalışan Çocuklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2, 211-227.

Kaya, M., Özgülner, N. (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları Ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 13 (2), 115-126.

Keleş, R.(1993). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Keyder, Ç.(2004). Kalkınmacılık Sonrası Dönemde Türkiye’de Kırsal Dönüşüm Eğilimleri ve Sosyal Politikalar. *Küresel Düzen Birikim, Devlet ve Sınıflar*, (derl.) Köse A.H, Şenses F, Yeldan E, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kolukırk, S. (2006). Sosyolojik Perspektiften Türk(iye) Çingeneleri: İzmir Çingeneleri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-24.

Köksal, S. E., Lordoğlu, K.(1993). Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeline: Bir Alan Araştırması. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.

- Kömürcü, B., Negiz, N. A. (2016). Kentsel Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan-Çalıştırılan Çocuklar: Isparta Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (3), 971-994.
- Kucur, F. (2016). Sosyo-Ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 55-66.
- Kulaksız, Y.(2014). Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 2(3), 91-111.
- Küçükkaraca, N. (2001). Göç ve Çalışan Çocuklar: Diyarbakır’da Çalışan Çocuklar. Ü. Onat, A. Altay (Ed.). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999: Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet*. Ankara: TC Başkanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını.
- Lewis, O. (1959). *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. New York: Basic Books.
- Lewis, O. (1965). *İşte Hayat: Yoksulluk Kültürü İçindeki Bir Porto Rikolu Aile Üzerine İnceleme*. Vahit Çelikbaş (Çev.). İstanbul: E yayınları.
- Lordoğlu, K. ,Aslan, M. (2016). En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*, 49(2), 789-808.
- Lusk, M. W. (1992). Street children of Rio de Janeiro. *International Social Work*, 35(3), 293-305.
- Meder, M. (2008). Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 8, 201-218.
- Mert Ak, Ö. (2007). *Jean Piaget düşüncesinde psikolojik yapılar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Miley, K., Melia, O.M.,DuBois, B. (1998).Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach.

- Okumuş, E. (2009). Sokak Çocuklarının Sosyolojisi: Diyarbakır Örneği. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 1, 9-37.
- Oktik, N. (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış. *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*, (derl.) Nurgün Oktik, İzmir:Yakın Kitabevi.
- Onur, B. (2007). *Çocuk Tarih ve Toplum*. Ankara :İmge Kitabevi.
- Organization For Economic Co-Operation and Development (OECD). (2003). Combating Child Labour A Review of Policies.
- Oy, Ö. (2001). *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İstihdamı ve Çocuk İşçiliğinin İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Önemi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdoğan, F. (2010). *Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış*. Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Öztürk, G. (2019). *Çocuk İşçiliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Karaman Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Phillips, W. S. K. (1994). *Street children in India*. Jaipur and New Delhi:Rawat Publications.
- Polat, F. Ö. (2004). Çocuk İşçiler. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (4), 5-13.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. Kemal İnal (Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Rodgers, G., Standing, G. (1981). *Childwork, Poverty and Underdevelopment*. Geneva: International Labour Organization.

- Sarıöz, D. (2001). *Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Özellikleri ile Çalışma Koşullarının Benlik Saygısı Düzeylerine Olan Etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sayıta, S. (2008). Türkiye’de Çocukların Evlerini Terk Ederek Sokakta Yaşamalarında Sorumlular ve Sorumlulukları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), 179-199.
- Serter, N. (1994). *Türkiye’nin Sosyal Yapısı*, İstanbul: Filiz Kitabevi Fakülteler Matbaası.
- Serter, N. (1997) *Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Sorunları Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları*. Ankara: TİSK Yayını.
- Sunal, O. (2006). Çocuk Emeginin Coğrafya Atlası. *Çalışma Ortamı Dergisi*, (87).
- Süzek, S. (2005). *İş Hukuku* (2. Bası). İstanbul: Beta Yayınları.
- Şahin, B. (2009). *Çocuk İşçilerin Korunması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenol, D., Mazman, İ. (2014). Yoksulluğun Getirdiği Çocuk ve Genç İşgücü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (3), 243-259.
- Şişman, Y. (2006). Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 251-276.
- Şişman, Y., Etçi, H. (2017). Sosyal Politika Açısından Sektörün Bir Yansıması: Sokakta Çalışan Çocuklar. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3 (12), 172-191.
- Talas, C.(1967). *Sosyal Politika, Birinci Kitap: Sosyal Politikaya Giriş ve Tarihsel Gelişim* (3.Baskı). Ankara: Sevinç Matbaa.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal Politika*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Talas, C.(1997). *Toplumsal Politika*. Ankara: İmge Kitapevi.

Taylan, H. H. (2016). Sakarya Roman Ailelerinde Erken Evlilik Araştırması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 52, 221-228.

Taylan, H. H., Barış, İ. (2015). *Romanlar ve Sosyal Dışlanma*. Konya: Çizgi Kitabevi.

TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Timuçin, A. (2002). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: 1. Bulut Yayınları.

TİSK. (1994). *Türkiye’de Çocuk İşgücü*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi A.Ş.

TİSK (2002). *Sanayide Çalışan Çocuklar ve TİSK’in Faaliyetleri*. Ankara.

Tor, H. (2010). Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*, 2 (2), 25-42.

Tunçcan, N.(1999). *Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul.

Tunçcan, N.(2000).Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu. M.R. Şirin, S. Usta Sayita (Yay. haz.). *1.İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı* içinde (s.487). İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları.

Türk- İş (1995). Çalışan Çocukların Sorunları Gelecek Beklentileri ve Sendikalara Düşen Görevler.

TÜİK (2017). İstatistiklerle Çocuk Haber Bülteni.

TÜİK (2013). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012. Ankara.

UNICEF (1986). *Children in Especially Difficult Circumstances. Supporting Annex Exploitation of Working and Street Children*. New York: UN Children’s Fund.

UNICEF (1988). A Background Paper on “Street Children” submitted at the National Workop on the Street Children 29th and 30th August. Yeni Delhi.

UNICEF (1992). *Bangladesh Strategy Paper 1993-1995*.

UNICEF Türkiye Temsilciliği, Dünya Çocuklarının Durumu (1997). Ankara: Tisimat Basım Sanayii A.Ş.

Urhan, B. (1996). *Az gelişmişlik-Çocuk İstihdamı İlişkisi ve Türkiye’de Çocuk İşgücüne İlişkin Sorunlar*. İstanbul: İ.Ü.S.B.E.

Uzundere, A. (2015). *Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri: Temel Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri (Fındık Tarımı Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Ünlü Kaynakçı, F. Z., Mesutoğlu, C. (2018). Göçebe Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çocuklar: Ekolojik Sistem Yaklaşımına Dayalı Bir Değerlendirme. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 116-126.

Varandani, G. (1994). *Child Labour and Women Workers*. New Delhi: Ashish Pub.

Vatandaş, C. (2002). Dilenciler ve Dilencilik (Sosyolojik Bir Araştırma). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 170-183.

Vatandaş, C. (2007). Sokakta Çalışan Çocukların Aileleri ve Sosyo- Ekonomik Özellikleri. *5.Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu Kitabı* içinde (67-90). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yeşil, M. B. (2009). *Sokakta Çalışan Çocukların Çalışma Şartları: Malatya Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı, Malatya.

Yetim, N., Çağlayandereli, M. (2007). Toplumsal Algı Boyutuyla Sokakta Çalışan Çocuklar: Mersin Örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (14), 31-55.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, H.O.(2008). *Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Özel Bir Örnek Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayiinde Çalışan Çocuk İşçi ve Çıraklar*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, Ö. (2007). Çalışan Çocuklar: Sorun mu Çözüm mü? *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 57-66.

Yılmaz, M. (2017). *Giresun İli Fındık İşletmelerinde Çocuk İşçiliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Zeytinoğlu, S. (2001). *Çalışan Çocukların İstismarı ve İhmali*. Ege Üniversitesi Basımevi.

Ziyalar, N. (2000). Çocuklarda Cinsel İstismar: Terminoloji ve Tanımlar. M. R. Şirin, S. Usta Sayita(Ed.). *1. İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı* içinde (s.548). İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları.

White, B. (1999). Defining The Intolerable: Child Work, Global Standards and Cultural Relativism. *Childhood*, 6(1), 133-144.

138 Sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin ILO Sözleşmesi (1973), *T.C. Resmi Gazete Tarihi: 21 Haziran 1998 Sayısı 23379*. <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> E.t. 17.03.2020.

182 Sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin ILO Acil Eylem Sözleşmesi (1999), *T.C. Resmi Gazete Tarihi: 27 Haziran 2001 Sayısı: 24445*. <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> E. t. 30.12.2019.

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu. *T.C. Resmi Gazete* Tarihi: 8 Aralık 2001 Sayısı: 24607.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm#1>. E.t.
13.11.2019.

4857 Sayılı İş Kanunu (2003), *T.C. Resmi Gazete* Tarihi: 10 Haziran 2003 Sayısı: 25134.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> . E.t. 18.03.2020.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu. *T.C. Resmi Gazete* Tarihi: 12 Ekim 2004 Sayısı: 25611.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> E.t. 23.12.2019.

EK 1: GÖRÜŞME FORMU

Bu araştırma, Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi Esmâ GÜÇ ÇINAR tarafından yürütülmektedir. Çocuk işçilere ilişkin bilgi edinmek amacıyla, görüşmelere ve ses kayıtlarına dayandırılarak yapılmaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerin gizliliği sağlanacak ve bu araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Sorulara vereceğiniz cevapların doğru ve samimi olması araştırmanın güvenilirliği ve geçerliği açısından önemli görülmektedir. Yardımcı olduğunuz için teşekkür ederiz.

A.SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

- 1.Yaşınız
- 2.Cinsiyetiniz
- 3.Kardeş sayınız /Çalışan kardeşiniz var mı?
- 4.Eğitim durumunuz nedir? / Okulu bırakma nedeniniz nedir?
- 5.Anne-babanızın eğitim durumu nedir?
6. Ebeveynleriniz ne iş yapar?/ Aylık kazançları ne kadardır?
- 7.Hangi mahallede oturuyorsunuz?
- 8.Göç deneyiminiz var mı?

B. ÇALIŞMA YAŞAMINA İLİŞKİN SORULAR

9. Ne iş yapıyorsunuz?
10. Neden bu işi seçtiniz?
11. İş hayatına nasıl başladınız?
12. Çalışıyor olmanızı aileniz nasıl karşılıyor? / Çalışmadığınız zaman ailesinin tepkisi nasıl oluyor?
13. Bir gününüzü nasıl değerlendiriyorsunuz?
14. Aldığınız ücret konusunda ne düşünüyorsunuz?

15. Kazandığınızı ne yapıyorsunuz?
16. İşinizden memnun musunuz? / neden?
17. Çalıştığınız iş dışında hangi sektörde çalışmak isterdiniz? /neden?
18. Çalışırken herhangi bir kötü olay yaşadınız mı?
19. Resmi kurum kuruluşlarla ilişkiniz(polis-zabıta) oldu mu?
20. Sizce çalışırken başına gelebilecek en kötü şey nedir?
21. Gelecekte ne olmak/ ne yapmak istiyorsunuz?
22. Çalışmak size kendinizi nasıl hissettiriyor?
23. Çalışmanın size kazandırdıkları ve kaybettirdikleri şeyler nelerdir?
24. Çocukların çalışması hakkında ne düşünüyorsunuz?
25. Sizinle aynı yaşta olup çalışmayan arkadaşlarınız sizce sizi nasıl görüyordur?

EK 2:

Evrak Tarih ve Sayısı: 12/02/2020-E.1994

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı :61923333/050.99/
Konu :20/14 Esma GÜÇ ÇINAR

Sayın Esma GÜÇ ÇINAR

İlgi : Esma GÜÇ ÇINAR 28/01/2020 tarihli ve 0 sayılı yazı

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 05.02.2020 tarihli ve 20 sayılı toplantısında alınan "14" nolu karar örneği ekte sunulmuştur.
Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Arif BİLGİN
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Başkanı

14. Esma GÜÇ ÇINAR'ın " Çocuk İşçilerin Çalışma Yaşamlarının Sektör Bazlı Nitel Analizi: Manisa İli Örneği " başlıklı çalışması görüşmeye açıldı.
Yapılan görüşmeler sonunda; Esma GÜÇ ÇINAR'ın " Çocuk İşçilerin Çalışma Yaşamlarının Sektör Bazlı Nitel Analizi: Manisa İli Örneği " başlıklı çalışmasının Etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Evrakı Doğrulamak İçin : <http://193.140.253.232/envision.Sorgula/BeigeDogrulama.aspx?V=BESABZOCN>

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve ortaöğretimini Manisa’da tamamlayan Esmâ GÜÇ ÇINAR, 2016 yılında Düzce Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünden mezun oldu. 2017 yılında öğrenim hayatına Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Sosyal Hizmetler Yüksek Lisans Programı ile devam etti. Aynı yıl iş hayatına atılan yazar, Akhisar Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünde ASDEP personeli olarak çalışmaya başladı. Çocuk, yaşlı, engelli, kadın ve sosyal ekonomik destek gibi konular ilgi alanlarını oluşturmaktadır.

